

გლეხთა განთავისუფლების პირველ-დროების სცენები

I

(ოთახი მიროვოს პოსრედნიკისა; სტოლი დგას, ზის მიროვის პოსრედნიკი, რამდენიმე გლეხ-კაცი დგას, ორი მებატონე სკამებზედ სხედან)

პოსრედნიკი. აბა გლახა კრიაშილო! რადგანაც შენ ყველაზედ წინ მოხვედი, შენ უნდა სთქვა, რა საქმე გაქვს ჩემთან.

გლახა ჭრიაშილი. მენა, შენი კირიმე, გლახა კრიაშილი გახლავარ, როგორც მოგეხსენებათ. პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ ნუგზარ ერისთვის დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა ეგ ამბავი საიღამ მეცოდინება. დიდიხნის კაცი ვიყო, კიდევ ჰო, მაგრამ მაგარი ესა, რომ არა ვარ დიდიხნისა. ბატონი ჩემი—აი დამლახვრა ღმერთმა,—სულ არ მავიწყდება, რომ ეხლა ბატონი აღარ არის, მაგრამ ჩვეულება რჯულოთ უმტკიცესიაო, კიდონ ბატონი წამცდება ხვალმე. ნუ შემპრისხამთ, შენი კირიმე.

შოსრუდნიკი. მაგისათვის შენ არავინ არ შეგრისხავს.

გლახა ჭრიაშვილი. ნუ შემაცდენ, შენი ქირიმე, ჩვენ გლებ-კაცნი ვართ, ყველაფერს მალე დაფიჯერებთ ხვალმე. როგორ არავინ შემრისხავს, რომ ბძანებაა—ოც და-ხუთი მანეთი წაერთოს და ორმოცდა ათი როზგი დაეკრას იმასო, ვინც თავის ნაბა-
 ლანარს დღეის იქით ბატონს დაუძახებსო.

შოსრუდნიკი. ეგ ვინ გითხრა შენ?

გლახა ჭრიაშვილი. განა გლებ-კაცნი რომა ვართ ზაკონის კანონი ჩვენ კი არ ვიცით, შენი ქირიმე.

შოსრუდნიკი. დღეის ამას იქით, იცოდეთ: ვინც მაგისთანა სულელურს ხმებს ჰყრის ხალხშია, თუ ჩავიგდე, ძალიან დავსჯევინებ. შენც გირჩევ მეორედ მაგისთანა სულელობა არავისთან აღარ გაბედო. ეგ სულ ტყუილია და ამასთანაც სამარცხვინოა, რომ თქვენისთანა ჭკვიანი კაცები მაგისთანა სულელურს სიტყვებს იჯერებენ. მერე? თქვი, რა გინდა.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა? შენი მშვიდობა და დღეგრძელობა შენი ქირიმე.

შოსრუდნიკი. მაგის გარდა?

გლახა ჭრიაშვილი: ღმთისა და ხელმწიფის წყალობა.

შოსრუდნიკი. შენ, ჩემო საყვარელო, თუ მართო მაგისათვის მოსულხარ, მადლობელი ვარ, შეგიძლიან შინაც წახვიდე. ჰხედავ ხალხი მეღოს, მაგათი საჩივარიც უნდა მოვისმინო.

გლახა ჭრიაშვილი. არა, შენი ჭირიმე, მენაც მოსახსენებელი მაქვს. აგრემც ღმერთი დიდ ღღეს მოგცემს, პატარა მომისმინე. ამათთვის დიდი ბედენა არ არის, რომ ცოტა კიდონ მოიცადონ. მოგახსენო, შენი ჭირიმე?

პოსრედნაკი. გეუბნები, სთქვი-მეთქი და შენ კი ხევის ბერისავით ლოცვა-კურთხევას მეუბნები, თითქო დასამწყალობელად მოსულხარო. აბა რა გინდა, სთქვი.

გლახა ჭრიაშვილი. მენა? ეს მინდა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თორემ მენა რა ვიცი? დიდიხნის კაცი არა ვარ, რომ ნუგზარ ერისთავი მხსომებიყო, ეს კი ვიცი, რომ სისხლის წვიმების დრო ყოფილა. (პოსრედნაკი, საიქო მობეზრდაო, მსრებს აწყებს) არა, ნუ გამიწყრები, შენი ჭირიმე, ერთი დალაგებით მომახსენებინე ჩემი გულის დარდი, როგორც ზაკონის კანონია.

პოსრედნაკი. ვინ გიშლის? ოღონდ ამასა გთხოვ: ძალიან ნუ გააგძელებ, მოკლედ მითხარი.

გლახა ჭრიაშვილი. ოო, გადღეგრძელა ღმერთმა! მაშ ისევ თავი დამ დავიწყებ და ბოლომდინ გავალ, თუ მიბძანებ.

პოსრედნაკი. თუნდა თავი დამ დაიწყე, თუნდა ბოლოდან, ოღონდ კი მალე შემატყობინე, ჩემთან რა საქმე გაქვს.

გლახა ჭრიაშვილი. აი შენ ღმერთს კი ვენაცვალე! მაშ თავიდან მოგახსენებ.

პოსრედნიკი. ბძანე.

გლახა ჭრიაშვილი. ისე დალაგებით მოგახსენებ, შენი ჭირიმე. სიჩქარით, შენი ჭირიმე, თქვენც კარგად მოგეხსენება, სოფელი არავის მოუქამია. მოსამართლე ხელმწიფის ყურია, უნდა ყველაფერი თავიდან ბოლომდინ გაგაგებინო. თუ წყალი სათავეშივე აიმღვრა, ბოლომდინ მღვრიედ ივლის, ამიტომაც მინდა ისევე თავიდან დალაგებით მოგახსენო, იმიტომ რომ კარგად დალაგებით დაწყობილი თავიდანვე საქმე ბოლომდინ ანკარა წყაროსავეთ გავა. ეს თქვენ უფრო კარგად მოგეხსენებათ, თორემ მენა ამებისა რა მეცოდინება? ერთი რეგვენი გლეხ-კაცი ვარ, ჩემს ღღეში სამართლის კარი არცკი დამინახავს, რა ფერია: წითელია, თუ შავი? იქნება თეთრიც იყოს, ვინ იცის? მენა ის თვალითაც არ მინახავს, მაღალი ღმერთის ღმთის-რისხვა და თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, მართალს მოგახსენებ. აი ამიტომაც მინდა თავიდან დავიწყო. ისე სჯობია, თავიდანვე დალაგებით მოგახსენო: პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ—ეს დიდი ხნის ამბავი გახლავს—ნუგზარ ერისთვის დროსაო, თუ გაგიგონიათ, სისხლის წვიმების დროსაო. ასე ამბობენ, თქვენი ღმთის-რისხვა არა მაქვს, თორემ მენა იმ დროებისა რა მეცოდინება. დიდი ხნის კაცი როდი ვარ. მართალია წვერ-ულვაშში ქალარა გამოძრევია, მაგრამ მაგარი ესა, რომ

დიდი ხნისა არა ვარ. ასე კი ნუ მხედამთ, რომ გავ-
თეთრებულვარ. ჯათამ გამტეხა, შენი ჭირიმე, ჯათამ.
რაც მენა ბატონის ბეგარაში ოფლი მიღვრია, სულ
რომ ერთად მოვკრიბო ზღვა იქნება, თქვენი ღმთის
რისხვა არა მაქვს. თორემ რა გამტეხდა აგრე მალე.
მენა ბევრი ვიყო, ბევრი ვიყო, სულ ბევრი ვიყო,
(ჩაფიქრდუბა) რალა სიტყვა გაგიგძელო, გაგიგძელდეს
სიცოცხლე, იმ დღეს ჩვენ სოფელში რომ ბძანდე-
ბოდი, აი პატარა საყდარი არ გახლავთ, აი ხალხი რომ
მოაგროვე და ხელმწიფის სიტყვა რომ გამოგვიცხა-
დე, აი იქავ ჩვენებთან წინა—ის საყდარი სულ არ
იქნება ხუთი წლით ჩემზედ წინ აშენებული. აბა მას
აქედ რა ხანი უნდა იყოს გასული. ჩოტკის კაცი,
მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მაგას გამოიცინობდა
და იტყოდა: მაგდონი არაფერი ხანიაო გასული, მა-
გრამ მაგარი ესა, რომ კაცმა შემომხედოს ასის წლი-
სა ვეგონები. ჯათამ და ბატონის სამსახურმა აგრე
იცის, თორემ არც ისე ხნიერი ვარ. სულ აკი მო-
გახსენე, ის საყდარი ხუთის წლით ჩემზედ წინ არის
აშენებული-მეთქი. მენა ახლა ასე, რომ მოგახსე-
ნებთ საყდარი-მეთქი, საყდარი ხომ საყდარია, თქვენ
ეს უფრო კარგად მოგეხსენებათ, მაგრამ მაგარი ესა,
რომ ხორციელი ადამიანი სულ სხვა არის ასე, რომა...
ეჰ, რალა სიტყვა გაგიგძელო, გაგიგძელდეს სიცო-
ცხლე, მაინც და მაინც ადამიანი სულ სხვა არის.
თუნდ ეგეც არ იყოს, მაინც ხომ საყდარი ქვა და
კირია, ადამიანი კი სულ სხვა არის ასე, რომა....

ერთი შებატონოვანი. (თითქო მოთმინებადაჲ
კამოკიდება) ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, კაი დალა-
გება გცოდნია.

გლახა ჭრიაშვილი. (დაჩინებას კურ მისეკდრადი)
რა ექნა, შენი კირიმე, ზოგჯერ თქმა სჯობს არა
თქმასაო.

იგივე შებატონე. ზოგჯერ, ძმობილო, თქმითაც
დაშავდების.

მეორე შებატონე. დაეხენ, სიტყვას ნუ აწყვე-
ტინებ, თორემ მე რომ მაგისი ამბავი ვიცი, ეგ ისევ
თავიდამ მოგვიყვება და შენი მტერი, ჩვენი საქმე
იქნება.

ერთი გლეხთავანი. რა დაგემაართა, ადამიანო,
ფეიქრის ქსელსავით გააბი და აღარ ათავებ.

გლახა ჭრიაშვილი. (გლესი) კუმ ფეხი გამოყო,
მეც ნახირ-ნახირო. შენა, შვილო, რა გიქირს? სხვა
სხვის ომში ბრძენიაო, მე კი არა მკითხავ, რა ნალე-
ვი მაწევს.

ზოსრედნაკი. კითხვით კი გკითხავთ და რომ არ
იქნა ვერ შეგვატყობინე.

გლახა ჭრიაშვილი. ლამაზად კი დავიწყე და
რომ არ მათავებინებენ. ჰო, იმას მოგახსენებდი: ის
საყდარი სულ არ იქნება ხუთის წლით ჩემზედ წინ
აშენებული, დიდი ხნისა რად ვიქნები? მაგრამ მაგა-
რი ესა, რომ მაინც და მაინც ჩემ წილს წყალს კი-
დონაც ჩაუვლია. შენა ბევრი, ბევრი, ძალიან ბევრი
რომ ვთქვა—ერთი ხუთიოდ წელიწადი იქნება კი-

ღონ ვიცოცხლო, ახლა ხუთი არ იყოს, შვიდი იყოს, შვიდი არ იყოს, ათი იყოს, სიტყვაა. ჯაფამ ძალიან გამტეხა. აი, შენი ჭირიმე, თოვლივით კი გამათეთრა და, — ღმერთმა ასე თქვენც გაგათეთროთ.

შოსრუდნაკი. მადლობელი ვარ დალოცვისათვის. სხვა?

გლახა ჭრიაშვილი. სხვა ისა, შენი ჭირიმე, რომ პაპა-ჩემი აზნაური გხლებიათ, დიდი ხნის ამბავს მოგახსენებ—ნუგზარ ერისთვის დროსაო, სისხლის წვიმების დროსაო, ასე ამბობენ თორ. . . .

შოსრუდნაკი. მე შენ როგორც გატყობ, დღეს შენის საქმის გათავებას არ აპირებ. მოდი ერთ რასმეს გირჩევ: პატარა ხანს იქით მიდევ; მე ჯერ ამათ გამოვიკითხავ თავიანთ საქმეს და მერე მომიყევ შენი ამბავი. შენთვისაც კარგია, უფრო კარგად მოიფიქრებ.

გლახა ჭრიაშვილი. უჰ, დღეგრძელობა მოგცეს ღმერთმა, ეგ ძრიელ კარგად ბძანე. დიად კარგი გახლდებათ. გულის ყურს მოვიკრებ და უფრო დალაგებით მოგახსენებ. ახლა ხომ მოგეხსენება, გლეხკაცი ვარ. მართალია, ჩვენს სოფელში სიტყვა-პასუხიანს კაცს მეძახიან, მაგრამ მაგარი ესა, რომ მაინც კიდევ თქვენი საკადრისი სიტყვა-პასუხი სად მეცოდინება, — ერთი ბეჩავი გლეხი-ვარ. ასე, რომ ჩვენობაში სიტყვა-პასუხს კარგად გამოვიყენებ, თქვენთან კი მოფიქრება სჯობია. ეგ კაი სიტყვა ბძანე: ჩემთვის ლამაზად გულის ყურს მოვიკრებ, ახლა გლეხ-

კაცი ვარ, ბევრი რამ მავიწყდება ასე, რომ ნახევრის ნახევარიც ვერ მოგახსენე. რომ მოვიფიქრებ და მოვისაზრებ კი ყველაფერს ზღაპარსავით მოგახსენებ, ასე რომა თქვენ. . . .

ზოსრედნიკი. კარგი, კარგი. (მეორე გლეხს) აბა, ეხლა შენი რიგია. რას იტყვი? (ამ დროს შემოვა მოსურვები ზისა-უსუჟალის ქვრივა).

ქვრივა. (სისა-უსუჟალით). თქვენმა მშემ ეს მეორედ მოსვლის ნიშნებია, ღმერთო დაგვიფარე (იწესი პირ-ქვრივა). რა ამბავი მოხდა, თქვენი ჭირიმი! სისხლით ნაშოვნე ყმები, მეფე ერეკლის თორმეტის ბექლით დამტკიცებული ოქმები თავზედ დაგვახიეს კი და! (გლეხებს) გიხარიათ განა, თქვე უბედურის შვილებო! ჰი!... (ქვრივას) შეხი კი დავაყარე თქვენ ტილიან თავებს!... როგორ კისერ მოღერებულები დგანან გუშინდელი მატლები!.. უუ, უწინამც დღე გაგქრობიათ! . . .

ზოსრედნიკი. მე გთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და თქვენს გაუფთხილებელ სიტყვებსა ცოტაოდენი პატივი დასდეთ, აქ მოედანი არ არის. თუ რამ საჩივარი გაქვთ, მერე მიბძანეთ. ჯერ ამათ უნდა მოვუსმინო, რადგანაც ესენი თქვენზედ წინ არიან მოსულნი.

ქვრივი. (ისევე სისა-უსუჟალით) სულაც არა თქვენმა მშემ! ვინ მოგახსენათ? მაგათ ჩემზედ წინ უნდა ილაპარაკონ, მაგათ? მაშ მე კეთილშობილის ქვრივი აღარა ვყოფილვარ, მაშ მე. . .

პოსრედნიკი. დამშვიდდით. წესისა და რიგის აღსრულებით თქვენ თქვენი კეთილშობილება არ ჩამოგერთმევათ. სამართალი ამას ითხოვს, რომ, ვინც წინ მოვა, ყველაზე უწინარეს საქმე იმას უნდა გაუთავდეს.

ქვრივი. სულაც არა თქვენმა მზემ! აზნაური-შვილს, წინ მოვა თუ მერე მოვა, გლებთან ყოველთვის პირველი ადგილი აქვს, თავადს კიდევ აზნაურთანა. ჩვენც ვიცით კანონები, აქაო და თორმეტი შკოლა არ გამოგვივლია, ასე გგონია, არა ვიცოდეთრა. მეფე ვახტანგის კანონი ჩვენც წაგვიკითხავს. თუ ეს კანონებიც შეუცვლიათ, გამოგვიცხადეთ მაინცა. (გლქებს) აი თქვე გველის წიწილებო, გიხარიათ განა!..

პოსრედნიკი. უმორჩილესად გთხოვთ მაგათ თავი დაანებოთ და იმ ადგილს, საცა ბძანდებით, პატრივი დასდვათ და სიტყვა ფრთხილად იხმაროთ.

ქვრივი. (გულამომჯდარად) აბა ეხლა აგვიშენდა ჩვენ კეთილშობილებს ოჯახები, აი. თქვენც ჩვენი მიწა-წყლის შვილს, კეთილშობილის სისხლსა და ხორცს ამათი მხარე გკერიათ. აბა თქვენგან რაღას უნდა მოველოდდეთ? (გლქებს) დახე, დახე ამ ცოდვიშვილებს რა ღიმილი მოსდით! (მიუბრუნდება მებატონეებს) რას გაჩუმებულხართ, კაცები არა ხართ, ხმას ვერ ამოიღებთ? ცა თავზედ გვექცევა. (პოსრედნიკს) აბა მე რაღა მეთქმის!... რაღა სამართალი უნდა მომეცეს თქვენგან, თქვენც ამათი მხარე გკე-

რიათ. კეთილშობილის ქვრივს მეუბნებით, სიტყვა ფრთხილად იხმარე გლეხ-კაცთანაო. ისლა დაგვრჩენია: გულზედ ხელები დავიკრიბოთ და წყალში ჩავცვივდეთ. სხვა რა გზა გვაქვს. თქვენი ჭირიმე, ეს რა მესმის: გლეხთან ენა მოიკვნითეო!... მაშ ჩვენ რაღა ვყოფილვართ. (კლესესი) გიხარიათ განა! დაიცადეთ, შხამად ამოგივათ ეგ სიხარული. (ჰოსტენიკსი) ამ დალოცვილმა ხელმწიფემ, ვსთქვათ, ყმები ჩამოგვართვა, კეთილშობილება ხომ არ ჩამოუერთმეგვია, რას გვემართლებით?

ჰოსტენიკი. მესამელა გთხოვთ, ღონის-ძიება მამცეთ ამ გლეხებს საჩივარი მოვუსმინო. დაბძანდით, თქვენი რიგიც მოვა.

ქვრივი. რაო? მე განა მაგათი ამხანაგი ვარ, რომ მაგათ რიგში ჩავდგე, მაგ კახურ ღორებშია. უწინამც დღე გამჭრობია!..

ჰოსტენიკი. (მოთმინებულად გამოსული) მე ძალიან ვწუხარ, რომ თქვენ თქვენის ურიგო ლაპარაკით იძულებულ გამხდით გთხოვოთ აქედამ გაბძანდეთ.

ქვრივი. (მეტანად ფიქრ-მიცემული) რაღა, თქვენი ჭირიმე, რისთვის? კახური ღორები რომ ვსთქვი, სხვა ხომ არაფერი. მაშ განა ტყუილია? ბატონო, ეგენი არ არიან, რომ ოცდა ხუთ-ხუთ მანეთად დააფასეს! კახური ღორი, თქვენმა მზემ, ზოგჯერ მეტადაც იყიდება. მაგ სულელებს ფიქრადაც არ მოუვიდათ, რომ ერთი ოცდა ხუთ-ხუთიოდ მანეთი თი-

თონ ზედ დაეყარათ, რომ კაცი კაცის ფასად გასულიყო. აი გლეხები მაგისთანა უსვინიდიისონი არიან, აი, რომ თავის თავის ფასიც არ იციან. თქვენ კი მიბძანებთ, გლეხთან სიტყვა ფთხილად იხმარეო. აბა როგორ ვიხმარო, მაგის ღირსნი არიან განა ეგენი?.. მწვიდლობით ბძანდებოდეთ, ღმერთმა თქვენ მწვიდლობა მოგცეთ და ჩვენ კი ჩვენს სისხლს არ დავკარგავთ. მწვიდლობით, მე თქვენთან ღმერთმა დამითაროს, რომ კიდევ მოვიდე, თქვენ გლეხების მხარე გჭერიათ. მწვიდლობით!..

ზოსრუდნიკი. მწვიდლობით ბძანდებოდეთ.

ქვრივი. მაშ მითხოვთ რალა? კეთილშობილის საჩივარის მოსმენა არ გინდათ?

ზოსრუდნიკი. მე არ ვითხოვთ, თუ თქვენს რიგს მოუცდით და რიგიანად ილაპარაკებთ.

ქვრივი. მაგას თავის ღღეში ჩემს თავს არ ვაკადრებ. ღმერთმა დამითაროს თქვენთან ვიჩივლო როდისმე. აზნაურსა და კეთილშობილს თქვენთან სამართალი არა ჰქონია. (ქვრივი გავა და მეორე ოთახში შესვდება სსკა მებატონეს. ამათი ღაჰარაკის სმა ისმის ზოსრუდნიკის ოთახში).

მებატონე. ჩემო რძალო, სად მიბძანდები?

ქვრივა. ჯანაბას, ჩემო მაზლო, ჯანაბას! ეხლა დაგვიღვა ჩვენ თვალი, რომ მაგისთანა მოსამართლე დაგვინიშნეს!

მებატონე. როგორ?

ქვრივა. ასე რომ შენაო, რადგანაც მებატონე

ხარო და კეთილშობილიო, გლესთან წინ არ უნდა წამოდგეო; გლესთან პირში ბურთი უნდა გედოსო; თუ ხმას ამოიღებო, კრძალვითა და შიშით უნდა ამოიღოვო; არ უნდა უჩივლო გლესხაო. თქვენთვის ეხლა სამართლის კარი დახშულიაო; რაც არიან ეხლა, გლესები არიანო; მე თქვენს საჩივარს ყურსაც არ ვათხოვებო; ბატონყმობა გადავარდაო და თქვენ ვილა ყრიხართო, სწორედ ამ სიტყვით, ვილა ყრიხართო.

მებატონე. (შეკითხვით) არა თუ ღმერთი გწამს?

ქვრივი. თქვენზედ მიწა არ მენახოს.

მებატონე. არა ისე სთქვა, თქვენ ვინა ყრიხართო!

ქვრივი. სწორედ მაგ ლექსით. მერე კიდევ რაო? (ჩაფიქრდეს და აგონებს) ასეო, ისეო, თქვენ ვინა ყრიხართო. მერე ვისთან მითხრა? ოთახი სავსეა იმ ძაღლის გავარდნილებითა.

მებატონე. არა მჯერა.

ქვრივი. შედი და დაიჯერებ. მე კი ღმერთმა დამხმაროს, მაგასთან ვიჩივლო, ვილაცა გდებულა ეგ თქვენი მირუა, თუ ვილაცა.

მებატონე. (შედის პოსრედნიკის ოთახში; ქვრივი უკან უნდა იყურება უურება-აქვეტილი). პოსლად-ნიუს ვახლავარ, მე გახლავარ...

პოსრედნიკი. კარგად გიცნობთ. დაბძანდით, თქვენი კირიმი (სკამს მოუდგამს. მებატონე ჯდება).

მებატონე. (თავის თავად) ფიცი მწამს და ბოლო

მაკვირებს! ეს კაი თვალითა ვნახე. (ამდროს გაიღუბა კარები და შემოვარდნა ისევე ის ქარივი).

ქვრივა. თუმცა თქვენ არ გინდათ ჩემი საჩივარი მოისმინოთ, მაგრამ მე მაინც ჩემსას არ დავიშლი, ჩემს საჩივარს ვიტყვი. თუ სამართალს არ მამცემთ, დაილოცა ხელმწიფე, თქვენზედ დიდი მოსაზართლეებიცა ჰყავს; მარტო თქვენს ანაბარად არა ვართ გაშვებული.

ზოსრედნიკი. აი სკამი ინებეთ. ჯერ ამ გლეხს უნდა გამოვკითხო თავისი საჩივარი. (გლეხს). აბა რასა სჩივი შენ?

მეორე გლეხი. მენა იმასა ვჩივი, შენი ჭირიმე, რომ ბატონმა ვენახი ჩამომართო, მამა-პაპის აშენებული.

ზოსრედნიკი. რამდენი ხანია მას აქედ?

მეორე გლეხი. იქნება ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი. მე მაშინ ღამის მეხრეობა შემძლებია, როცა ეგ მომხდარა.

ქვრივა. (აწუკუტინებს გლეხს სიტყვას). მე მაგას ვერ მოვითმენ, რომ მაგან ჩემზედ აღრე საჩივარი მოგახსენოს. მე კეთილშობილის ცოლი ვარ, კეთილშობილის სისხლი მიდგა. მე ჩემს საჩივარს მოგახსენებ: ჩემმა გლეხმა...

ზოსრედნიკი. (წყრომი). ბატონო, გთხოვთ ღონისძიება მომცეთ ჯერ ამას მოვუხმინო. (გლეხს). რაო, რა სთქვი, როდის ჩამოგართო ვენახი?

მეორე გლეხი. ერთი ათი-თორმეტი წელიწადი იქნება, შენი ჭირიმე!

ქვრივი. ჩემმა კაცმა...

ახალა მოსული მებატონე. ჩემო რძალო! და-
აცალე, რას გეხიროები ხოლმე ლაპარაკში.

ქვრივა. ვის დავაცალო, ვისა?.. ამ ტყლაპსა!..
ოჰ, დიდი რამ მომხდარა, თუ მებატონეს მაგისათვის
ვენახი წაურთმევია. კარგია რომ, ეგ თითონ ძალ-
ზედ არ გაუცვლია. ვერ უყურებთ! რა დრო მოვი-
და? რაზედ ჩივიან? აი გვცოდნოდა, მე ვიცოდი, რო-
გორც ძაღლის ლეკვებზედ გაგცვლიდით. დააცალე!
ჯაკარაოდ. მე ის არ გახლავარ, მითხრან: დაჯექ,
დავჯდე: მითხრან: ადგე, ავდგე. კეთილშობილის
კოლს შეძახიან, მე ჩემის თავის პატივი ყველგან
ვიცი. (შოსრუდნაჲს). არა თქვენგანაც მივირს, მაგი-
სთანა ზღაპრებს ყურს როგორ ათხოვებთ? ვენახი
ჰქონია და ბატონს წაურთმევია. დიდი რამ მომხდა-
რა, თქვენმა მზემ! როგორ გაუბედნია მებატონეს!..
(კლეს). მეხიკი დავაყარე თქვენს თავს!.. კიდევ რომ...
სჩივიან. ვერ უყურებთ, ბატონზედ სჩივიან. აი სად
არის ის დრო, რომ ეხლა შენი ბატონი მაგისათვის
არ გაგაწვენიებს და ფეხებიდამ თავამდე ტყავს არ
აგაძრობს. კიდევ რომ სჩივის? უი უწინამც დღე გა-
გქრობიათ!.. (შოსრუდნაჲს). განა მაგათ საჩივარიც შეუ-
ძლიანთ მებატონეებზედ! მაგრამ რა? თქვენ მაგათი
მხარე გქერიათ და ყველაფერს ნებას მისცემთ, ვინ
არის პატრონი.

შოსრუდნაჲც. (მოთმისუბადამ გაქმოსული). მე იმო-
დენა მოთმინება ვიქონიე, რომ თქვენს უსაქმო ლა-

ზარაკს აქამდინ ყური ვუგდე. რადგანაც ეხლა ვხე-
დავ, რომ მაგ უთავ-ბოლო ლაპარაკს ბოლო არა
აქვს, გთხოვთ ან თავი დაგვანებოთ და შინ წაბძან-
დეთ, ან დაბძანდეთ და ხმა აღარ ამოიღოთ, მინამ
თქვენი რიგი არ მოვა.

ქვრივი. (სისაპასუხობით) ჩემმა გლეხმა ამ ორის
კვირის წინად ქალი გაათხოვა, მღვდელმა უჩემოდ
ჯვარიც დასწერა და საჩექმეს არ მადღევს. მე გთხოვთ
საჩექმეც წამირთოთ, როგორც რიგია და კანონია
და მღვდელიც გააკრეჭინოთ. (გლეხებს). ოლოლო
თქვენ!.. დაგასწარით, თუ არა! ჰი! ეხლა თუნდ სა-
ლამომდინ ვიჯდები. მე ჩემი კი შევასრულე და!..
ხმასაც არ ამოვიღებ, ო თქვენმა მზემ, ეხლა ხმასაც
არ ამოვიღებ. (ჟღერებს სკამისკენ და გამარჯვებულად)
ჩქედ-იქათ იყურებთ).

ზოსრედნიკი. (გლეხს). შენ, ჩემო ძმაო, ის ვე-
ნახი ველარ დაგიბრუნდება, რადგანაც შენ თითონ
ამბობ ათი-თორმეტის წლის წინად ჩამომართოვო.

მეორე გლეხი. დიად, წინად იყო ეგ ამბავი,—
კაცმა მართალი უნდა სთქვას.

ქვრივი. (თავის მაზღს მუხატონეს). გაიგე, ჩემო
მაზლო, ჩემო ძმაო! აი მეხიკი დავაყარე მაგის კე-
თილშობილებას, ჩვენ სახლიდამაც გვაგდებს და მაგ
ტილიან გლეხს კი „ძმაოს“ ეუბნება.

მეორე გლეხი. მაშ მენა აღარა მეშველება-რა,
შენი კირიმე!

ზოსრედნიკი. თუ კანონზედ მივარდა საქმე, ვე-

რაფერი, მაგრამ მე შენ მებატონესთან მოვილაპარაკებ, იქნება შეგაბრალო და თითონ თავის ნებით დაგიბრუნოს.

მეორე გლეხი. მადლობელი, შენი კირიმე, შენი (გაჯა).

ქვრივი. (თავის მზღვს სუმად). ვისი კაცია? (მზღვი სუმად ეუბნება, ვისი(ც ანის) კიდეც იმიტომ!.. ის დიდი კაცია მაგის ბატონი და იმიტომაც მაგ ტურტლიანს ვერა უშველარა. მეც არ გამიკვირდა, გლეხი როგორ გაამტყუნა-მეთქი, — თურმე ნუ იტყვი, იმისი ჰშინებია.

ზოსრედნიკი. (ზირკელს მებატონეს). აი თქვენი გლეხიც ჩემს დაბარებაზედ გაიხლათ, რას უჩივით?

ზირკელი მებატონე. ვხედავ. მაგაზედ ჩემი ხუთი თუმანი ყალანია და აი რამდენჯერ მითქვამს და არ მძღვებს.

ზოსრედნიკი. (ამ მებატონის გლეხს). მართალია, რასაც შენი მებატონე გიჩივის.

გლეხი. ჰაი, ჰაი, მართალია. (მებატონეს). მაგრამ, ბატონო, მაგისათვის რად შეიწუხეთ თავი. აკი მოგახსენეთ კავკავს ურმები გავისტუმრე და, რაწამსაც ჩამომივლენ, მაშინვე მოგართმევ-მეთქი.

ზოსრედნიკი. მაშ, შენ თანახმა ხარ მიართვა ეგ ფული?

გლეხი. ჰაი, ჰაი! მაშ არა? მაგისათვის ჩემს სულს როგორ დავუძძიმებ. რაც თავი შემისწავლია, შენი კირიმე, მე ვინახავ მაგათა, მაგათის მადლით ღმერთი

მეც ბლომად მაძლევს. მე ჩემს მებატონეს როგორ ვუღალატებ, ღმერთი მაგათ მაგიერ მიხდის. (მებატონეს) ბატონო შენი ჭირიმე, რაკი ეგრეა და ძალიან გიჭირს, დღესვე ავიღებ ვალადა და თქვენ კი არ შეგაწუხებთ. მეტყოდი, შე დალოცვილო, თუ ძალიან გიჭირდა და ღვთის მოღალატე ვიქნებოდი, თუ თავი ქვას არ მეხალა და არ მეშოვნა. მაგისტვის როგორ გაჩივლებდი? ვაი შენ, ჩემო თავო!.. საჩივრად საქმეს როგორ გაგიხდინდი.

ზოსრედნიკი. ბარაქალა, რომ აგრე მუყაითი ყოფილხარ შენის მოვალეობის აღსრულებისათვის; წადი, უშოვნე და ჩააბარე.

გლეხა. ჰაი, ჰაი, ჩავაბარებ დღესვე; (მებატონეს) წამოძანდები, ბატონო?

(მებატონე ადგება და გაქუკება გლეხს).

ერთი მოსუცებულ მებატონე. (თავისთავად სმამაღლა.) ვინა სთქვა, — გლებმა ჩვენზედ გული აიყარაო. მიუქარავს, ვინც ამას იტყვის დღეის შემდეგ. კაი კაცი ყოველთვის კარგი იქნება.

ზოსრედნიკი. დიად, პატიოსანი გლები ყოფილა, (მოსუცებულს მებატონეს) ახლა თქვენი საქმე უნდა გავარჩიოთ. ეს თქვენი ნაყმევი იაკო შაიაშვილი იძიებს თქვენგან ერთ რალაც მიწას საკუთრებად; აი ნასყიდობის ქალაღლიცა აქვს (მიაწოდებს ქალაღლს).

მოსუცებულ მებატონე. (ღიმილით). მე, შენი ჭირიმე, უწინდელი კაცი ვარ, კითხვა არ ვიცი, (გლეხს) იაკო! ეგ რა მიწაა?

იაკო შაიაშვილი. აი, შენი ჭირიმე, ლელის მიწას რომ ეძახიან, ჩვენებიანთ მიწის გვერდზედ, აღმადამა მიწა.

მოხუცებული მებატონე. ის განა ნასყიდია? როდინდელი?

იაკო შაიაშვილი. პაპი თქვენისაგან უყიდნია პაპა-ჩემსა.

მოხუცებულა მებატონე. პირველად მესმის. მაშ პაპი-ჩემის ხელი უნდა ეწეროს მაგ ქალაღზედ. ცხონებულმა წერა კარგად იცოდა. ბიჭო და, თუ ნასყიდი იყო, ლალას რაღად მაძლევდი.

იაკო შაიაშვილი. ბატონი იყავ და გაძლევდი, მე რა წინააღმდეგობა შემეძლო. მენა და შენა იმისთანა ბატონ-ყმობა არა გექონია, რომ ამელო თავი და სხვასავით მეჩივლა. ლალას რად გაძლევდი? იმიტომ გაძლევდი, რომ შენზედ მენა ჩემი დღენი არა დამკარგვია რა. ჩვენი პატონ-ყმობა ბატონ-ყმობა არ იყო, სესხი და ვალი იყო: მენა შენ მინახავდი და მენა შენ გინახავდი. ჩვენთვის ბატონ-ყმობა არ გადავარდნილა, ისევ ისე შენ ერთგულ იაკოდ მიგულე?

მოხუცებული მებატონე. მაშ თუ აგრეა, ჩემო იაკო, ეგ ქალაღი ჯერ ჩემთვის უნდა გეჩვენებინა. მე და შენში სხვა კაცი რა საჭირო იყო? ისეც მოვშველდებოდით. ეგეც რომ არ იყოს, ერთი ორიოდ დღის შავ მიწას როგორ დავიშურებდი შენთვის: შენი დღენი ჩემს ერთგულებაში დაგიღამებია.

იაკო შაიაშვილი. ნუ მიწყენ, შენი კენესა მე.

რავიცი? საშვილიშვილო საქმეა. მენა და შენ რომ ცას შევბერებულებოდავით, მაშინ არა მენაღვლებოდა-რა, შენთან არა გამიჭირდებოდა-რა. ვინ იცის, ჩვენ რომ აღარ ვიქნებით, რა მოხდეს? ქალაღდს დამტკიცება უნდა. იქნება ტყუილიც არის, ვინ იცის? ნუ მიწყენ, შენი კირიმე! საშვილიშვილო საქმეა, ბატონო, და თუ მართლა წყენულობ, მალე მტერი შენ მოგიკვდეს, მალე იაკომ ეს ქალაღდი შენის კირის სანაცვლოდ გახადოს. ორი დღის მიწისთვის შენ დაგკარგავ?! ამ ფარატინას ჩვენს სიყვარულს როგორ დავარღვევინებ!

ქკრდიო. (იჯვის თაჯად ბუტბუტებს) ოო, შე კრელო გველო, ფარისეველო! რა რიგად უძვრება გულში!.. უი ნეტავი ერთი შენი ბატონი მე ვიყო!..

მოხუცებული მებატონე. მართალი ხარ, იაკო, საშვილიშვილო საქმეა. (გოტა აკუღუკუბით). მე აღარა მეთქმის-რა. (ქოსრუდნისკის) აბა ერთი წაიკითხეთ, რა სწერია. აი, ბატონო პოსრედნიკო, პურმარილობა ბატონ-ყობაშიაც ყოფილა თურმე! (ქოსრუდნისკი ჭკითხულობს ქალაღდს).

პოსრუდნისკი. (ბოღღოს) „ხელს ვაწერ უთრუთი... შვილი“.

მოხუცებული მებატონე. უთრუთი პაპა-ჩემი გახლდათ. (გღუკის). მაშ რაკი აგრეა, თუნდ შენი ერთგულობა და პურმარილიც არ მახსოვდეს, მაინც და მაინც პაპი-ჩემის ნაფურთხსაც არ ვუღალატებდი. მე, მართალია, ერთი ღარიბი ახნაურშვილი ვარ, ერთი

ორიოდ დღის მიწა ჩემის სახლობისთვის დიდი რამ არი, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, პაპი-ჩემის სახელს მე მჩვრად არ გავხდი. მომიცია შენთვის, ჩემო იაკო, ღმერთმა კაი კაცობაში გამოგიყენოს!

ქგრივა. (წაბუჯუტუტებს) მიუცია!.. მუხრან-ბატონი მობძანდა და უწყალობა!.. დიად, სწორედ დავიმაღლებს კი!..

მოხუცებული მებატონე. (თითქო ეწუნაო). ყველას, ჩემო დამო, თავისი თავი აბარია. მე მუხრან-ბატონი არა ვარ. მე ერთი ღარიბი აზნაურთაგანი ვარ, რომელსაც ერთი ლუკმა ღარიბული ჰური აქვს და ჰცდილობს, რომ ის ლუკმა შეერგოს. დამიმაღლებს, თუ არა—ეგ თითონ იცის. მე კი როგორც მივლია, საფლავის კარებამდინ ისევ ისევ ვივლი. (გლახს) იაკო! მე და შენ, მგონი, ერთმანეთზედ გულს არ ავიყრიო!

იაკო შაიაშვილი. უწინ ჩემზედ მიწა გენახოს! შენი ჰირი მენა ვარ, ჩემი ღბინი შენა ხარ, გულს როგორ ავიყრიო.

მოხუცებული მებატონე. (ღმობიერად). დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი: გაუყრელს ვერავინ ვერ გაჰყრის! (წაბუჯუტუტებს). აბა, შენი ჰირიმე, ერთი ქალაღი დავგიწერეთ, ხელი მოეუწერო, თორემ (წაბუჯუტუტებს) ხელით იბღურტს და ღიმიღით) ღამის უკმეღობით გავწყდე.

პოსრედნიკი. ეხღავ, ჩემო ბატონო! (პოსრედნიკი სწერს მოწიგების ქაღაღდს და დაწერის შემდეგ ხმამაღღა ჰკითხუღობს).

მოხუცებული მებატონე ძალიან კარგი. (ქვრივის მზღლს). მე წერა არ ვიცი, აი ჩემი ხელი, ჩემ მაგიერ ხელი მოაწერე. (მებატონე ხელს აწერს). ეხლა ხომ შეგვიძლიან შინ წავიდეთ.

ზოსრედნიკი. შეგიძლიან წაბძანდეთ. მადლობას მოგახსენებთ მშვიდობიანად მორიგებისათვის. გასაგონადაც სასიამოვნოა მაგისტანა სიტკობებითი მეზობლობა, როგორც თქვენა გქონიათ.

მოხუცებული მებატონე. მაგას ნუ ბძანებთ,—სასარგებლოა, სასარგებლო, თორემ ჩემს სიტყვას მოიგონებთ. (გლესს მსიარულად). წამო, იაკო, ერთი ჩვენ კაკალ ქვეშ ჩავსხდეთ და ერთი კიდევ ხელახლად დავიძახოთ მე და შენ: „ბატონისა ვარ ლალი ყმა, მტერო, არ შეგეპოვები“ — თქო და სხვამ რაც უნდა სთქვას. მშვიდობით! (გლესიცა და მოხუცებული მებატონეც გადაიან).

ზოსრედნიკი. (მესამე გლესს). შენ ამათი (უჩვენებს ქვრივის მზღლზე) ნაყმევი არა ხარ?

მესამე გლესი. ჰაი, ჰაი რომ მაგათი ვარ.

ქვრივი. (თითქო თავის თავს ელაპარაკება მწუხარებით). უი ამ დღის მნახველს! ნაყმევიო და არა ყმაო!.. ღმერთო! რას შეგვასწარ!..

ზოსრედნიკი. ეს თქვენი ნაყმევი მოგახსენებთ, რომ ამ წლის თებერვალში სამის დღის მიწა ჩამოგორთმევიათ.

ქვრივის მზღლი. მართალია. ჩემია და ჩამოვართვი ყოვლად მოწყალე ხელმწიფის ბძანებითა.

პოსრედნიკი. სწორედ ვერ შეგიტყვიათ: გამოცხადების დღის აქედ მებატონეს მთავრობამ ნება არ მისცა, რომ გლესს ჩამოართოს რამე. ვიდრე დებულების ოქმი დაიწერება, იმ დრომდე გლესს ის უნდა ეკიროს, რაცა სჭერია.

ქვრივის მახდი. ოქმი დიდი ხანია, თქვენმა მზემ, დაწერილი მაქვს და ყუთშიაც მიდევს. მეფე ერეკლეს ოქმია. რომ გაშალოთ, ამ ოთახს თავიდან ბოლომდინ გასწვდება, თორმეტი მეფედ მეფის ბეკელი აზის, ხონთქარსაც ხელი უწერია. აი თორემ ჩემმა რძალმა კარგად იცის.

ქვრივი. როგორ არ ვიცი! იმითი გვიდგა სული, თორემ ჩვენ რა ვიქნებოდით. ის რა არა გვქონდეს, ხომ სულ ყველაფერს ჩამოგვაცლიდით და ამ დასამიწებს მისცემდით.

პოსრედნიკი. მე მაგ ოქმს არ მოგახსენებთ.

ქვრივის მახდი. სხვა ოქმი კი, სწორედ მოგახსენო, ჩვენ არა გვაქვს. არა, ჩემო რძალო, მგონია, არა გვაქვს?

პოსრედნიკი. რასაკვირველია ის ოქმი, რომელსაც მე მოგახსენებთ, თქვენ არ გექნებათ. ეხლა უნდა დაიწეროს. იმას დებულების ოქმს ეძახიან, რომელშიაც გამოცხადებული უნდა იყოს თქვენგან რა ერგება გლესს და გლესისაგან რა გარდასახადი გერგებათ თქვენ.

ქვრივის მახდი. თქვენც არ მამიკვდეთ ჩემგან გლესს არა ერგოს-რა, და თუ იმისგან მარგუნებთ რას-

მეს, ეგ თქვენ იცით. ქალაღდის დაწერით რომ არ შეგაწუხოთ, განა უქალაღდოდ კი არ დაგჯერდებით. ერგოს რამე!.. რა უნდა ერგოს ჩემს ყმასა ჩემგანა? რა ჩემი ძმა არის? შენც არ მამიკვდე, მე ახალი ოქმი არ ვინდომო. აბა რა? მეფე ერეკლეს ოქმი იქით მიაგდეო და ახალი დაწერეო. ყოვლად მოწყალე ხელმწიფემ ინება ყმა გაანთავისუფლა, მიწაო, ბძანა, ბატონისა არისო. მე ჩემი ჩამაბარეთ, მაგას თავისი თავისუფლება მიეცით. აღარც ოქმი და აღარც დავიდარება. მშვიდობით და გამარჯვებით. არა, ჩემო რძალო?

ქვრივა. დიაღ, თქვენმა მზემ! თუ მართალი გნებავთ, მართალიც ეგ არის.

პოსრედნაი. მცირე მამულიანი მებატონე ხომ არა ბძანდებით? სულ რამდენი დღის მიწა გექნებათ?

ქვრივის ძაზღი. (ასე გგონია ეწეისა). მცირე მამულიანი რად ვიქნები? (ტრახახსობით). მე, სულ ცოტა რომ ვსთქვა, ერთი ოთხას-ხუთასიოდ დღისა მეტი მაინც მექნება.

ქვრივი. (პოსრედნაის) წიგნში ჩაწერეთ, შენი კირიმე, ჩემის ობლების ნუგეშო, რომ ნახევარი ჩემის ობლებისა არის.

ქვრივის ძაზღი. ახლა, ჩემო რძალო, რა არი, მაშინვე პირში მივარდები ხოლმე კაცსა. (ჩუმიად). ვატყუებ.

ქვრივი. (ჩუმიად). მეტყოდი, შე დალოცვილო, ხმას ამოვიღებდი? (სმამაღლა). დიაღ, მარტო მაგის წი-

ლად ხუთასისა რომ არ იყოს, არც კი ბევრით ნაკლები იქნება. მაგრამ მაინც და მაინც კი ერთი მაგოდენა ჩემს ობლებს უნდა ერგოს. წიგნში ჩაწერე, შენი ქირიმე, რომ მთავრობამ იცოდეს.

პოსტკენიკი. მე იმისთვისა გკითხვით, რომ, თუ ვინიცობაა სამოცს დღეზედ მეტი არ გექნებოდათ, მაშინ ნება გქონდათ ამ ორის წლის შემდეგ თქვენის ნაყმევებისათვის ჩამოგერთოთ მიწები სრულიად. და ეხლა კი ჩამორთმევა მაინც და მაინც არ შეიძლება.

ქვრივის მასლი. (წყრომიით). რა არის, ჩემო რძალო, პირში მომეარდები ხოლმე და ადამიანს სიტყვას არ მოაფიქრიბინებ. აბა სადა გვაქვს ოთხას-ხუთასი დღისა, რომ მოჰყვები ხოლმე.

ქვრაჯი. მერე ვინ ამბობს, რომ გვაქვსო? არც ხუთასისა იქნება და არც ოც-და-ათისა, ორივეს წილს მოგახსენებ. ხუ...თა...სი... კი არა! ნეტავი იყოს და დაე ამ დასამიწებსაც ჰრგებოდათ.

პოსტკენიკი. მაგას მერეც გამოვიძიებთ. ეხლა კი თქვენ ის სამის დღის მიწა თქვენს ნაყმევს ისევ უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრივის მასლი. რატომ? მიწა ხომ ჩემია. ასე არ ინება ყოველად მოწყალე ხელმწიფემ?

პოსტკენიკი. დიად, თქვენია.

ქვრივის მასლი. თუ ჩემია, მევე მამეციო; მინდა, რომ ჩემი იყოს. მე მინდა ჩემი მიწა მევე მოვიხმარო. ხათაბალაა, შენია და შენი კი ნუ იქნებაო, ვაგონილა!

ზოსრედნაკი. თქვენია, მაგრამ მთავრობამ გლახის ნაქერი მიწები ისევ გლახს მისცა სახმარებლად, რომ თავის ცოლშვილი გამოკვებოს, ხელმწიფისა და მებატონის ხარჯს გაუძღვეს და თქვენ კი, იმის ნიშნად რომ მიწები თქვენია, დაწესებული გარდასახადი უნდა მოგართოს.

ქვრივის მას'ლი. არ მესმის. ერთი ეს მიბძანე: მიწა ვისია?

ზოსრედნაკი. მოგახსენებთ, მებატონისა-მეთქი.

ქვრივის მას'ლი. თუ მებატონისაა, გლახს რაღად აძლევთ? მაშ სახელი ჩემი ყოფილა და სახრავი კი იმისი. ჰო, ეხლა კი მივხვდი, რაღას მაწვალე, შე დალოცვილო, აგრე მეტყოდი, რომ შენი არ არის-თქო.

ზოსრედნაკი. (მოაიძინებუილამ გამოიყოლს:ავიი). ერთის სიტყვით, ის სამის დღის მიწა, რომელიც, თქვენ თქვენისავე სიტყვით, ამ თებერვალში ჩამოგირთმევიათ, გლახს უნდა დაუბრუნოთ.

ქვრივის მას'ლი. მაშ ის მიწა სწორედ უნდა დაუბრუნდეს?

ზოსრედნაკი. ყოვლის უარის უთქმელადა. და თუ ჩამოსართმევია, თითონ კანონი ჩამოართმევს თავის დროზედ.

ქვრივი (თავის მას'ლს). აკი გითხარ, დაბალი ლობე გნახა-მეთქი. რატომ იმ გლახს კაცს არ დაუბრუნა ვენახი? თუ აგრეა?

ქვრივის მას'ლი. მე, მგონია, კანონი დღისა

და პატარისათვის ერთი უნდა იყოს. წელან იმ გლესს უბძანე: რაკი ბატონს ვენახი ჩამოურთმევი, არა გეშველებარაო,—და ეხლა მე მიბრძანებ: რაკი ჩამოგირთმევი. უნდა დუბრუნოვო. ეს სადაური სამართალია?

ზოსრედნაკი. იქ სხვა გარემოება იყო და აქ სხვა არის.

ქვრავის მახლი. სულაც არა. იქაც ჩამორთმევა და აქაც. იქ უფრო ძნელიც არის, რომ კაცს გაშენებული ვენახი ჩამოართოს კაცმა და ჩემს კაცს კი ჩემს საკუთარს ცარიელს სახნავ მიწაზედ რა ოფლი დახარჯვია. არა, ჩემო რძალო?

ქვრავა. დიად, თქვენმა მზემ, თუ მართალი გინდათ, მართალიც ეგ არის.

ზოსრედნაკი. ეგ ხომ აგრეა, მაგრამ ის კი დავიწყდათ, რომ იქ უწინვე ყოფილა ჩამორთმეული, აქ კი გამოცხადების შემდეგ.

ქვრავის მახლი. (თითქო გაუხანდაო). დიად, კარგი და პატროსანი! ეგ კარგად ბძანე. მანდ დავდგეთ. მე ჯვარზედ და სახარებაზედ დავიფიცავ, რომ, როცა მე ის მიწა ჩამოვართვი, გამოცხადებული არ იყო ბატონ-ყმობის გადაეარდნა. ჩვენკენ მაგის ჩამიჩუმიც არა ყოფილა.

ზოსრედნაკი. გამოცხადება იყო 1864 წ. გიორგობის რვასა.

ქვრავის მახლი. აი ქალაქში რომ გამოაცხადეს?

ზოსრედნაკი. დიად.

ქვრივის მახლი. მეც მაგას მოგახსენებ, რომ მაშინ მე იქ არა ვყოფილვარ, ის ერთი შვილი მყავს—უკაცრაოდ, რომ თქვენთან ვიფიცავ—ის ერთად-ერთი შვილი არ მამიკვდება, მაშინ მე იქ არა გხლებივარ. აი თუნდა, კარგია მოწამეც აქვე მყავს, ჩემს რძალსა ჰკითხეთ. არა, ჩემო რძალო?

ქვრივი. ღიად სწორე ბძანებაა. განა არა, მე კიდეც ვუთხარი: ჩემო მახლო, წავიდეთ-მეთქი, წავიდეთ-მეთქი, ჩემო მახლო! ჩვენც ყმები გვყავს, ერთი შევიტყოთ, რა ამბავია-მეთქი. ახლა ხომ მოგეხსენებათ ჩვენი ქართველების ამბავი, დაზარადა, არ წამოვიდა. ბოლოს კი დახე, დედაკაცის ჰკვას რომ არ აჰყვა, რა კარგად გამოვიდა. რაკი რომ გამოუტხადებდნენ, მიწას გლეხს ხომ ვეღარ წაართმევდა.

ქვრივის მახლი. (თავმოწონედ). მე კი არ ვიცი! კაცს შორმხედველობა უნდა ჰქონდეს!.. განა არა, ზედ გადამაკვდა ჩემი რძალი და მაინც არ წავედი.

ზოსრედნიკი. შესაძლოა, რომ იქ არ ჰყოფილიყავით. მერე მაგით რაო?

ქვრივის მახლი. ისა, რომ მე არ გამომცხადებია, მგონი ცხადია.

ზოსრედნიკი. თქვენ გამოგცხადებიათ, თუ არ გამოგცხადებიათ, ეგ კანონისათვის სულ ერთია. მხოლოდ ამას მოგახსენებთ, რომ გიორგობის რვას, 1864 წ. აქედ არა მებატონეს ნება არა აქვს გლეხს ჩამოართოს რამე.

ქვრივის მამლი. ეჰ, თქვე დალოცვილო, კანონი თქვენს ხელშია, და როგორც გინდათ, ისე ატრიალებთ.

ქვრივი. ოღონდაც, ოღონდაც!..

ჰოსრედნაკი. მე განაჩენს დავწერ და, თუ უკანონობას რასმეს ჰხედავთ, ზედ დააწერეთ, რომ კმაყოფილი არა ხართ და მერე იჩივლეთ.

ქვრივი. ბევრს რასმეს ვხედავთ, მაგრამ გამგონი ვინ არის?

ქვრივის მამლი. ეჰ, შე დალოცვილო, სად ვიჩივლო? ასე გგონია შეიდი უკოლა გამეთავებინოს, ჩემს გვარს ძლივ დავწერ ხოლმე. აძლევთ, მიეცით ღმერთმა მშვიდობა მოგცეთ. (ქვრივის). შენ კი მიყავ ეს საქმე, ბებრუხანავ! მაშინვე კი მიმოწმა—ხუთასი ღლისაო. სადა გვაქვს ხუთასი ღლისა? აბა სადა გვაქვს?

ქვრივი. რაო, ბებრუხანაო! უი შენ თვალებს!.. აი კარგია, რომ მოწამე მყვანდა. (ჰოსრედნაკის). ჯერ ამან არა სთქვა, თქვენი ჭირიმე, ხუთასი ღლისაო (ჰოსრედნაკის სიცილა მოსდის). არა, ნუ კი იცინით, სწორედა ბრძანეთ: ამან არა სთქვა? ამ ნიშნით, მე სიტყვა მოვუტერი კიდევ: ნახევარი ჩემის ობლებისაამეთქი. მერე, როცა მაგანა სთქვა—სადა გვაქვს მაგდენიო, აკი მეცა ვთქვი—სადა გვაქვს-მეთქი. ესე არ იყო?

ქვრივის მამლი. ესე იყო, თუ არ იყო, მე ვიცი შენი!.. (გაჯაჭრებული გადის).

ქვრივი. (წამოსტება და კარებიდან მისძახის) შენ

იცი, მე ვიცი ყურებზედ ხახვს დამაჭრი, ბაიყუშის ბაიყუშო! (შემაბრუნდება და ზოსრქენიას) საშინელი ცრუ რამ არის ეგ წყეულ-შეჩვენებული. არ გამო-მცხადებიაო! სტყუის, თქვენმა მზემ, გამოსცხადებია კიდევ და ყველაფერი. მაგისაგან გლეხ-კაცებს მოსვენება არა აქვთ. მე რომ თქვენი ვიყო, ციხეში ჩავსამევენებდი, ერთი ბუნტი კაცია, ავის პირის პატრონი. არ გამომცხადებიაო!.. თქვენც ლამაზად მიუხვდით. მგონი, მე რომ განიშნეთ ტყუის-მეთქი, მაშინ მიუხვდით. ვის ატყუებს? თქვენ გატყუებთ! აი ეგ მურტალი, ეგა!.. კარგად უყავით, რომ გამტყუნეთ. მაგისთანა კაცს ეგრე უნდა. (დაზღა ხმით) ეგ, სწორედ მოგახსენო, ქურდიც არის, საციმბირია.

ზოსრქენიასი. მაგას თავი დაანებეთ, თქვენ თქვენი საჩივარი ბრძანეთ.

ქვრივისი (წამოადგება ფეხზედ სკამიდან და მოწიწებთ). ახლა მე მოგახსენო, ჩემო დიდებულო ხელმწიფევე, ბრძენო და ბრძენთა ბრძენო, ქვრივ-ოხრის გამკითხავო, ობოლთა მწყალობელო, მალალო და სვიანო, უხვო და მდაბალო! ამ ორი კვირის წინად ჩემმა ნაყმევმა თავისი გომბიო გოგო გაათხოვა, ერთ ვილაც ოხერს მისცა, ერთ თავისთანა მუტრუქს. მივეუზავნე ჩემი გოგო და შევეუთვალე: ახლა, ქალს რომ ათხოვებ, საჩექმეს არა ნაღვლობ-მეთქი. ყურიც არ შეებღერტა. ახლა მე თითონ მივეუვარდი და ვუთხარი: საჩექმეზედ რას ამბობ? წადიო, საიღამაც მოთრეულხარ, იქავაო, სწორედ ამ სიტყვით მიპასუხა, თქვენ-

ზედ მიწა არ მენახოს. აბა ჩემი მაზლი ხომ არა ვარ ან იმისი გომბიო ცოლის ამხანაგი, რომ ტყუილი მოგახსენო: სწორედ ეგრე მითხრა. ეგ კიდევ არაფერი. შემოიყარა. ბატონო, ჩემ წინ დონჯი მუხრან-ბატონივით, ამიწია ჩემ თვალ-წინ და დამიწია ნბრები, ჩემ წინ, ჩემ წინ, თქვენმა მზემ. აბა, თქვენი ჰირიმე, ეხლა რომ მაგაებს მეუბნება და მაგაებს სჩადის, მეფე ვახტანგის კანონებს და რჯულს არღვევს, მერე რაღასა იქს, როცა თავისუფლება, ღმერთმა კი ნუ დაასწროს, როცა თავისუფლება უფრო ძვლებში გაუჯდება. არა თქვენვე თქვენის მაღალ გონიერებითა ბძანეთ: მერე რაღასა იქს? მე რომ თქვენი ვიყო, აბა ჩემგან ჰკვა რად გესწავლებათ, მაგრამ მე რომ თქვენი ვიყო, იმას ერთი ლამაზად მივტყეპდი რუსულის წყებლითა, იმ საჩექმეს ერთიორად წავართმევდი და მომიგდებდი მე საცოდავსა, ერთს ქვრივ-ოხერს, ობლების პატრონს. მაღლიც მაღლად ჩაგეთვლებოდათ და მეც ქვრივ-ოხერს მეფე ვახტანგისაგან დაწესებულს, დაბეჭდილს და დამტკიცებულს კუთვნილს მიბოძებდით და თქვენის გაჩენის დღეს მალოცვინებდით. იმას კი ერთ ლაზათიანად მივჯობავდი, რომ მეორედ აღარ გაებედნა, თორემ ერთი ბუნტი კაცია. ეგენი, ჩემო დიდებულო ხელმწიფევე, ღორის ტილივით არიან, ფეხზედ რომ დაისვით, თავზედ აგაცოცდებიან. თქვენ მაგათ კარგად არ იცნობთ, ო თქვენმა მზემ. (ამ დროს შემოკა ამ ქვრივის ნაყუკვი. ქვრივი დაინახავს თუ არა, სი-

რეჟის გასწევებს და გაკაპასებული შეუტევეს გლეხსა) რაო, რისთვის მოეთრივე, შე ძაღლის ნათრევეო! აი-დგით განა ენა! დამაცადე, თუ შენი ცოლი, ის გვე-ლის წიწილა, ძაღლებს არ ვათრევიწო.

გლეხი. აი, შენი ქირიმე, ამისათვის გიახელ. აღარა გვაქვს, ბატონო, ამისაგან მოსვენება. აქაო და ხელმწიფემ რად გაგანთავისუფლათო, ლამის ლან-ძღვითა და თრევით მთელი სოფელი აჰყაროს. ხელ-მწიფემ გაგვანთავისუფლა, ჩვენი რა ბრალია!..

ქვრივი. მაშ ვისი ბრალია, მაშ ვისი ბრალია! (შოსრუდნიკს) სწორედ ამათი ბრალია, თქვენზე მიწა არ მენახოს! (გლეხს) არზა არზაზედ რომ გააქრე-ლეთ და ჩუმ-ჩუმად სამართალში დაძვრებოდით—ბა-ტონები აღარ გვინდაო, მითამ არ ვიცით, განა!.. აი შე წუწკის შვილო! რაო? მითამ ჩვენ წავედით და ვითხოვეთ: ყმები ჩამოგვართვითო! (შოსრუდნიკს) მე რომ თქვენი ვიყო, ამ სიცრუვისათვის ციმბირში და-ვაკარგვინებდი. დახე, ჩვენ გვაბრალებს, ქვეყნის ცოდვა ჩვენ უნდა დაგვადვას კისერზედ! ბუნტია, მა რა არის? ო, თქვენმა მზემ, ბუნტია!..

გლეხი (სვეწნით შოსრუდნიკს) ერთი წამალი რამ დამდევი, აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებდეს. ერ-თი ამას კი მომაშორეთ და, რაც გნებავდეთ, ის მიყავი. ამის წყევლისა და ქოქვისაგან სოფელს კი ველარ უხეირნია და. წამოხტება დილით, გამოვა დე-რეფანში, ამელელს და ჩამომვლელს სწყევლის და თან მისძახის ხოლმე: გიხარინათ განაო, გიხარინათ გა-

ნაო! აი თქვე ასეთებოო, აი თქვე ისეთებოო. მენა ხომ რაღა? დღე არ გავა ცოლ-შვილი არ დამიწიოკოს. ერთი ღმერთი გადღეგრძელებდეს, გადამასახლეთ საითმე და ამ ჯოჯოხეთს კი მამარჩინეთ.

ქვრივი. (შეტკევი) რაო? გადაგასახლონ? ვინა? ვის შეუძლიან შენ გადაგასახლოს? მაშ მეფე ერეკლეს ხსენება ქვეყანაზედ აღარა ყოფილა; მაშ იმისაგან ბოძებულს თორმეტ მეფეთ მეფის ბეჭდიანს ოქმსა ძალა აღარა ჰქონია. აბა იქა სწერიხარ, რომ შენ შენის შესავლითა და გასავლითა ჩემი ყურ-მოკრილი ყმა ხარ. თუნდა რომ აქავ შუაზედ გასქდე, გგრვა.

გლეხი. აღარა ვართ. ქალბატონო, თქვენი ყმები, არა და არა.

ქვრივი. უი, შე ძაღლის ნაშენო, იქ ჩემ სანეხვეში ჩაგარჩობ მურა ძაღლსავითა! (შოსრქენიას) არა, მოწყალეო ხელმწიფევე, თუ ეხლა ეგენი არიან ჩვენი ბატონები, ერთი გვიბძანეთ, თუ არა და, რაზედ მალანძღვინებთ, თქვე დალოცვილიშვილო, ამ დროულს დედაკაცს, პატიოსანის აზნაურიშვილის მეუღლესა. ამ ძაღლის ნაშენისაგან როგორ უნდა მეკადრებოდეს, რომ ეგ მეუბნებოდეს—თქვენი ყმა აღარა ვარო.

შოსრქენივი. (გულზედ შოსიული) მე მაგ უშვერისა და ურიგო ლაპარაკისათვის თქვენ, თქვენო კეთილშობილებავ, ჯარიმად სამს მანეთს გახდევო-

ნებთ და თუ კიდევ არ მოიშლით, სამართალში მი-
გცემთ. მოთმინებილამ გამოგყევართ.

ქვარაჯი (მართლა შეშვართალი). რაღა, ჩემო დიდე-
ბულო ხელმწიფევე, მე თქვენთვის ცუდი სიტყვა არ
მომიხსენებია. მე ამ პირუტყვს ვეუბნები. ნუ ინებეთ
გაჯავრება, ჩემო მალალო ხელმწიფევე! სამი მანეთი
არა ბძანეთ, აი იმ ჩემს გლეხს ერთი სამად საჩექმე
წავართვათ, როგორც დალოცვილი მეფე ვახტანგის
კანონი ბძანებს,—სამი მანეთი კი არა, ექვსი თქვენ
ინებეთ, დანარჩენი მე მიბოძეთ. ღმერთმანი, კანონი-
სა მორჩილი არა ვარ და! ეს გლეხი კი საშინელი
მურტალი რამ არის. დახე, მე უნდა მეჩივლა და ამან
არ დამასწრო!.. საკვირველია, სად შეიტყობენ ხოლ-
მე. ეს რაც ბატონ-ყმობის გადავარდნის ხმა ჩამო-
ვარდა ქვეყანაზედ მეხად, ეს წუწკის შვილები სწო-
რედ გულთ-მისნები შეიქნენ... იმ დღეს, აი დიდი
წვიმები რომ გახლდა,—მიწურმა ბანმა ველარ დაიჭი-
რა. გამოვედი გარედ—ეს ძაღლ... კინალამ არ წამ-
ცდა—ეს გველ-ხოკერა იქავ ჩემთან ახლო დგას, დაუ-
ძახე და ისე ტკბილად დედა-შვილურად ვუთხარი:
შვილო გიორგი-მეთქი, (გლეხს) გაგიწყრეს წმინდა
გიორგი, (ჰოსრქანგის) შვილო გიორგი-მეთქი, თქვენ-
ზედ მიწა არ მენახოს, სწორედ ამ სიტყვით: შვილო
გიორგი-მეთქი. ჩემო კარგო და პატიოსანო-მეთქი,
თქვენმა მზემ, სწორედ ამ სიტყვით, ერთი მოდი და
შენის ლამაზ-ლამაზ მადლიან თათებითა ნიჩაბი აიღე
და ბანი დამიტკეპნე, შენებურადა, მითამ მე დედა

ვარ-მეთქი და შენ ჩემი შვილი-მეთქი, აგრემც ღმერთი ჩემ ღროულად მოგყრის-მეთქი. სწორედ ამ სიტყვით, თქვენმა მშემ. ახლა, რა არის-მეთქი! (საფიქრდება და აღესასის სიტყვებს: იგონებს და კერძო ზღაპრს) ახლა, ბევრი რამ ისე ლამაზ-ლამაზი მარგალიტით სიტყვები ვუთხარი, ისე დედა-შვილურადა, როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი—დაყვავებით და ლოლიობითა. მაგრამ რა? მგელს სახარება თუნდა წაუკითხე, თუნდა არა. მომყო, ბატონო, პირი—აი ამოემსოს მაგას შავი მიწით პირი—მომყო, ბატონო, პირი, ასე გამხადა, ასე გამხადა, რომ რაღა მოგახსენოთ. რა ვიცი რაები არ მაკადრა, თქვენზედ მიწა არ მენახოს. აბა ეგ მოსათმენია, მაგრამ, რაკი სახარებაში (გლესს) —გაგიწყრეს იმისი მადლი—(შოქრუდნაქს) რაკი სახარებაში სწერია,—მოთმინებითა თქვენითა მოიპოვეთ სული თქვენიო, მეც მოვითმინე, ავიკარ პირი. აბა, ხომ მოგეხსენებათ დარბაისელი კეთილ-შობილის დედა-კაცის ამბავი, ჩემს თავს რად ვაკადრებდი, რომ მაგ ძაღლ... კიდევ კინალამ არ წამომცდა—მაგ ორფეხა მუტრუქს სიტყვით შევბმოდი. ავიკარი პირი. ეს კი ვუთხარი: კარგი, შვილო-მეთქი, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი—სწორედ ამ სიტყვით, თქვენმა მშემ, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს-მეთქი, გაუწყრეს მაგას ღმერთი. როგორც მოგეხსენებათ ჩემი ამბავი, ისე დედა-შვილურად ვუთხარი, მშვიდობიანად, მაგრამ რა? განა მაგათზედ ტკილი და გულ-მტკივნეული სიტყვა გასქრის?!. ესე გახლდათ, ჩემო მო-

წყალევ ხელმწიფევ! ეხლა მე ვიცი, თქვენ ამ უბედურის შვილს დააქვრინებთ, ციხეშიაც ჩასომთ, მაგრამ ამას კი გეხვეწებით—ბევრს ნუ აცემინებთ: აზიზადა მყავს გაზდილი, მაგას—ერთი ორმოც სამოციოდე რუსის წკებლა ჭირადაც და ლხინადაც თავ-საყრელად ეყოფა. რა ვქნა? ჩემი გაზდილია, მაინც მებრალემა, გთხოვთ უმორჩილესად, მაგაზედ მეტს კი ნუ დააკრევენებთ. რაც უნდა იყოს მე ეგენი, ეგ გველის წიწილები მაინც ჩემად მეგულეზიან, შვილებსავით დაგვიზღია, დიდი სიბრალული მაქვს. ეგრე გეთაყვანე, ბევრს ნუ აცემინებთ. თუ სამოცი გეცოტავოთ, ერთი ოციოდე კიდევ მოუმატეთ, არა უშავს-რა. მაგაზედ მეტს კი... აი მუხლმოდრეკითა გთხოვ—ნუ გადააქარბებთ. ეს კია, რომ რუსს უნდა დააკრევენოთ როზგები, თორემ ქართველი, ხომ მოგეხსენებათ, მაგისტანებში ქალაჩუნა არის, ისე ვერ დაჰკრავს, როგორც ზაკონი და კანონია. ამასაც, თქვენმა მზემ, მაგისტვის ვამბობ, თორემ ცემა ცემად ჩაეთვლება და ეგ კი ისევ ისე ვირად დარჩება. კიდევ მეორედაც გაბედავს და იტყვის: დაე მცემონო, ხომ არ მეტკინებაო. და ეგრე გული წაუხდება და მაგის წახდენა მე არ მინდა, შვილივით გამიზღია; ჩემი ამაგი ფუჟად ჩაივლის. ახლა, არ იქნება, რომ კიდევ ჩვენ მებატონეებმა არ ვიფიქროთ მაგათთვისა. მაგათ ხომ ღმერთმა თავისი ჭკვა არ მისცათ. (გლესს) აი, დაგიდგა ეგ თვალი, ხომ ყელს გვაქრევენებთ ჩვენა, მაგრამ ჩვენ კიდევაც იმოდენა

გულის ტკივილი გვაქვს თქვენი, რომ ჩვენს ზრუნ-
ვასა და ცდას მაინც და მაინც არ გაკლებთ. (პო-
სტედნიკს) ეგრე თქვენს თავს ვენაცვალე, ოთხმოცი
იყოს მეტი კი არა.

ს ა რ ჩ ო ბ ე ლ ა შ ე დ

ს ა რ ჩ ი ო ბ ე ლ ა შ ე დ

პატარა ამბავი

I

შუა ზაფხული იყო. მინდვრები და ქედები გოლ-
ვას სულ მთლად გადაეჰკნო და ფერი ეცვლენ-
ვინებიანა. იმ დღეს, რა დღიღამაც ვიწყობთ
ჩვენს ამბავს, ასეთი ცხარე მზე სწვავდა ქვეყანასა,
ასეთი პაპანაქება იდგა, რომ დედა-მიწას ბული ას-
ლიოდა, თითქო გახურებული თორნეაო. კაცი სი-
ცხისაგან დაოსებული ძლივს სულს იქცევდა. ამის-
თანა დღეს საქონელ გამოშვებულნი ღვინის ურმები
იდგნენ მწკვრივად ლოჭინის ხევის პირს. ხევში წყა-
ლი გოლვისაგან ისე მიღეულიყო, რომ ძლივსღა
მოიპარებოდა ქვებთა შორის რიყეზედ. საცოდავი
მეურმეები, ქანც-გაწყვეტილნი სიცხისაგან, გულ-
დაღმა გამოტვილიყვნენ კონკილაზედ აყენებულ
ურმებ ქვეშ. ყველას ეძინა, — მარტო ორიოდ ბიჭი,
კალთებ აწეულნი, იდგნენ გუბის პირას და ხის ჯა-
მებით ასხამდნენ წყალს პირ-დაღებულს, დასიცხულს
კამეჩებსა, რომელნიც გუბეში ეყარნენ. აქედ პატა-

რა მოშორებით თავი მოეყარათ ხარებსა, ჩამდგარი-
ყვენ გუბის პირას, თვალეზ-დახუჭვილნი იცოხნებო-
დნენ და კუდით იგერიებდნენ მოუსვენარ ბუზებსა.

მზე გადიხარა; თბილმა შეგუბებულმა ჰაერმა
მოძრაობა დაიწყო. იმ ენა-ჩავარდნილმა ადგილმა
გაიხმაურა. აიშალნენ მეურმეები თვალების ფშვნი-
ტითა; პირზედ წყალი შეისხეს და შესაბამელად მო-
რეკეს საქონელი, რომელიც სიცხის გატეხაზედ მინდ-
ვრად გასულიყო და სცოხნიდა გოლვისაგან გამ-
ხმარს ბალახსა. „ჰოო, ხიო, პატრონ ძაღლო, . . .
. . . .“ და სხვა ამისთანა და ამაზედ უარესიც
ისმოდა მეურმეების ხმაურობაში. როცა შეაბეს და
წინა მეურმემ შოლტი გამართა, რომ ხარებს გაუ-
ტყლაშუნოს და დასძრას ურემი, მაშინ უეცრად
ხვეის ყურედამ ორი ყმაწვილი გამოვიდა გზაზედ.
ორივეს ტანზედ სალდათის მაუდის „კურტკები“
ეცვათ. ერთს მათგანს თავზედ ეხურა უშველებელი
ჩერქეზული ქუდი. ქუდი ისე ჩამოფხატოდა თავზედ,
რომ ცხადი იყო, ქუდის პატრონი სხვა ყოფილა და
მხმარებელი სხვაა. მეორეს ეხურა სალდათური უწინ-
დებური უკაზიროკო ქუდი.

ჩერქეზულ ქუდიანი თექვსმეტ-ჩვიდმეტის წლი-
სა იქმნებოდა, მეორე ან თოთხმეტისა, ან ხუთმე-
ტისა. უფროსის სახე არ იყო ძალიან მარილიანი:
იმისი სხარტე და ფირფიტა ნიკაპი, იმისი წვრილი
სწრაფი და მოუსვენარი თვალი, ჩქარ-ჩქარი თვალითა
ხამხამი ცხადად ამბობდა, რომ ამ კაცის კანში რა-

დაც უფხო გულია დამალული. მეორე, — უმცროსი უფროსსა ჰგვანდა კიდევ და არცა ჰგვანდა: ჰგვანდა ზოგიერთ სახის ასოს მოყვანილობაში, მაგრამ უფრო მარილიანი იყო. ამისი შავი და ღრმა თვალები მკვახედ გამოიყურებოდნენ. წარბ-შეკრული იყო და გულ-დახურული, თითქო რაღასაც ითმენსო და თავის-თავს ძალას ატანსო შინაგანი ამღვრეულობა არავის ამცნოსო. პირველი იმისთანა იერის ყმაწვილი იყო, რომ კარ კაცის კვალზედ წავიდოდა, შესამჩნევი არა იქმნებოდა-რა, ავის კაცის კვალზედ დადგებოდა — ქურდ-ბაცაციობის მეტს ვერაფერს ვერ შესძლებდა. მეორეს კი სხვა ნიშან-წყალი ჰქონდა.

— გამარჯვება თქვენი, — უთხრა მეურმეებს უფროსმა.

— აი, გაგიმარჯოთ, — მისცეს პასუხი.

— თქვენ უთუოდ ქალაქს მიდინხართ.

— გამოცანა გერგება, დაუძახა დაცინებით ერთმა მეურმემ.

უფროსმა ღიმილით ჩამოართვა ეს დაცინება და ლაქუციოდა.

უმცროსმა უფრო წარბი შეიკრა და რისხვამ ელვასავით გაუბრინა სახეზედ, მაგრამ თავი მალე შეიკავა. ეტყობოდა, რომ გულის მოძრაობას მოერია.

— აი დალახვრა ღმერთმა ავი კაცი! — წამოიძახა უფროსმა: ჩვენ თუქურმიშის შკოლაში ვიყავით, ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადი-შვილები...

— ბეჟან! დატუქსვის ხმით დაუძახა უმცროსმა

თავის ძმას და ისეთის თვალით შეხედა, რომ სიტყვა გააწყვეტინა. ეტყობოდა, რომ უმცროსს რაღაც სიტყვა თავისის ძმისა არ მოეწონა და გაწყრა. ბეჟანმა თუმცა პირველში სიტყვა გაწყვიტა, მაგრამ მალე მოუტრიალდა გაწყვეტილს ამბავს და ძმას ყური აღარ ათხოვა.

— ჩვენ ორნივე ძმები ვართ, თავადი-შვილები, განაგრძო ბეჟანმა: მამა-ჩვენმა ქალაქიდან ერთი თუმანი გამოგვიგზავნა, როცა დაგიბოვონო, ერთი რუსის პოვოზკა დაიჭირეთ და წამოდიეთო. ჩვენც, — აი ამოაგდო ღმერთმა ავი-კაცის ქოქი, — ერთს რუსს გავურიგდით, რვა მანეთი მივეცით, რომ ქალაქში ჩავეყვანეთ. წამოგვიყვანა, გზაზედ დუქანში დაგვეთრო, გადმოგვეყარა პოვოსკიდან, თითონ შინ დაბრუნდა და ჩვენ ასე გამოგვისტუმრა. ჩვენი ბარგი და რვა მანეთი ფული თან გაიყოლა იმ სულ-ძაღლმა.

უმცროსი მთლად აირია. მიტრიალდა, ზურგი მეურმეებს და თავის ძმას შეაქცია, დაიწყო უაზროდ ყურება და მერე დაჟინებით დააცქერდა ჩამავალს მზესა.

— ერთი ასეთი ბუზმენტიანი ჩოხა გაიყოლია თან ჩემი, რომ ხუთ თუმნადა ღირდა, — დაიწყო ისევ უფროსმა: ჩოხას ჯანი გავარდეს, ის ძველი და სხვა ახალი: მამა-ჩვენი შემძლებელი კაცია...

უმცროსი მოუტრიალდა ძმას უფრო გულ-ამღვრეული და გაჯავრებული, ვიდრე წინად.

— ბეჟან, გეყოფა, კარგი!.. უთხრა უმცროსმა თითქო წყრომითაც და ვედრებითაც.

ბეყანმა მაინც კიდევ ყური არ ათხოვა და მოჰყვა ისევ თავისებურად:

— ორის დღის უქმელები ვართ. ცუდი საქმე დაგვმართა იმ ოჯახ-დაქცეულმა. აბა ეხლა რა უნდა ვქნათ ამ უცხო ქვეყანაში?

— ვაი ჩემს გამჩენს! უპასუხა ერთმა დროულმა მეურმემ: უცხო ქვეყანაში რად იქნებით!.. ასე გონია, სათათრეთში იყვნეთ!.. ეს ქვეყანა საქრისტიანო საქართველოა. პურსაც გაკმევთ, ღვინოსაც დაგალევენებთ და კაი ქეიფსაც გაგაწევენებთ. ვაი ავ-კაცს, რომ თქვენი ცოდვა აუღია, თორემ თქვენ რა გიჭირთ? ასე ჩაგიყვანთ ქალაქშია, რომ ქარიც არ მოგადინოთ.

უმცროსს წარბი გაეხსნა, მოღრუბლულს სახეზედ რაღაც სიამოვნების ფერმა გადაჰკრა. ერთობ, მისის სახის მეტყველებამ განცვიფრებული სიხარული გამოსთქვა, თითქო ადამიანის გულ-კეთილობას პირველად შეხვდაო და უკვირსო.

იმ დროულმა კაცმა გახსნა ხურჯინი, ერთი შოთი ერთს მისცა, მეორე—მეორესა და ერთი ჩარეკა ღვინოც ჩამოუსხა პატარა ტიკქორიღამ.

— ვაი შენს პეტრეს! დაიწყო იმავე დროულმა: ჩვენ დალოცვილს ქვეყანაში შიმშილით ლეკიც არ მომკვდარა, თქვენ რად შეგშინებიათ? შეეჭყეტით, შვილო! ეხლა კი ამ მშრალს პურს პურად-ძვირობაში ნუ ჩამოგვართმევთ, ამაღამ კი ასეთს ცხვრის მწვადებს გაკმევთ, რომ ხონთქარმაც კი ტუჩები ილოკოს.

პეტრემ დაისო ორნივე თავის ურემზედ; წასვლა უთხრეს წინა მეურმესა. დაიძრა ქარვანი ურმებისა. ამტვერდა მშრალი გზა.

იმავე დღეს გლეხის ვახშმოზის დროს ამ მეურმეებმა ქალაქის პირში გამოაუშვეს ურმები, რადგანაც ღამე იყო, და ქალაქში ღამის ხარჯს საქონლისას მოერიდნენ. მეურმეებმა თითო-თითო ღერი შეშისა შორიდან წამოღებული გადმოიღეს ურმებიდან და ცეცხლი დაანთეს. პეტრემ შესწო მწვადი თავის პატარა სტუმრებისათვის და როგორც შეეძლო გაუმასპინძლდა. ვახშამი სქამეს. დაღალულნი მეურმეები დაეყარნენ და ძილს მიეცნენ. საქონელი მინდორზედ საძოვნელად გაიშალა. ღამის მეხრეები გვერდთ ედგნენ ყარაულად. პეტრემ ყმაწვილებს ქვეშ გაუშალა თავისი ნაბადი და უთხრა:

— თავადი-შვილები ხართ, ჩვენსავით ცარიელ ნიწაზედ გდებას ვერ აიტანთ.

ყმაწვილები დაწვნენ, პეტრეც შორი-ახლო მიეგლო და მკვდარსავით დაიძინა.

გათენდა მტრედის ფრად. მეურმეები აიშალნენ, მაგრამ ჩვენმა პეტრემ თავისი სტუმრები თავის ადგილას ველარა ჰნახა. მიიხედ-მოიხედა და თვალი ველარასად ვერ მოჰკრა.

— ვაი შენ ჩემო თავო! დაიძახა ბებერმა პეტრემ, რაკი გული დააჯერა, რომ ყმაწვილები გაპარულან: აკი არ მომატყუეს ეს დროული კაცი! გაპარულან!.. წაიღებდნენ რასმეს!..

იკრა პეტრემ ჯიბეს ხელი და ორივე მოჭრილი ჰქონდა. კეთილმა ბერიკაცმა გულ-ნაკლულად ჩაიციხა:

— აკი იმ ძუძუ-მწოვრებმა არ გამქურდეს ეს დროული კაცი! სთქვა ღიმილით და თაკილითაც პეტრემ: ჩემზედ ახია: ისე როგორ დავიძინე, რომ ვერც კი გავიგე. აი დალახვრა ღმერთმა სიბერე! არა, შვილო, ეხლა ჩემი შვილდი უნდა ძირს დაედო. ტყუილად კი არ მეუბნებოდა ჩემი უფროსი შვილი: მამი,—დაჰბერდი, შორს გზაზედ მეურმობაში ველარ გამოდგებო. აკი ველარ გამოვდეგ, მე კი მეგონა აღზევანსაც წავალ-მეთქი კიდევ მარილზედ. ჰაი ტა, ტა, ტა... დაბერდი, დაეჩაჩანაკდი... სირცხვილით შინ როგორღა მივიდე. მეურმე კაცი, ქალაქს მიმავალი ღვინის ურმით, გამქურდეს! მერე ვინა? ძუძუთა ბაშვებმა!.. ჯიბე მომჭრეს, ჯიბე. ვაი შენ ჩემო თავო!

— ბევრი წაიღეს? ჰკითხა ვილაცამ.

— სამი და ათი შაური,—მიუგო პეტრემ: აქ, შვილო, სავალალო ეგ კი არ არს, მაგას ვინა სჩივის. ეს სირცხვილი როგორა ვკამო, როგორ! უსუსურმა ბაშვმა გამქურდა. ვისაც ვეტყვი, დამცინებს, ჯალაბსაც კი სიცილად არ ვეყოფი, მეზობლები ჯავრით გამხეთქენ. ბიჭო, მძინარეს ჯიბეები დამაქრეს!.. არა, შვილო, რაკი ქართველმა რუსული შლაპკა დაიხურა, იმის საქმე წასულია. ფუ, ეშმაკს! მერე ვინა? ჯერ ტუჩებზედ დედის რძე არა ჰქონ-

დათ შემშრალი... ეს დროული კაცი... აი ტაი, ტაი, ტაი! ღმერთმა იმათ კი შეარგოთ და მე კი ეს სირცხვილადაც მეყოფა და სიცილადაც.

გაიქნია თავი ისეთის ღიმილით, თითქო ხუმრობაში ატარებსო ამ საქმეს, მაგრამ გულში კი მართლა სცხვენოდა.

II

ავიდა ოთხი წელიწადი. გაზაფხულის პირი იყო. პეტრე, უწინდელზედ უფრო მიბერებულნი, ქალაქს მოდიოდა, წისკვილის ქვეები უნდა ეყიდნა. მაგრამ როგორ მოდიოდა? იმავე თავმოწონებით, როგორც უწინ, ხოლო ეხლა სხვა მიზეზი ჰქონდა თავმოწონებისა. მას აქედ, რაც ის ხიფათი შეემთხვა, ხელი აიღო მეურმოებაზედ—ვხედავ, აღარ ვარგივარო, ეუბნებოდა ხოლმე თავის შვილს გულის ტკენითა. ეხლა ამის ღვინის ურემზედ მისი უფროსი შვილი უჯდა და ხარ-კამეჩს ისა ჰხმარობდა. თითონ კი გადაებოტნა უშველებელ სავესე რუმზედ და ყვინსავით გამოჰქიმული იჯდა. გზის მამალი *) ამის შვილის ურემზედ დაესვათ, პირველო-

*) ურმის ქარვანი რომ წავა შორს მანძილზედ, ერთ-ერთს ურემზედ მამალს დასმენ ხოლმე, რომ მამლის ყვილიმა გათენება შეატყობინოს ქარვანსა. მეურმეების საათი გზაზედ—მაჰალია. უფრო ხშირად ვისაც პირველობა აქვს ქარვანში, მა-

ბაც ურმის ქარვანში ამის შვილისათვის მიეცათ. პეტრეს ეს ამისთანა პატივი შვილისა და ტოლებში თავ-გამოსაჩენი ამბავი ძალიან უხაროდა და თავი მოსწონდა. უხაროდა და ჰტიქრობდა: შინ რომ მივალ, ჩემს ბებრუცანა ჯალაბსაც ვახარებო ჩვენის შვილის გაპატიოსნებასაო.

პეტრეს ქალაქში ერთი ორიოდ დღე მოუგვიანდა. ქარვანიც დაბრკოლდა რალაც საქმეზედ და ჯერ არ აპირობდა ქალაქიდან დაძვრას. ბოლოს სთქვეს: დღეს საღამოზედ მზე რომ გადიხრება, უნდა ქარვანი დაიძვრასო. პეტრემ ნაყიდი წისქვილის ქვები დაუდო ურემზედ და ბაკში მიიტანა, საცა ქარვანი იყო გამოშვებული. შუა დღეც მოტანებული იყო და იმ საღამოს გასვლას აპირობდნენ. პეტრემ სთქვა: მაინც საქმე არა მაქვს-რაო, მოდი ერთი ავლაბრის მოედანზედ გავალ, ქვეყანაა, შევიტყობ რასმესო. მოედანზედ ხალხი ირეოდა როგორც ყოველთვის. ბევრგან ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ და ეღრიაშული და ყაყანი გაჰქონდათ. პეტრეც ერთს ამ ჯგუფში გაერია, ერთი შევიტყო, რას ყაყანებენო. აქ გაიგო, რომ ზარბაზანი გავარდება თუ არა, მახათაზედ ერთს კაცს ჩამოარჩობენო. პეტრეს თავის დღეში არ ენახა ეს ამბავი. გულმა ძალიან გაუწივა იქით.

მალიც იმას უზის ხოლმე. ურმის ქარვანში პირველობა. ესე იგი, წინა ურმის მეურმობა, გლეხობაში სასახელოა. რადგანაც მარტო კარგს, გზის მკოდნეს, ფხიზელს, სანდო მეხრეს და კაი ხარ-კამეჩის პატრონს ანდობენ ხოლმე მაგ პირველობას.

„ბევრი ვაი-ვაგლახი მინახავს ჩემს სიკოცხლე-ში, სთქვა გულში: მოდი, ერთი ესეცა ვნახოო.“

სთქვა და გაჰყვა ხალხს, მახათაზედ მიმავალს. მახათაზედ ბუხსავით ხალხი ირეოდა. იქ თავში, ერთს განაპირებულს ადგილს სარჩობელა გაემართათ და გარშემო ჯარი ედგა. წინ ფართო მოედანი ხალვა-თად იყო, არავის არ უშვებდნენ ახლო. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა, ჰნახა ამოდენა ხალხი, კაცი თუ დე-და-კაცი, და გაუკვირდა.

„ვთქვათ, კაცები ჩემსავით თამაშად მოსუ-ლანო, ამ დედაკაცებს რაღა ღმერთი გასწყრომი-ათო, ეგრე თავი მოუყრიათ! რა მაგათი საქმეაო.“

ბოლოს ამაზედ დადგა, რომ სწორედ ტყუილი რა თვალთ-მაქცობა იქნება ჯამბაზისაო.

„არც ეგ არის ურიგოო, სთქვა გულში პე-ტრემ: ეგ კარგიც იქნება, თორემ მართლა კაცის ჩამორჩობა აბა რა სანახავიაო? კატა ხომ არ არის, აიღო და ჩამოჰკიდო; რაც უნდა იყოს ღვთის სული ადამიანია. კიდევ იმიტომ ამოდენა მანდალოსანს თავი აქ მოუყრია. დედაკაცის თვალი მსუნაგია თვალთ-მაქცობაზედ... ახლა იმ სომეხმა რომ მო-მატყუა, კაცს არჩობენო, რა გაიტანა? აქაო და სო-ფლელია, მალე მოტყუედებაო. ვთქვათ, რომ მოვ-ტყუვდი, მითამ რაო? თამაშას ხომ ვნახავ... ღვთის წინაშე კი, იქავ რომ მცოდნოდა თვალთ მაქცობას ითამაშებდნენ, იქნება არც წამოვსულიყავ, აი! ჰაი, ჰაი, კაცის გული მალია, მალი ცოდვის საქმეზედ.“

კაცის დარჩობის სანახავად გამოუქნელ მოზვერსავით კი გამომიწია და!.. ამ პატარა გულში რამოდენა ცოდვა და მადლი ტრიალებს.

ბევრს რალაცაებს მოსთქვამდა გულში ჩვენი უსაქმო პეტრე, სრულად დარწმუნებული, რომ აქ თვალთ-მაქცობა რამ იქნება, თორემ დედაკაცებს აქ ან რა ხელი აქვთო, ან ვინ მოუშვებდაო.

ბოლოს, ვილაცამ გაიხმაურა: „მოჰყავთ, მოჰყავთო.“ მიიხედა პეტრემ, ჰნახა, რომ სალდათებს ერთი ვილაცა რუსულ ფარაჯაში გახვეული კაცი მოჰყავთ.

— ჰა, პეტრევ!.. არიგებდა პეტრე თავის-თავს: არ გაბრიყვდე, ეშმაკმა არ გაცდინოს, მართალი არ გეგონოს!.. ეგ სულ მაცდურობაა, დაგცინებენ, იტყვიან სოფლეელია და მოტყუვდაო.

მანც კი გაიწია, რომ ახლო ჰნახოს. იმდენი მიძვრა-მოძვრა ხალხში, რომ გაინაპირა თავი. სალდათებმა ზედ გვერდზედ ჩამოუარეს და ჩამოუტარეს ფარაჯაში გახვეული კაცი.

— „აი დალახვრათ ღმერთმა! სთქვა თავის-თავად პეტრემ: მართლა სალდათებს არა ჰგვანან, ე! რა რიგ ჩაუცმევიათ! ი თოფების ქერაც რომ უსწავლიათ!.. რას არ მოიგონებენ ე ქალაქის ბიჭები! დახე, სულ რუსის ბიჭებსაც რომ ჰგვანან.

ამ ლაპარაკში რომ იყო, თვალი მოჰკრა ფარაჯაში გახვეულს. ის იყო ოცისა თუ ოც-და-ერთის წლის ყმაწვილი ბიჭი. წვერ-ულვაში ახლად გამოშვებული ჰქონდა და ლეკურად დაყენებული. სახე-

ზედ ზაფრანის ფერი ელო. პეტრეს რალაც ფიქრმა გაურბინა გულში.

— „რა ვქნა? ეს ბიჭი მეცნობა. ღმერთო მომაგონე: სად უნდა მენახოს? ჰკითხა ამაოდ თავის-თავსა, ამაოდ იმიტომ, რომ ვერ მოეგონა, სად ენახა.

— „ეჰ, ქალაქის ბიჭი იქნება ვინმეო, სთქვა ბოლოს: ბაკებში დღეში ათასი კაცი შემოდის და გადის, იქნება იქ მენახოს და გულში ჩამრჩენოდეს, ვინ იცის? არა, რა რიგად გაფითრებულა, მითამ და მართლა არჩობენ. ჯამბაზი თითონ ეს იქნება სწორედ. არა, შვილოს, ვერ მომატყუებთ!..

— ვუი, ვუი შენს დედას!.. იძახოდნენ მანდილოსნები: რა ახალგაზდა ბიჭი ყოფილა!..

პეტრეს გაუკვირდა ეს ძახილი.

— აი, დედა-კაცები არ არიან, თმა გძელი და ჭკუა მოკლე, სთქვა თავის-თავად პეტრემ: რა მალე მოტყუვდნენ. ხომ თითონაც სუ ყველანი თვალთმაქცები და კუდიანები არიან, მაგრამ აჰა... ეგენიც კი ტყუვდებიან. მაგრამ იქნება ამათ ჩემი გაბრიყვება უნდათ, სოფლელიაო. ჰა, პეტრევ!.. თავს გაუფთხილდი, არ ვაბრიყვდე!.. არ შერცხვე ეს ღროული კაცი: ამოდენა ჯარ-ჯამაათის სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. დასწყევლოთ ღმერთმა ეს ქალაქელეები, კაცი თუ ქალი, რა მალე შეგვატყობენ ხოლმე სოფლელ კაცს, თითქო შუბლზედ გვეწეროს.

— რა გენაღვლებოდა, შე უბედურის დღისავ! ამბობდა ერთი დედა-კაცი ჩადრში გახვეული: შენ-

თვის ყოფილიყავ და ამ დღეში არ ჩავარდნილიყავ. ვაი შენს დედასა, შე საცოდავის შვილო!

— დიად, მოჰყევ ენა ქარტლობას, ამბობდა გულში პეტრე: სწორედ დაგიჯერე აი. არა, აქაო და სოფლელი ვარ, არ გამაბრძოლო კი, თუ ღმერთი გწამს...

— ეგა სთქვი, ეგა და! მაგრამ კაცის წერა რაც იქნება, ის არის, უპასუხა მეორე დედა-კაცმა: საცოდავი წერას აუტანია. მაგრამ ეგ ხომ მოკვდება და წავა, ვაი მაგის მშობლების ბრალი, რა ცეცხლში ჩაცვივიან! ღმერთო, დაიხსენ ყველა ქრისტიანი.

— ბიქოს! სთქვა გულში პეტრემ: პირობა შეუკრავთ, თუ რა ღმერთი გასწყრომიათ. აქედამ მოვშორდე, თორემ ერთს სირცხვილს მაქმევენ ეგ კუდიანები, მე და ჩემმა ღმერთმა.

სთქვა და ადგილი გადინაცვლა.

მივიდა და ჩადგა ახლა სულ სხვა ჯგუფახალხში. აქაც დედაკაცები ბლომად იყვნენ. ერთი გული ეუბნებოდა, მოდი ვკითხავ, რა ამბავია, მეორე კი ეუბნებოდა, სირცხვილია, დამცინებენო.

— რა ახალ-გაზდაა ეგ უბედურის შვილი! სთქვა ერთმა დედაკაცმა: ჯერ დღე სწორედაც არ გასთენებია და ეგრე ადრე და მალე კი უნდა მზე დაუბნელდეს.

— რა თონეში უნდა იწოდეს ახლა ამისი დედის გული, ღმერთო მაგისთანა დღეს ნუ შემასწრობ!—დაუმატა მეორემ და ჩაიკრა გულში ხელი.

— აბაიმე, აბაიმე!... სთქვა გულში პეტრემ ეხლა კი ცოტა წყენითა: ჩემზედ მოიცალა ამოდენა ხალხმა, თუ რა ამბავია ჩემს თავს. ესე მალე როგორ შეკრა ყველამ პირობა!.. ახა ღმერთო ჩემო! კარგია არა ვკითხე. აბა კიჲინას დამცემდნენ, აი! ჰა, პეტრე, გაფთხილდი, არ გაგაბრიყვონ, სასაცილოდ არ გაიხადო თავი. აი უსაქმურ ხალხს რომ იტყვიან, ეს ქალაქელები არიან: დასწყევლოთ ღმერთმა, ყველამ ჩემზედ არ მოიცალა!

ამბობდა ამას თავის გულში პეტრე და ეგონა, რომ მართლა და ეს ხალხი ამისათვის არის მოცლილი, სოფლელია და გავაბრიყვოთო. ამათაც გაექცა და ხელახლად გადინაცვლა ადგილი. ძნელი რამ არის, როცა გუნება თავში გამწევე ცხენსავეთ დლოჯავს ქკუის ლაგამს და ცალ მხრივ გაიწევეს.

III

 მასობაში ის, ფარაჯაში გახვეული ბიჭი, მიიყვანეს და სარჩობელას ქვეშ დააყენეს. ცალმხრივ მღვდელი მოუდგა, მეორე მხრივ ვილაცა ჩინოვნიკი. წითელ პერანგა ჯალათი უკან ედგა.

— ე მღვდელი რაღას გაუგიჟებია, ეუბნებოდა თავის-თავს პეტრე: ტერტერა იქნება, თორემ მართალი მღვდელი ამას რად იკადრებდა. ის წითელ პე-

რანგა ვინ უნდა იყოს? იქნება თავი და თავი ჯამბაზი ეს იყოს.

ჩინოვნება ქალაქი ამოიღო და წაიკითხა.

— ეს თალისმის ლოცვა იქნება, სთქვა პეტრემ თავის-თავად: უთუოდ ჯადოს იქმონენ, თორემ აი ვნახოთ. მაშ კაი ამბავი იქნება.

მერე მღვდელი რაღასაც ეუბნა ფარაჯაში გახვეულს. პეტრემ თუმცა ყურები აცქვიტა, ფეხის თითებზედაც შედგა, მაგრამ შორს იყო და ვერა გაიგო-რა.

ფარაჯაში გახვეულს გახადეს ფარაჯა, გადააცვეს თეთრი პერანგი თავიდან ფეხებამდე, ასე რომ პირის-სახე აღარ უჩანდა. წითელ პერანგა ჯალათმა გაასწორა სარჩობელაზედ ყულფი, მერე კიბე მიადგა სარჩობელის ბოძს. მოუბრუნდა უბედურს, ხელის კვრით წინ წაიგდო, აიყვანა კიბეზედ, მოსწია ყულფი, რომ თავი გააყოფინოს. ხალხს ხმა ჩაუწყდა, თითქო სული შეეხუთაო, თითქო ამოდენა ხალხის გულის ძგერა შედგაო.

ჯალათმა თავი გააყოფინა ყულფში, გამოაცალა კიბე და ჰკრა ხელი. ხალხმა ერთი ღრმად და ყრულ ამოიქმინა, ისე როგორც ამოიქმენს ხოლმე უეცრად ცხელ-წყალ თავ-გადასხმული.

უბედური სარჩობელაზედ ჩამოეკიდა, ქანაობა დაიწყო და ფორთხალი. დიდ ხანს იქნია საწყალმა ფეხები.

— დილამდი რომ სულ ეგრე იქნევო ფეხები, მაინც არ დაგიჯერებ, ამბობდა თავის-თავად პეტრე.

ხალხი, წუთის წინად სულ-განაბული, ეხლა მხიარულად ჰყაყანებდა და ჰლაზლანდარობდა კიდევ. დაირღვა ხალხის გროვა, დაიშალა და გაიშალა მინდორზედ. ყველამ თავის სახლისაკენ გასწია სრულიად კმაყოფილმა, რომ ეს სამარცხვინო და გულისამაზრზენი თამაშა ჰნახა. პეტრემ მიიხედ-მოიხედა და ჰნახა, რომ აღარავინ რჩება აქ. ჯარიც წამოვიდა მარტო ორი ყარაული-ლა დარჩა სარჩობელასთან. იმ წითელ პერანგა კაცმაც გადიცვა რალაც სხვა ტანისამოსი და გამოსწია. სარჩობელაზედ დარჩა უძრავად დაკიდებული ის უბედურის შვილი. პეტრე გაოცდა.

— ბიკოს, ეს იყო! სთქვა თავის-თავად: ვერაფერი თამაშა იყო. იქნება თვალთ-მაქცობა იმაში იყო, რომ შეცვალეს, კაცის მაგიერ ტომარა ჩამოჰკიდეს, ფეხებს რომ იქნევდა?.. მართულებს ვერ გაუკეთებდნენ თუ!.. მართულებით თუნდ ლეკურსაც ათამაშებენ. მაინც ვერაფერი ამბავია, ტყუილად მოვცდი. აი აქ კი მოვტყუედი. აბა ვგდებულვიყავ ჩემთვის ბაკში, ერთი ლაზათიანად გამოიმეძინა, ისა არა სჯობდა? მე ვთქვით ჰო, ეს ამოდენა ხალხი რაზედ გაბრიყვდა? ბიკო და, იქნება მართლა ჩამოარჩეს!.. ნეტავი მეკითხნა. ეჰ, დამცინებდნენ... ჰა, ვინ იცის? ე ხალხი რომ ასე ქეიფის გუნებაზეა, მიდის და მიყაყანებს მხიარულად! ეს რომ მართლა დარჩობა ყოფილიყო, ქვები ხომ არ არიან, ოჯახ-დაქცეულები, ერთს ცვარს ცრემლს მაინც ჩამოაგდებდნენ.

რაც უნდა იყოს ღვთის კერძო ადამიანია, კატა ხომ არ არი. მაგრამ ე დედა-კაცობას რომ სულ ერთიანად თავი აქ მოეყარა!..

გულში დიდი ეჭვი ჩაუფარდა. ეხლა მარტო იმის დარდი ჰქონდა შეეტყო, რაში ტყუედება: იმაში რომ ეს მართალი თვალთ-მაქცობაა და ტყული ჩამორჩობა, თუ მართალი ჩამორჩობაა. სწორედ გითხრათ, პირველში მოტყუებას უფრო ჰთაკილობდა მისი გული: აბა თვალთ-მაქცობამ ტყუილი მართლად როგორ უნდა მაჩვენოს ამ ღროულ კაცსაო. და მართალი კი რომ ტყუილი გამომდგარიყო, ეგ არაფერი; მაგას როგორღაც უფრო ადვილად ჰყაბულობდა ჩვენი პეტრე. მაინც კი ძალიან უნდოდა შეეტყო მართალი.

ბევრჯელ გაუწია გულმა, მოდი დავეწევი ვისმე და ვკითხავო; ბევრჯელ მივიდა კიდევ და უნდოდა ეკითხნა თუ არა, შეფერხებულა:—არა, შვილოსა, დამცინებნო, ისევ ჩემს ჭკუას ავყვე ისა სჯობიაო.

ამ ფიქრებში გართული მიბარბაცებდა ჩვენი პეტრე ავლაბრის ბაკებისაკენ. გზაზედ დუქანი დაინახა. დუქნიდამ ხალხის ჟღერამული გამოდიოდა.—მოდი, შევალ, ერთი ვნახოთ, რას იტყვიან დღევანდელ ამბავისასაო. იფიქრა: თანაც ცოტად დავნაყრდები, დილას აქედ არა მიქამია-რაო. შევიდა, მოითხოვა ნახევარ ჩარეკი ღვინო, მოათლევინა გამხმარი ზურგიელი, მიჯდა კუთხეში და ქეიფს მიეცა. დაჯდა თუ

არა, თითქო ფეხ-და-ფეხ მოჰყვაო, შემოვიდა ერთი ნაბადში გახვეული ყმაწვილი კაცი. ამ ახლად მოსულმა მოითხოვა საწერ-კალამი, ქალალდი, დაეყრო დაზგას და წერა დაიწყო, ჩვენი პეტრე ხელახლად დააცქერდა ახალს სტუმარს. რა ვქნა, სად მინახავს ეს ბიჭიო, იძახდა გულში. თვითონ ბიჭი თავ-აუღებელად სწერდა წიგნსა. ამ ყოფაში კარგა ხანმა გაიარა, პეტრეს დაგვიანება აინუნშიაც არ მოსდიოდა და იმ ბიჭის ცქერაში ისე ნელა ილოღნებოდა, რომ საღამომდისაც თავის საუზმეს ვერ გაათავებდა. მისი ფიქრი სულ ის ბიჭი იყო: რა ვქნა მეცნობა და რატომ არ მაგონდებაო, წამ-და-უწუმ ეკითხებოდა თავის-თავს და თვალს არ აშორებდა. მზემ კარგა გადიხარა ჩასავალისაკენ და პეტრე კი იმ ბიჭის ვინაობით გაკვირვებული არ იძროდა ადგილიდამ. ბოლოს, რომ მეტი გზა აღარ იყო, პეტრე წამოდგა და, იმ ბიჭის უამბობით წყურვილ მოუკვლელი, მივიდა, მედუქნეს გაუსწორდა, ერთი კიდევ გადაავლო თვალი იმ ბიჭს და ფუს-ფუსით გაექანა ავლაბრისაკენ. ჯერ ბაკებამდე კიდევ კარგა მანძილი იყო, რომ უეცრად უკანიდამ ვილაცამ მხარზედ ხელი დაჰკრა. პეტრე მობრუნდა. დაინახა ისევ ის ნაბადში გახვეული ტანად მაღალი ყმაწვილი ბიჭი, თვალეზედ ქუდ-ჩამოფხატული.

— აჰა, ჩამომართვი ეს წიგნი, უთხრა ყმაწვილმა ბიჭმა და მიაჩეჩა ხელში ქალალდი: თუ შენ კითხვა არ იცი, წააკითხე ვისმე და ყური კარგად დაუგდე. დღევანდელს ამბავს ამ წიგნიდამ შეიტყობ.

სთქვა ესა თუ არა, მაშინვე გამობრუნდა ყმა-
წვილი ბიჭი და თუმცა ნაბიჯით წამოვიდა, მაგრამ
ასე ჩქარა კი, რომ ჩვენი პეტრე სირბილითაც ვერ
დაეწეოდა. პეტრემ გაოცებულმა მარტო ესლა მოა-
სწრო ეკითხნა წარმავალისათვის:

— ბიჭო, ვინა ხარ? სახელს მაინც მეტყუდი.

— წიგნი გეტყვის, წიგნი, — დაუძახა ნაბღიანმა
და გასწია ისე, რომ უკან აღარ მოუხედნია.

ეხლა მოაგონდა პეტრეს, რომ წელან სარჩო-
ბელაზედ ერთი ნაბღიანი ბიჭი სულ გვერდთ აეტუ-
ზებოდა ხოლმე, საითაც კი წავიდოდა.

— განა არა, სთქვა თავის-თავად: მაშინვე მიე-
ხვდი, რალაც ამბავია. როგორც კრუხი წიწილას, ისე
გარს დამტრიალებდა. ნაბღიანი იყო, მაგასავით თვა-
ლებზედ ქუდი ჩამოეფხატა. სწორედ ისევ ის ბიჭია,
თუნდა დაგენადლო.

ვის ენაძლევებოდა, ეგ არ ვიცი, ხოლო ეგ კი
იყო, რომ წიგნი აიღო-დაიღო, გადაატრიალ-გად-
მაატრიალა, ჩაიღო ჯიბეში და სთქვა ნატვრითა:

— ახ, ნეტავი წიგნი კი ვიცოდე და! დღევან-
დელს ამბავს ამ წიგნიდამ შეიტყობო. იქნება მა-
ტყუებს კიდევ, მაგრამ რაო? თავის-თავს მოატყუებს,
მე რა? თითონ წავიდა, ხომ ვერ დამცინებს.

IV

შურო გამალებული წავიდა პეტრე ავლაბრის ბაკებისაკენ. გული არ უთმენდა, უნდოდა მალე გაეგო რა ეწერა წიგნში. ამის შვილმა წიგნი კარგად იცოდა, მღვდელთან იყო ნასწავლი. პეტრე მიდიოდა, მაგრამ გული ფეხს უსწრობდა.

— რა რიგ გაგძელდა ეს ოხერი გზაო, ამბობდა გულში: მივდივარ და ველარ მივსულვარო.

ბოლოს, როგორც იყო მივიდა. ოფლი წურ-წურით ჩამოსდიოდა და სულს ძლივს იბრუნებდა დაღალულობისაგან. მიათვალ-მოათვალა იქაურობა, ჰნახა, რომ არავინ არის. მეურმეები დაქსაქსულიყვნენ, ბაზარში გასულიყვნენ, ზოგს რა უნდა ეყიდნა საშინაოდ, ზოგს რა. პეტრეს იამა, რომ არავინ იყო ბაკში, იამა უფრო იმიტომ, რომ ამისი შვილი მარტოკა აქ სადმე უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ქალაქში იმას არაფერი საქმე ჰქონდა. მართლაც, იქავ დერეფნის გრილოში იპოვნა შვილი; მიწოლილიყო გრილოში და ეძინა. გააღვიძა.

— ერთი ადევ, ეს წიგნი წამიკითხე, უთხრა პეტრემ და მიაწოდა წიგნი.

შვილმა თვალები მოიფშენიჭა, გაიზმორა და წიგნი ჩამოართვა.

— სად გიპოვნია, მამი? ჰკითხა შვილმა.

— მიპოვნია კი არა! მოვდიოდი და ხელში მა-

მაჩეჩეს, უპასუხა პეტრემ. სხვა რამის დამატება მეტი ეგონა.

შვილმა წიგნი გახსნა, გადაშალა და ასიგნაციები გადმოცვივდა. გაოცდნენ შვილი და მამა, ეს რა ამბავიაო. შვილს ფულის დათვლა უნდოდა, მამა გაუწყრა და ტუქსვით უთხრა მოთმინება-დაკარგულმა:

— რა დროს ეგ არის! ერთი წაიკითხე-მეთქი, რა სწერია. ლამის გული ბუდიდამ ამომვარდეს, ვეღარ მომიტმენია.

შვილმა დაიწყო კითხვა:

„დღეს რომ ყმაწვილი ბიჭი დაარჩეს, ჩემი ძმა იყო“.....

— რაო? გააწყვეტინა კითხვა ზარ-დაცემულმა პეტრემ და ელდისაგან გაფითრდა: ჩამოარჩესო!... მაშ მართალი იყო ის ამბავი!.. მაშ ხალხი რალას ჰხარხარებდა მერე!.. წაიკითხე, წაიკითხე. ნეტა არ შენახა...

— მამი, რას ამბობ? ჰკითხა გაოცებულმა შვილმა: რატომ ეგრე დამხვევით და გადარეულად ჰლაპარაკობ!?

— წაიკითხე-მეთქი, მე ვიცი რასაც ვლაპარაკობ,— უთხრა პეტრემ წყრომით და გულის აღელვებით. საწყალი ბერი კაცი სულ თრთოდა, თითქო აცახცახებსო.

შვილმა გაიქნივ-გამოიქნივა თავი,— მამა ჩემს ეს რა დამართვიაო, და დაიწყო ისევ კითხვა:

„მამა ჩვენი ერთი ღარიბი აზნაურშვილი იყო. როცა მოკვდა, ჩვენ ორნი ძმანი პატარები დავრჩით. დედა მალე გაგვითხოვდა, შეირთო ერთი ვილაც აზნაურშვილი, ქალაქში მსახურობდა. რაც მამისაგან დედულ მამული გვქონდა, - ცოტა, მაგრამ იმოდენა, რომ ტაბილის ლუკმის ილაჯი გვექნებოდა — სულ მამინაცვალმა წაგვართვა, დაგვიყიდა, მიცვალ-მოცვალა და ჩვენ ცარიელზედ დაგვსვა. მინამ პატარები ვიყავით ჩვენ სოფლად ვეყარენით უპატრონოდ და ისინი კი ქალაქში იყვნენ. როცა მოვიდოდნენ, ჩვენ საწყლებს სულ ტყავს გვაძრობდნენ ცემითა. შიშველ-ტიტველნი, მშიერ-მწყურვალნი ვებეტებოდით სოფლის ორ-ღობებში უპატრონოდ. ბიჭი იყო შინა-მოსამსახურე, ჩვენ გვცემდა, მამი ნაცვალი იყო, ჩვენ გვცემდა, ყველანი შინაურები, ვისაც კი შეეძლო, გვიტყაპუნებდნენ თავში. ბევრს უცხოს, მართალია, ვეცოდებოდით საწყალი ობლები, მაგრამ უველა კი არსად იყო. ბოლოს, რომ ცოტა წამოვიზარდენით, მამინაცვალმა მოგვიშორა თავი დამ, მიგვაბარა სალდათის შკოლაში თუქურმიშაზედ, ვაი-დამ ვუისში ჩაგვაგდო. აგვიყროლეს სული რუსულის ლანძღვითა და თრევიოა, ამოგვართვეს სული ცემა-ტყეპითა. ვითმინეთ და ველარ ავიტანეთ. დავკარით ფეხი და გამოვიქეცით. შევიარეთ ჩვენს სოფელში, ჩვენის ძველის სახლიდამ ბიჭებმა გამოგვყარეს, ერთის ღამის ბინაც არ მოგვცეს. გამოვედით ორნი ობოლნი ამ ტრიალ დედა-მიწაზედ უპუროდ,

უფულოდ, უბინაოდ, უნუგეშოდ, უთვის-ტომოდ. ვის შესტკივდებოდა ჩვენთვის გული? ჩვენ ყველასათვის უცხონი ვიყავით, ყველანი ჩვენთვის. გამოვწიეთ ქალაქისაკენ, გაბოროტებულნი, მთელს ქვეყანაზედ გულამღვრეულნი. გადავემტერეთ უსამართლო ქვეყანას, გადავემტერეთ ყველას, მამინაცვალს, დედას, ავსა, კარგსა, შენა და სხვასა. პატარები ვიყავით. ყველა ჰხედავდა, რომ თვალ-ნათლივ გვძარცვავდნენ, არავინ არ გამოგვესარჩლა, არავინ მოგვეშველა, არივინ ხმა არ ამოიღო. ჩვენი ცოდვა ყველამ დაიდო კისრად. მამინაცვალმა კი არა, თქვენ ყველამ გაგვძარცვით ჩვენ, თქვენ ყველამ მოგვიღეთ ბოლო. მინამ ცოცხალი ვარ ყველას გადვუხდი და როცა აღარ ვიქნები, იქ, ღმერთს გავცეთ ყველამ პასუხი. სულ ყველანი იქ მივალთ და იქ დავუდგებით ერთმანეთს პირის-პირ. ვნახოთ ვინ გამოვა მართალი, ვინ მტყუანი. ღმერთი გულს უფრო სინჯავს, მინამ საქმეს; იქ სამართალი არ გაბრუნდდება.

... გახსოვს, ამ ოთხის წლის წინად ლოქინის ხევის პირს რომ ურმები გამოშვებული გქონდათ? გახსოვს, ორი ყმაწვილი რომ მოგადგათ? ისინი ჩვენ ვიყავით, ორის დღის უქმელები. საწყალმა ჩემმა ძმამ, ბეთანს რომ ვეძახოდი, ბევრი ტყუილი ილაპარაკა მაშინ... მე მწყინდა ეგ, მე მაგას ვთაკილობდი, მაგრამ ვერა გავაწყე-რა. ჩემი საცოდავი ძმა უჯათი იყო, თვით-რჯული და ვაი რომ ამასთანავე გულ-ნამცეცაც იყო. ღმერთმა მიპატიოს ის ერ-

თად-ერთი სული, ის ერთად-ერთი ჩემი სისხლი და ზორცი, ის ერთად-ერთი ძმა-კაცი, ის ერთად-ერთი ადამიანი ჩემი კეთილის-მყოფელი, ჩემთვის თავ-დადებული, ჩემი მოსიყვარულე და ერთ-გული. დღეს ჩემის თვალით ვნახე რომ კატასავით დამირჩეს!.. განა ამას შევარჩენ ქვეყანასა, მინამ კაცი მქვიან, მინამ თავზედ ქუდი მხურავს, მინამ პირში სული მიდგა!

„შენ მაშინ გულის-ტკივილით დაგვიურვე. შენმა გულ-კეთილობამ კინალამ მადლის შუქი არ ჩააწვდინა ჩემს ბნელს გულამდე, კინალამ შენმა გულ-კეთილობამ არ მომინადირა. მთელი ღამე არა მძინებია, გამიკრთა მაშინ ძილი, თუმცა ძალიან დაღალული ვიყავ. როცა ჩემი ძმა წამოდგა და შენ ჯიბეების ქრა დაგიწყო, გული დამეთანაღრა, ავიმრიზე, თმა ყალბზედ შემიდგა. მაგრამ ხმა არ ვავე, არ დაუშალე. გაწყდეს, საცა წვრილიამეთქი!.. ეგეც ჩემი მძარცველია, ეგ რომ კაცი ყოფილიყო, მე არ გამაძარცვინებდა-მეთქი.

„გაგქურდეთ და ჩამოვედით ქალაქს. აქ ცოდვაც და მადლიც უფრო ხალვათად დადის. ორივეს დიდი შარა-გზა აქვს. მას აქედ დღე არ გამოსულა, რომ არავინ არ გაგვეძარცვოს. ჩვენი დანაკარგი, ვინც შეგვხვდა, ვაზღვევინეთ. ამით ვირჩენდით თავსა, ამითვე ვიფხანდით ისარ-ნაკრავს, გამწარებულს და გაბოროტებულს გულსა. გული მაინც არ დაგვიცხრა, რაღაცას ლამოდა. საითღაც იწვედა. ვერ დავამეთ და ვერა...

„ამ ორის წლის წინად ისე მოხდა, თითქო თითონ ბედმა მიგვიყვანა მამინაცვლის სახლშიო. დედა ჩვენი მაშინ შინ არ იყო, სოფელში გაესტუმრებინა ქმარს. შეფუცვივდით ღამე ორნივე ძმანი, მამინაცვალი შემოგვაკვდა, გვინდოდა აგვეკლო იქაურობა და ვეღარ მოვასწარიტ. შეგვიტყეს, პოლიცია თავს დაგვესხა. მე კი გამოვასწარ და ჩემი საწყალი ძმა მოემწყვდიათ და დაექირათ. ბოლო ხომ იცი: ღღეს ჩემის თვალით ვნახე, რომ ჩემი ერთად-ერთი ძმა, ერთად-ერთი კეთილის-მყოფელი კატის კნუტსავით ჩამომირჩეს. თქვენ იდექით და სეირს უყურებდით, მე კი ვუყურებდი და ვიწოდი... არ შეგარჩენთ, არა, ამ ამბავს!... ყველამ უნდა მიზლას ჩემი დანაკარგი. ძმის სისხლს, მინამ ცოცხალი ვარ, ავიღებ. მძულს ქვეყანა და ადამიანი უფრო. ჩვენ შუა საბოლოოდ ჩავტეხე ხიდი: მე ერთი აქედ პირას დავრჩი, თქვენ მრავალნი იქით. განკითხვის დღემ გამოაჩინოს საით არიან მართალნი და საით მტყუანნი. ღმერთი გულთა მხილავია: მინამ საქმეს სასწორზედ დასდებდეს, ჯერ გულში ჩახედავს ადამიანს. მე ჩემი გზა მართლის გზა მგონია. მართალი ვარ, თუ მტყუანი,—არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ ერთი პატარა ძარღვი კიდევ მქონდა გულში და ისიც ღღეს სარჩობელაზედ ჩამწყდა. ამით სამუდამოდ მოვწყდი ქვეყანასა, როგორც წინადვე მოტეხილი ტოტი უკანასკნელ ძაფზედა დაკიდებული. მშვიდობით!.. თუ როდისმე ჩემი ნახვა მოიწადინო, მოდი და მეც ჩემ ძმასავით სარჩობელაზედ მნახე. ჩემი ბოლო ეგ არის.

„არ ვიცი რად და ჩემი გული კი იწევდა, რომ: შენ წინ გადაშლილიყო.—აჰა გადაგიშალე და ლოდის ამეცალა.

„შენს სამს და ათ შაურს ერთი ათად გიბრუნებ. შენმა გულ-კეთილობამ რომ ტკბილი ნაღველი ჩამისახა გულში და კინალამ არ დამიმორჩილა, აქამდის კიდევ გულში მიღვივის როგორც ნაცრის ქვეშ: შენახული ნაღვერდალი. ისიც გაქრება, ვიცი. განა შენ კი ამხანაგი არა ხარ ჩემის მამინაცვლისა! განა შენ კი არ დამირჩე ერთად ერთი ძმა! განა შენ კი არ მიიყვანე ის სარჩობელამდე!“

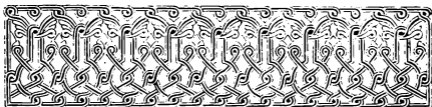
შვილი გაოცდა, მამას ცივმა ოფლმა დაასხა.

— მე რა შუაშია ვარო! დაიძახა კენესით და თრთოლით შეშინებულმა პეტრემ. პეტრე მთლად ცახცახებდა.

მართლა და ჩვენი ბებერი პეტრე რა შუაში უნდა იყოს...

ကတိသရဿနတ ပျဉ်းကိဒ္ဒဂ

ოთარაანთ ქვრივი

I

რას მიქვიათ ტკბილი სიტყვა?

მ ვეებერთელა სოფელში, რომელსაც თუნდა „წაბლიანს“ დავარქმევ, ყველამ იცოდა, ვინ არის ოთარაანთ ქვრივი. სოფლის გზირისათვის რომ გეკითხათ, ოთარაანთ ქვრივის კარ-მიღამოში მზისა და წვიმის მეტს არავის შეეძლო გავლა ქვრივის უნებურად.

ნაცვალი, თუ იასაული,—რაც გინდ დიდი საქმე ჰქონოდათ,—ოთარაანთ ქვრივის ეზოში ვერ გაიწაწანებდნენ და თუ როგორმე გაჰბედავდნენ, ისეთს ალიაქოთს ასტეხდა, რომ ბედსა და თავს დააწყევლინებდა. ნამეტნავად გზირს კარგად ახსოვდა ერთი ამბავი, და მერე ხომ მთელმა სოფელმაც შეიტყო. გზირს ერთხელ ერთი ქათამი წაერთმია,—დიამბეგი მობძანდა, სოფლად ქათმებს ვაგროვებთო, და ასეთი

ვაი-ვაგლახი დააწია, რომ, ამბობენ, გუბერნატორამდე თავის ფეხით იარაო და ერთი ქათამი შეიღვეულად დაუსვა მოურიდებელს გზირსაო. თუმცა თვითონ ქვრივსაც ერთი ათიოდ მანეთი შემოჰხარჯოდა მისვლა-მოსვლაში, მაგრამ ამას ამბობდა თურმე:

— ფული რა არის?!. ხელის ქუქყია. ერთი თუმანი რა სათქმელია!.. ჯაფრი რომ არ შევარჩინე,— ეს რადა ჰღირს! ტყუილ-უბრალოდ რომ არ დავეჩავგრინე, ცოტაა! დეე ამას იქით იცოდნენ, რომ მე ოთარაანთ ქვრივს შეძახიანო.

სწორედ იცოდნენ კიდევ. ჯგუფად რომ გლეხკაცობა სადმე მდგარიყო, ნამეტნავად თუ შიგ ერია სოფლის მოხელე ვინმე,—ნაცვალი, თუ მამასახლისი,—და ოთარაანთ ქვრივი მიმავალი დაენახათ, ისე გაიფანტებოდნენ აქედ-იქით, თითქო ალაღმა დაჰქროლა წიწილებსაო.

კაცი ვერ იტყვის, სძულდათ, თუ უყვარდათ ოთარაანთ ქვრივი სოფელში. შიშით კი ყველას ეშინოდა. ასე იფიქრეთ, ტირილით გაქირვეულებულს და გაკაპასებულს ბალღებსაც კი ოთარაანთ ქვრივის სახელით აშინებდნენ გულზედ მოსული დედები.

— დაჩუმდი, შე არ გასაწყვეტო, თორემ აგერ ოთარაანთ ქვრივი მოდისო.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს კარგად იცოდა და ბევრს არას ჰნაღვლობდა, რომ ასე ეკრძალებიან, ერიდებიან და უფრთხიან ყველანი.

— ქალაჩუნები რომ არიან, იმიტომაო, იტყო-

და ხოლმე თავის თავად: ჩემი რად უნდა ეშინოდეთ? რა ბაყ-ბაყ დევი მე მნახესო! მე მარტო ისა ვარ, რომ ჩემს ჯავრს არავის შევარჩენ, ტყუილ-უბრალოდ არავის დავეჩავგვრინები. თუ გაქირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდი ვივლიო.

სოფელმა კარგად იცოდა, რომ ოთარაანთ ქვრივს ტყუილ-უბრალო ბაქიობა და მუქარა არ უყვარდა. იმისი თქმა და ქმნა ერთი იყო.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, ბარაქალა დედაკაცია, იტყოდა ხოლმე დათია ბაღიაშვილი ოთარაანთ ქვრივზედ: არც სხვისას შეირჩენს, არც თავისას შე-არჩენს სხვასა. ახლა შინა ჰნახე, — რა ამბავი აქვს: მთელი დღე ციბრუტივით ჰტრიალებს ოჯახში. იმისი ხელი და ფეხი დილიდამ საღამომდე არ დადგებაო.

სოფლის დედაკაცობას ხომ უფრო ეშინოდა ოთარაანთ ქვრივისა. ვაი იმას, ვისაც უსაქმოდ მოასწრობდა ხოლმე: ძირიანად ამოიღებდა, ძირიანად მოსთხრიდა.

— რაო მუქთა მკამელოო? ეტყოდა ხოლმე: შენს ქმარს თავის-თავის გამოკვება კი ვადვილება, რომ შენც მუქთად გკვებოსო. რას დაგიკრებია გულზედ ეგ დასამიწი ხელები, — აი მოგიკვდეს ეგ უგულო გული! მამა-შენსა აქვს ცხონება, შენც თუ ხელი გასძარი, შენს ქმარს მეტი ლუქმა გულზედ დაადგება, აი!.. მეტი მოუვა განა!.. აი დამიწდი, დამიწდი, კარგი რამ შენა ხარ!..

ისე არავის გაუვლიდა გვერდით, რომ არ გაეკინწლა, თუ რამ თვალში არ მოუვიდოდა. ძნელად იქმნებოდა, რომ ტკბილი სიტყვა ეთქვა ვისთვისმე.

— ტკბილი სიტყვა რა არისო! იტყოდა ხოლმე: ამ გამწარებულს წუთი-სოფელში ტკბილი სხვა რა არის, რომ სიტყვა იყოს. რას მიქვიან ტკბილი სიტყვა! თვალთ-მაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს მოჰფხანს. გულის-ფხანა რაღა დარღუბალაა! ფხანა ქეცმა იცის. ნუ გაიქეციანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქმნება. სიტყვა სამურველი ხომ არ არის,—მოსაკიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქედ მისწიოს, ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიღობანში დავიწყებულს პურს. გული ადგილიდამ უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა, თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმის კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევიანებენ, რომ ძილი მოიგვარონ, გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის კი არ იციან, რომ თუ წუთი-სოფელს ერთს ბეწო ხანს თვალი მოუხუჭე, ისე გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსა.

— ოთარაანთ ქერივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, ამბობდნენ სოფელში.

II

ზიღნილ მოყრილი მადლი

მართლა ასე იყო თუ არა, — ეს უნდა ეკითხოს ერთს სხვა ქვრივს დედაკაცსა, რომელიც სოფლის ნაპირას იდგა და მეტად წვრილ-შვილიანი იყო. ეს დედაკაცი ცოტა უხეირო, უნდილი რამ იყო, გარჯა ეზარებოდა და წვრილ-შვილს ნახევარზედ მშიერ-მწყურვალი ჰყვანდა. ოთარაანთ ქვრივი ყოველ კვირა დღეს ერთ ათიოდ შოთს და ერთ ბაღია კორკოტს თავის ფეხით გადაუტანდა ხოლმე.

— აჰა, ხეთქეო, ეტყოდა ხოლმე დედაკაცსა: დაგიღია ეგ შავის მიწით ამოსავსები პირი, შე პირ-შავო, შენა, და შენი დღენი ძაღლსავით სხვას შეჰყურებ, აგერ გამოხრულს ძვალს გადმომიგდებენო. შე არ დასაცალებელო, რისთვის მოუცია ღმერთს ეგ ბარძაყის ოდენა მკლავები!.. დახე, დახე, ამ წუწკსა, წუწკის შეილსა, სამგლე გოქსავით გათხვირულა, ლუკმა-პურის შოგნის უნარი კი არა აქვს. რა კარგი დაეყრებათ ამ შენს ცოდვის შეილებსა! შენი მაყურებლები შენგან აბა რა კარგს ისწავლიან! ესენი მაინც არ გეცოდება, შე უბედურის დღისავ!..

დედაკაცი, ამისთანაების ჩვეული, მაინც მადლობას ეტყოდა ხოლმე.

— მადლობა!.. შენთვის მაგრად შეინახე, ძონძებში გამოიკარ, არ დაგეკარგოს... დიდი განძია ეგ შენი მკლე მადლობა ოთარაანთ ქვრივისათვის, ო შენმა მზემ! ეგრე ხელგაშლით რად იხარჯები. აი, მეხიკი დაგაყარე! მადლობა!.. კარგია მუქთაა, თორემ მაგასაც ხომ ვერ იშოვიდი, რომ გარჯით საშოვარი იყოს. მადლობა!.. ეგ შენი მადლობა გინდა გახიე, გინდა გაბხრიწე...

გლახა-მთხოვარა ისე არ მიადგებოდა კარს, რომ ოთარაანთ ქვრივს რითიმე არ გაეკითხა, მაგრამ თავისებურად კი წამოულაგებდა.

— ი... ი... ი... შენ კი მოგიკვდა ეგ უხეირო თავი,— მიაყოლებდა ხოლმე, როცა გასაკითხს აწვდიდა: დაგიბრიყვებია ჩემისთანა სულელი დედაკაცები და ლუკმა პურს პირილამ აცლი. აი მეხი კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზედ. შე ოხერო, რომ აგიღია თავი და დაეხეტები სათხოვრად, ნამუსი აღარა გაქვს? ამ წუთი-სოფელში ვისა აქვს მეტი ლუკმა, რომ შენ გაძლიოს. ვერა ჰხედავ, შე გულ-მკვდარო, რომ ვინც კია, წელეებზედ ფეხს იდგამს და დღის სარჩოს ძლივსა ჰშოულობს და შენ როგორღა გარჩინოს! ქვეყნისა არა გრცხვენნიან! არა, შე ოყრაყო, ოთარაანთ ქვრივი დედაა შენი, მამაა, თუ შენი მოვალეა, რომ შეგინახოს! აი გაგიხმეს ეგ ხელ-ფეხი! რისთვის გასხია ეგენი მაგ მუტრუკს ტანზედ, თუ ვერ მოგიხმარებია? ქვეყანას თავისი თავი კი შეუნახავს, რომ ეგ შენი ბრიყვი თავიც იწახოს? ფუ, შენს ნამუსსა!..

მეტი შესაბრალოსი და ღონე-მიხდლილი გლახა შეხვდებოდა, ამეებს ხომ ეტყოდა და ეტყოდა და ბოლოს დაუმატებდა:

— წამოეთრიე ერთი მარანში, ღვინოს ჩაგაცეცხლებ. ნუ გეგონოს კი, რომ მადლს გიშვრებოდე რასმე. აი გაქრეს,—ოთარაანთ ქვრიმა შენთვის არა გამოიმეტოს-რა. აი ქვევრში რაღაც წუმპე ნადირალა დამრჩა, მაინც გადასაღვრელია და ბარემ შენ ჩასცეცხო.

წაიყვანდა, ერთ ორიოდ ჩარეკას კაი ღვინოს გადაახუხებდა და გამოსტუმრებდა თავისებურად ქება-დიდებით.

ერთხელ ერთი მთხოვარა მიადგა კარს. ოთარაანთ ქვრიმა გამოუტანა გასაკითხად ერთი უშველებელი შოთი, რასაკვირველია, თავისებური პილიპილიც მოაყარა ზედ: კარგად, ლაზათიანად გამოგილანძღათ. როცა მთხოვარა გაბრუნდა, მაშინ შეასწრო თვალი, რომ ფეხები დაჰხეთქოდა ფეხ-უცმელობით.

— დამაცა შე არ დასაცალებელო, დაუძახა მთხოვარას.

მთხოვარა გაჩერდა. ოთარაანთ ქვრივი შეეარდა სახლში, იღლიას ქვეშ ამოიჩარა ექვსი შოთი, მოვიდა მთხოვარსთან და დაუყვირა:

— მე გამომყევ, შე აღრე და მალე დასამარხავო!

გაოცებული მთხოვარა გაჰყვა, ოთარაანთ ქვრივი გავიდა სოფლის ბაზარში, ერთი შოლტი საქალა-

მნე ღორის ტყავი გამოაღებინა მედუქნეს, ექვსი პური მისცა, ტყავი გამოართვა და ისე მიახალა თავში მოხოვარას, რომ საწყალმა თვალეზზედ ხელი მიიფარა, ცხვირ-პირში არ მომხვდესო.

— აჰა, შე არ დასარჩენო, ამოისხი და ჩაიცივი. იქნება ამოსხმაც არ იცოდე, შე დასალუპავო!

— რაო, ოთარაანთ ქვრივო, გემართა მაგისი, თუ რა არის? ჰკითხა ქოსმანსავით გათხვირულმა მედუქნემ.

— მაშ არა-და მაგის თავის შხემ, ჩემს თავს პურს დავაკლებდი და მაგის ქალამანში მივცემდი იტყუა ოთარაანთ ქვრივმა.

III

ს უ თ ი ქ ი ს ა

თარაანთ ქვრივს სოფლის ნაპირას ერთი კაი მოზდილი ფიცრული ედგა. მისი ეზო, საკმაოდ ფართო გლეხ-კაცისათვის, გარს შემორტყმულია ტყრუშულის ღობითა. ეზო წმინდაა, ფაქიზად შენახული და დერეფნიდამ მოყოლებული ჰიის კარამდე სიგძე-სიგანეზედ მწვანით აბიბინებული. დერეფნის წინ ერთ ოციოდ ნაბიჯზედ უშველელებელი

კაკალი სდგას, შტოებ ძირ-დაშვებული, შემორგვალელებული, თითქო განგებ შემოკვეცილიაო.

კაცის თვალს იამებოდა, რომ ეს ეზო ენახა. სახლი, როგორცა ვთქვით, ფიცრულია. მარტო ჩრდილის მხრივ კედელი მთლიანია, სხვა მხრივ კი ყოველგან თვითო კარი აქვს დატანებული. კედლები ყველგან დაჩითულია სათოფეებითა. სჩანს შიშინანობის დროს ყოფილა აშენებული.

ამ სახლს მარჯვნივ წალმით დახურული მარანი ედგა, ოთხ-კუთხივ ღია და ფარღალაღა. სახლის უკან კალო-საბძელია და საბძელ ქვეშ გომური. სახლის მარცხნივ პატარა ადგილია შემოღობილი და შიგ ბოსტანია.

აქ მოჰყავს ხოლმე ოთარაანთ ქერივს ყოველივე ბოსტნეულობა, რაც კი დასჭირდება საზაფხულოდ, თუ საზამთროდ. თავისის ხელით ჰზარავს, სთოხნის, ჰმარგლის, სთეს და ჰკრეფს ხოლმე. თუმცა სოფლელნი ბევრს იძახდნენ: ვის გაუგონია დედაკაცის ბარი და თოხიო, მაგრამ ოთარაანთ ქერივი არას დაგიღვედათ.

— თუ არ გაუგონიათ, ეხლა გაიგონონო, ამბობდა ხოლმე: მითამ მე რითა ვარ ნაკლები აიმ დამპალ გოგიაზედ! თუ იმასა ჰშვენის ბარი და თოხი, მე რალა ღეთისაგან შერისხული ვარ. რა ვუყოთ, რომ ის მამაკაცია და მე დედაკაცი. მითამ ჩემზედ წინ რით არის? იმასაც ორი ხელი და ფეხი აქვს და მეცაო. თუ ის ხელ-ფეხს ასაქმებს, მე რალა დარღუ-

ბალა გადამკიდებია!.. რა საპყარი და დავარდნილი მე მნახესო!..

ბოსტანში მუშაობა ისე უყვარდა, რომ სხვის ხელს არ მიაკარებდა. ბოსტანში პატარა რუი იყო. გაქრილი და მუდმივ და გაუწყვეტლად წყალი ჩამოჩუხჩუხებდა, დიდის სოფლის რუიდამ წამოყვანილი. იმ სოფელში წყალი ბევრი იყო, სოფელს ზედ შუაზედ სამის წისკვილის წყალი ჩამოუდიოდა. როცა ძალიან გოლვა იყო, მაშინ კი წყალს სოფლელები ერთმანეთსა ჰპარავდნენ, სტაცებდნენ ბოსტანებისა და ნამეტნავად ვენახების სარწყავად. ოთარაანთ ქვრივს კი ვერ უბედავდნენ წყლის მოკლებასა. თუ ვინმე გაჰბედავდა, ვაი იმას!.. ოთარაანთ ქვრივი მეწისკვილესავით გაიდებდა ხოლმე მხარზედ თოხსა და აჰყვებოდა რუს თავამდინა. გლეხები რომ ამ ყოფით დაინახავდნენ ოთარაანთ ქვრივსა, იტყოდნენ:

— წამოვიდა მეხი და ვაი იმას, ვისაც დაეცემაო.

სახლში რომ შესულიყავით, ყველაზედ უწინარეს თვალში გეცემოდათ სიფაქიზე და დაგვილ-დაწმენდილობა იქაურობისა. თარო ჩრდილოს მთლიან კედელზედ თავიდამ ბოლომდე გახიდულია და ზედ ჩამომწკრივებულთა სუფთა კურქელი ქაშანურისა. ორიოდე ქვაბი, ტაფა, ჩამჩა, ქაფქირი, ძალზედ დაწმენდილ-დარეცხილი, მხიარულად გადმოიციქირებიან მაღლიდამ, თითქო თავს იწონებენ, რომ კარგი მომვლელი და პატრონი ასჩენიათ.

კერას აქედ-იქით თითო ტახტია დაფენილი კრელის ფარდაგებითა. მაგრამ კარგად შენახული და ნაპატრონები. ტახტების თავზედ თითო ბაცანკალი, ანუ, როგორც ზოგან ეძახიან, სართუმალი დგას ხარატით ნაკეთები. კუთხეში ერთი დიდი კიღობანია. ეტყობა ძველი ნაკეთობაა, იმიტომ რომ წინა-პირზედ გამოხარატებულია სხვა-და-სხვა სახე და ძველებური გრებილ-ხვეულები სილაძეზისათვის, ერთი დიდი სკივრიცა სდგას მეორე კუთხეში. ეტყობა ერთს დროს ლურჯად ყოფილა შედებილი და ეხლა კი საღებავი გადასვლია. ამ სკივრზედ აკოკოლებულია ქვეშ-საგები, ლურჯის სუზანით თავიდან ბოლომდე ჩამოფარებული.

ამ სახლის, ანუ, როგორც თვითონ ოთარაანთ ქერივი ეძახდა, დარბაზის მოწყობილობისათვის რომ თვალი კარგად დაგვეკვირვებინათ, იტყოდით—ამის პატრონი შეძლებული კაცი უნდა იყოსო. არც მოსტყუედებოდით. გლეხ-კაცობის კვალობაზედ ოთარაანთ ქერივს ბევრი შეჰნატრებდა. ამას ქმრისაგან დარჩა ნახევარ გუთნეული საქონელი, ორი ფურკამეჩი, სამი ძროხა, ამას გარდა ორის დღის კარგად გაკეთებული და გავსებული ვენახი და ოციოდ დღის სახნავ-სათესი მიწა.

ვენახს ქერივი ძალიან კარგად უვლიდა, ძალიან აპატიებდა და ვენახიც კარგს მოსავალს იძლეოდა. ამბობდნენ, რომ ოთარაანთ ქერივი,—რაც უნდა მდარე მოსავალი ყოფილიყო,—სამს საპალნეს ღვი-

ნოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველ წლივ. მისი ღვინო საპალნე შეიდ-რვა და ათ თუმნადაც ბევრჯელ გაყიდულა თურმე. შინაც სახარჯოდ ღვინოს სამყოფედ მეტს ინახავდა. ათის დღის მიწას ყოველ წლივ ჰხნავდა. სყიდვით იქნებოდა, ალოთი, თუ თავისის გუთნით, ათის დღისას უსათუოდ მოჰხნავდა და მოსთესავდა.

გაჰყიდდა ღვინოსა და მომეტებულს ჰურს თუ არა, ფულს ხუთს ნაწილად ჰყოფდა და ხუთ რიგად ინახავდა. ამისათვის ნაჭრებისაგან კრელი ქისები ჰქონდა, ჩანთასავით შეკერილები. ერთს ამისთანა ქისას „საკირნახულოს“ ეძახდა და შიგ ინახავდა სახარჯოს ჰურისა და ქერების სამკალად, მოსაზიდად და საღეწად. მეორე ქისას „ბარაქალა ქისას“ ეძახდა. ამაში ინახავდა სახარჯოს ვენახის სამუშაოსათვის. მესამე ქისას „საჯანაბო“ ერქვა. ამაში ინახავდა ფოსტის ფულსა და საბეგროსას, თუ ვინიცობა სოფელი ოდესმე შეაწერდა. მეოთხე ქისაში ინახავდა მოჯამაგირის საჯამაგრო ფულსა. ამ ქისას ეძახდა: „მიეცი და მოგეცესო“. მეხუთე ქისაში ჰქონდა საშინაოდ სახარჯო და ღარიბთა გასაკითხი ფული. ამ მეხუთე ქისას ოთარაანთ ქერივი ხან „ფარსილას ქარვასლას“ ეძახდა, ხან „შიოს მარანსა“.

თვლა თუმცა მაგრე რიგად არ იცოდა და ხშირად კენჭებს მოიშველიებდა ხოლმე, როცა უამისოდ დათვლა უჭირდებოდა, მაგრამ ანგარიში ძნელად შეეშლებოდა. პირველს ოთხს ქისაში იმდენს ჩააწყობ-

და, რამდენიც საჭირო იყო და ძალიან იშვიათად მომხდარა ანგარიში არევიდან. რაც პირველს ოთხს ქისას გადარჩებოდა, ყველას მეხუთე ქისაში დაუთვლელად ჩაჰყრიდა და, მინამ გამოილევოდა, დაუთვლელადვე ჰხარჯავდა.

IV

გ ა ნ ძ ი   დ ა   ა ნ დ ე რ ძ ი

წველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა ოთარაანთ ქერივს თავის ქმრისაგან. ქერივს კი მართლა უძვირფასესად მიაჩნდა და სხვისა კი არ ვიცით. ეს განძი თოფ-იარაღი იყო. მისი ქმარი, დიდი გამრჯელი, მოამაგე, დიდი მუშა-კაცი, გათქმული მონადირეც ყოფილა. სახლში რომ შესულიყავით და კერიდამ მარჯვენა ტახტის ზემოდ კედლისათვის შეგეხედნათ, ჰნახავდით ბუდით ჩამოკიდებულს კარგად მოზდილ თოფს, ხმალს თავისის ყაწიმებითა, ხანჯალს, დამბაჩას, სასწრაფოს და საპირის-წამლეს.

კვირა არ გავიდოდა, რომ ოთარაანთ ქერივს არ ჩამოეღო ეს იარაღი და გულ-დადებით არ გაეწმინდა. როცა ამას შეუდგებოდა, გეგონებოდათ ჰლოცულობსო, ისე გულ-დასმით, კრძალვით და სასოებით დაუწყებდა ხოლმე წმენდასა. რაც ქმარი

მოჰკვდამოდა, მას აქედ სულ ასე ექცეოდა ამ იარაღსა. სულთ-მობრძავი რომ ყოფილიყო, მაინც ერთს კვირას ისე არ გაატარებდა, რომ არ დაეწმინდა, არ დაეკრიალებინა, ცხვრის დუმით არ გაეპოხა და ისე არ დაეკიდნა თავის ადგილას. ხოლო ერთხელაც ისე არ გაუწმენდია, რომ თვალში ცრემლი არ მოჰრევოდეს, გული არ ამოსჯდომოდეს და არ ატირებულობს.

— ვაი, ვაი მე უბედურსა!.. ჩაიკრავდა ხოლმე გულში ხელს: სადედა-ბეროდლა გახდა ეს ვაჟკაცის იარაღი. მოგიკვდათ, თქვე საწყლებო, კაი პატრონი!.. უიმე!.. განა მარტო თქვენ მოგიკვდათ!.. ხომ მეც მომიკვდა, მეც!.. წაილო შავმა მიწამ ჩემი თევდორე... წამოგექცა, ოჯახო, დედა-ბოძი, დაგიმიწდათ, თოფო და ხმალო, თქვენი ფანდი ვაჟკაცი... გატყდა შუაზედ ჩვენის წუთი-სოფლის უღელიცა, მოგიკვდა, ოთარაანთ ქვრივო, ტოლ-დასადები მეუღლე, დარჩი ცალად... ვაიმე უშენოსა!.. ყვირილობის თთვეში რომ ირემს მომაყენებდა ურმით!.. იმისი ზარიანი ხმა რომ ყურს მომხვდებოდა, გული გადამიტრიალდებოდა სიხარულით. ქირიცა და ლხინიც სულ მღერით და გალობით იცოდა. კაცი იყო, კაცი!.. ვენაცვალე იმის ჩრდილს!.. იმისი მუშაობა რომ ენახა კაცს, — თუნდა მარტო ყოფილიყო — ქორწილი ეგონებოდა. ქვასაც კი გააღვიძებდა და ხელს გაანძრევინებდა. ვენაცვალე იმის სახელს!.. რო კვდებოდა, მაშინაც კი არ შეუყრავს წარბი, დამიძახა და მითხრა:

— „რა გატირებს, ადამიანო! განა შენ კი შეპრჩები ამ წუთი-სოფელსაო. ყველას ბოლო ეს არის, ტირილით ნაშობი სიცილით უნდა კვდებოდესო. სააქაოს სტუმარი ვიყავ და ეხლა შინ მივდივარო. რა გატირებსო.“

— რა ვქნა მე უშენომა? შევჩივლე მე.

— „როგორ თუ რა ვქნა!.. გაისარჯე და ირჩინე თავიო. მე კი თითებიდამ ზეთი და ერბო მწვეთდა თუ! ვირჯებოდი და უტკივარს ლუკმას ვქამდიო. ქვეყანა ღონიერია, ნუ გეშისო. ოღონდ კირს ნუ გაუტყდები, ნუ გაელახვინებიო... ე ჩემ პატარა გიორგის უპატრონეო, არ გამიღარიბო, არავის დამიჩავგრინო, არავის არ შემინატვრინო! გაიზარდოს და მერე თითონ იცის. თუ იქნება თავისით იყოს, თავის მარჯვენით კაცობდესო. მამისეული თოფ-იარაღი შეუწახე, გამოადგება... თოფი ხაზინიანია-გაუფრთხილდეს, მხარში ცემა იცის. შორს მანძილზედ კარგად მიდის, ნიშანი კი ცოტა მაღლა დაუჭიროს!.. ეი... მაგის ტყვიის ზუზუნი ერთ რათმედა ჰღირს!.. ეჰ, რა ვუთხრა ამ წუთი-სოფელს!.. არ დამცალდაო... შენც მენანები, მაგრამ ეგ უფრო მენანება, ბალღია უსუსური, უმწეო. ეჰ, ნეტავი კი ეგ დავაჟკაცებული მენახა და!.. მერმე თუნდა ურმის თვალზედ გავცემოდიო... ეჰ, რაც არის, არის... ეშმაკის კერძად არ გამხადო, მკვდარს დამიურვე, მიპატრონეო.“

ამის მერმედ ბევრი აღარა დასცალდა-რა. სთქვა ეს თუ არა, გადაბრუნდა კედლისაკენ, ერთი

ამოიკვნესა, ჯიგარი თან ამოაყოლა, „მიედივარო“ მითხრა და მიაბარა ღმერთს ალალი სული. ვაი შენს დამკარგავს, ჩემო კარგო თევდორე!..

ყოველს ამას მოიგონებდა ხოლმე ოთარაანთ ქვრივი, კალთით მოიწურავდა თვალებიდამ ცრემლს და მინამ თოფ-იარაღს კრიაღს არ დააწყებინებდა, არ მოეშვებოდა არც წმენდას და არც ტირილსა. რა თქმა უნდა, რომ ამ ცრემლს არავის დაანახვებდა, შვილსაც კი, შვილსაც არ შეამცნევინებდა ხოლმე.

ქმრის ანდერძს არ უღალატა. ოჯახიც შეინახა, სარჩო-საბადებელსაც თუ არ მოუმატა, არა დააკლო-რა, იარაღსაც კარგად უვლიდა და მკვდარსაც უურვებდა იმით, რომ ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს ჰხარშავდა იმის სულის საცხონებლად და ყოველ წლივ აწირვინებდა.

შვილის მოვლას ხომ ზედ შეაღია თავისი ყმა-წვილ-ქალობა. ოც-და-ოთხის წლისა ძლივ იქნებოდა, როცა დაქვრივდა და ერთის წლის შვილი დარჩა. ის დღეა და ეს დღე, ჩაიცვა ლურჯი შილის პერანგი, შავი კაბა, თავზედ შავი მანდილი მოიხვია და აი ეს ოცი წელიწადია მხიარული ფერი არ მიუკარებია ტანზედ. თუმცა ბევრი მთხოვნელი ჰყვანდა, ბევრი ეხარბებოდა ოთარაანთ ქვრივის ოჯახში შესვლას, მაგრამ—თქვენც არ მომიკვდეთ—არ გათხოვდა და არა.

— მერე რა პირით-ღა შევეყარო საიქიოს ჩემს.

ქმარსაო, ამბობდა: აი უწინამც დღე დაუბნელდეს
ოთარაანთ ქვრივს, მინამ მამინაცვალს სახლში დაუ-
სვამდეს თავის პატარა გიორგისა. ვენაცვალე იმის
სიყრმეს!.. მამაშენს ვულალატო!.. შენ გაქცე!.. აი
უწინამც დედამიწა გაირღვევა და შიგ ჩამიტანს. გაი-
ზარდე, ჩემო თვალის სინათლევ, და გაახარე აქ დე-
დაშენი და იქ მამაშენი. აი შენ დეგედოს მტლად
შენი უბედური დედა!

იტყოდა ამას და შიგ გულში ჩაიკრავდა ხოლ-
მე თავის პატარა ბუთხუზა ბიქსა.

ქედი

დედა-შვილის

მ დროს, როცა ჩვენს მოთხრობას ვიწყებთ,
ოთარაანთ ქვრივის შვილი გიორგი ოც-და-
ერთის წლის ბიჭი იყო. ერთი ჯმუხი და ძარ-
ღვიანი ყმაწვილი კაცი დადგა. კუპრსავით შავი და კარ-
გად დაკოკრებული წვერ-ულვაში ლამაზად უხდებოდა
მის შავგვრემანს და მოხდენილად მოყვანილს სახესა.
თვალადობით მეტად სანდომიანი და მარილიანი იყო
და უფრო უკეთესი იქმნებოდა, რომ მისი დიდრონი
ქორული თვალები მრისხანედ არ გამომეტყველებ-
დნენ. თვალთა მეტყველების ქვეას აძლიერებდა გა-

დაბმული წარბები. ეს მარილიანობას სახისას ბევრს უშლიდა. აჭის ვამო კაცი თვალს მოარიდებდა პირველ თვალის მოსწრებაზედ. ხოლო რამდენსაც უფრო დააკვირდებოდით მის პირისახეს და თვალებსა, უფრო და უფრო მოგეწონებოდათ გიორგი. იშვიათად იცოდა ღიმილი, მაგრამ როცა კი გაიღიმებდა, თვალი ზედ დაგრჩებოდათ, ისე უხდებოდა ღიმილი. ტანადაც ერთი ბრგე კაცი იყო, მარჯვედ მოყვანილი და კარგად ჩასხმული.

კოხტად და თაქიზად ჩაცმა-დახურვა უყვარდა. იმისი ყაითნებით მორთული საცვეთები, ქრელი წინდები და ლამაზად გაწყობილი ფეხზედ ქალამანი რომ გენახათ, მაშინ დაიჯერებდით, რომ ჩვენებურ გლეხის ფეხსაცმელსაც თავისი სიტყურფე და სილამაზე აქვს.

ბაზარში რომ გაივლიდა, იტყოდნენ ხოლმე: ერთი დონჯის შემოყრა-ლა აკლია, თორემ თავადი-შვილია და თავადიშვილიო.

ბევრს სოფლის საპატარძლოს ქალებს თვალი დარჩენია გიორგიზედ, შევარდნია გული, ბევრს ჩასახვია გულში იმისი სურვილი. გიორგის კი აინუნშიაც არაფერს მოსდიოდა... ტოლ-ამხანაგობას აგრე რიგად არ ეწყობოდა და თუ როგორმე ჩაერევოდა, პირველობას ყველგან ამას უთმობდნენ.

მუშაობაში ხომ მთელს სოფელში ამას სწორი არა ჰყვანდა თითქმის.

— ერთი ვაორგის ხელეური მთელ ძნად შეი-

კვრისო, ამბობდნენ გლეხ-კაცები: ბარს დაჰკრავს, ბარს, ასე გგონია დედამიწა უნდა შუა-გულამდე ჩაანგრისო. მარტო-ხელი ძნის ურემს დაუდებს და შინ მოიტანსო. რა კი საქმეს დაადგება, ზედ შეელევა, მინამ თვითონ საქმეს არ შეჰლევსო. საქმის გულით ამყოლია და ბოლომდე გამტანიო.

ბევრს ამისთანაებს ჰლაპარაკობდნენ გიორგიზედ სოფელში და მუშაკაცობის სახელი გავარდნილი ჰქონდა.

— ძალიან ხელ-გამომავალი ბიჭიაო, ამბობდა ხოლმე ამისი დედა: დიდი გამრჯელი, მაგრამ ცხონებულსავით გულ-ღია და გულ-მხიარული არ არისო. ის-ცხონებული ისე შეეჭიდებოდა საქმეს, თითქო დროებასა და ლხინშიაო. ეს კი იმისავით გულმოდგინეა, დაუზარებელი, მაგრამ ძნელად თუ სადმე წარბს გაიხსნის და საქმეს შესცინებსო,—სულ პირდაღვრემილია და წარბ-შეკრულიო.

თუმცა ასეთი იყო გიორგი, მაგრამ თავისი დედის ყურ-მოჭრილი ყმა იყო თითქმის. ამის უნებურს თავის დღეში არ ინდომებდა. თუმცა კარგა მოზდილი იყო, მაგრამ გიორგი სახლსა და ოჯახში ბატონობას არ შეეცილა დედასა. გვგონია, პირველობას და უფროსობას არც კი დედა დაუთმობდა, თუმცა შვილი გაგიყვებით უყვარდა. ან რა საჭირო იყო? ვაჟკაცს არ შეეძლო ოჯახის მოვლა ისე, როგორც ოთარაანთ ქვრივსა.

ამათს დედა-შვილობას ბევრი შეჰნატროდა. დე-

დაც შეჰხაროდა თავ-მოწონებით შვილსა. დედამიწის ზურგზედ იმის მეტი სიხარული და ღხენა სხვა არა ჰქონდა-რა, რომ შვილისათვის ეცქერნა, შვილისათვის ეცოცხლნა. „შენი ვარ, შენთვის მოვკვდები, შენთვის დავიცემ დანასაო“, იტყოდა ხოლმე თავის გულში დედა, როცა შვილს სამუშაოდამ მომავალს დაინახავდა.

ხომ ესე იყო, მაგრამ თავის დღეში არავისთვის შეუტყობინებია, რომ შვილი ასე გაგიყვებით უყვარს. შვილსაც კი უმაღავდა თავის გულის-ნადებსა. მართო ეს კი იყო, რომ შვილთან ტკბილი ლაპარაკი იცოდა. თავის დღეში არ გაუჯავრდებოდა, თავის დღეში ავის სიტყვით არ მოიხსენებდა, თუმცა ხშირად კი სტუქსავდა. შვილი, რომელიც სხვისაგან თავზედ ფრინველსაც არ გადიფრენდა და ფეხ-ქვეშ ჯიანქველასაც არ გაიტარებდა, დედას თავის დღეში სიტყვას არ შეუბრუნებდა, რაც უნდა ძლიერ ეტუქსნა.

— მართალია და იმიტომაო, იტყოდა ხოლმე თავის თავად გიორგი: ბრალი ჩემია და ტუქსვაც ჩემზედ ახიაო.

არც ერთხელ არ ახსოვს გიორგის, რომ დედას უმიზეზოდ, ტყუილ-უბრალოდ დაეტუქსოს. რაკი ჩაუფიქრდებოდა ტუქსვას, მაშინვე გულს დააჯერებდა, რომ დედა მართალია. მართალს შეჩვეულს თვითონაც მართალი უყვარდა. ღალატი და არმობა ისე გააწინმატებდა ხოლმე, რომ თუ საჭირო იყო, ხელ-

საც გამოიღებდა, ჩხუბს ასტეხდა, თავს გამოიღებდა. ჯერ კიდევ ბალლობაში მოუხდა ამისთანა საქმე და აქამდე ახსოვდა. ახსოვდა იმიტომ რომ დედისაგან ტუქსვას, შერისხვას მოელოდდა, და ამის მაგიერ დედამ კი მოუწონა.

ერთხელ—ჯერ გიორგი ათი-თორმეტი წლისა ძლივ იქნებოდა—ერთს მოზდილს ბიჭს თავისზედ პატარა ბიჭისათვის ქაშის ღილები დაეტყუენა. მოტყუებული ბაღლი ტირილით იქაქებოდა და ის კი ღილებს არ უბრუნებდა, გიორგიც მაშინ იქ ყოფილიყო და ბაღლებთან ჰთამაშობდა თურმე. ყური მოჰკრა ბაღლის გულ-ამომჯდარს ტირილსა. შეიტყო მიზეზი. დაანება თავი თამაშობას და მივარდა ღილების დამჩემებელს: მიეცი, რას ემართლებიო. იმას ხელი ეკრა მეტიჩარასთვის და გადაექცია. გიორგი წამომბტარიყო და ქვა დაეშინა. მივარდნოდა ურჩი ბიჭი, ხელ-ახლად წაექცია გიორგი და ცემა დაეწყო. მოშველებოდნენ გიორგის სხვა ამხანაგები, ამოედოთ ქვეშ გიორგის მცემელი, წაერთმიათ ღილები და კარგადაც დაეხილათ. თუმცა პატარა ბაღლს დაუბრუნეს წართმეული ღილები, მაგრამ გიორგი კი კარგად იყო დაბეგვილი. ცხვირი გაეტეხნათ და სისხლი სდიოდა. წითელი გულის-პირი სულ ჩამოეგბრიწნათ.

ცხვირ-პირ დასისხლიანებული გიორგი, გულის-პირ ჩამოგლეჯილი რომ შინ მიუვიდა დედას, ელდა ეცა.

— ეგ რა არის, შვილო, მაჩვენე ერთი რა გაქვს გატეხილი?

— კუპრაანთ თედომა მცემა.

— რადა?

— თედოს მანასაანთ გოლასათვის ქამრის ღილები წაერთმია. ჩვენ უკანვე გვინდოდა გამოგვეერთმია და ჩხუბი მოგვივიდა. მომერია. ის დიდია, მე პატარა.

— მერე წაართვით?

— წავართვით.

— რა უყავით?

— ისევ გოლას მივეცი.

დედას იამა და შუბლზედ წარბი გაეხსნა.

— ნუ გეშინიან, ცხვირი გაგიკაწრავ ცოტად, გაიზღებო, დაგავიწყდება, უთხრა შვილს.

— არ დამავიწყდება. დაიცა, ერთი გავიზარდო!.. მე ვუჩვენებ,—ცემა როგორც უნდა.

დედამ შვილი გულს ჩაიკრა.

— სულ ცხონებული მამაა, ცხონებული მამა, გაიხარა დედამ: უი შენ კი გენაცვალოს დედა შენი, ჩემო ქებავ და დიდებავ!

ეს გულში სთქვა და გულშივე დაიმარხა. შვილს ცხადლივ არა უთხრა-რა. ხოლო ცხვირ-პირი რომ დაჰბანა და მოალამაზა, ეს დაატანა:

— აი, ჩემო კარგო, ეხლა უფრო ლამაზიცა ხარ და!.. წადი, შვილო, ითამაშე, ეხლა უფრო მოგიხდება. ჰტიროდა განა გოლა?

— მაშ?

— გაუხარდა ღილები?

— მაშინვე დაჩუმდა, ალარა ჰტიროდა.

პატარა გიორგი გამოჰწკრინდა თავის ტოლ-
ამხანაგებისაკენ სათამაშოდ.

დედამ უყურა, უყურა გამალებულის შვილსა და
როცა თვალთაგან მიეფარა, სთქვა:

— უი შენ კი გენაცვალე! მამაც კარგი გყვან-
და და არც შვილი იქნები უარესიო.

VI

გ ი ჟ ა ა , თ უ წ ა ?

ს ხასიათი დასჩემდა გიორგისა. დედისავით,—
თავისი იყო, თუ სხვისა,—თუ ცუდი რამ იყო,
გამოეკიდებოდა. ბევრს ამისათვის არ მოსწონ-
და გიორგი. **კ**აცო, რა უნდა, სხვის საქმეში რად
ერევაო? არა ერთი და ორი იძახდა ამას სოფელში.
ამ ხასიათმა ბევრი ხიფათი შეამთხვია, მაგრამ არც
თვითონ იშლიდა, არც დედა უშლიდა. ამას წინად—
სულ ორი კვირა არ იქნება—კინალამ სოფლის სა-
სამართლომ გომურში არ დაამწყვდია. ერთი უცნაუ-
რი და დაუჯერებელი ამბავი ჩაედინა.

გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჭიგვის საქრელად.
ომარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურმე ურემი
გამოუტანებიათ ტყეში შეშისათვის და ის კი ჩრდილ-

ში წამოწოლილიყო და ლაზათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდეც არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვეები იქავ ურმის თვალთან ეყარნენ და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობით.

გიორგი თურმე ზედ მიადგა მოჯამაგირეს, ტყილამ მოდენილი. ფეხი წაჰკრა გასალვიძებლად.

— ადე, ძმობილო, აუშვი ე კამეჩები ცოდონი არიან.

— შენ რა ჩემი ფეხები გინდა, დაუყვირა მოჯამაგირემ, — როცა თვალები წამოაქყიტა.

— თითონ რომ არ ვარგინხარ, შენი ფეხები ვისთვის რის მაქნისია. კამეჩები ცოდონი არიან-მეთქი.

— მერე შენ რა გეპრიანება?

— ის მეპრიანება, რომ არამია შენთვის ჯამაგირი. ვთქვათ პატრონს ატყუებ და ატყუებ, ე პირუტყვი მაინც არ გენანება, ქრისტიანი არა ხარ, მაგათი ცოდო მაინც არა გწევავს!.. მიგიღვიძია საცოდავები წნელით ურემზედ, შიმშილით ფერდები ჩასციენიათ.

— მაშ არა და თავზედ დავისვამდი.

— დაისვამდი, მე ვიცი, მაგ ქეციანს თავზედ ბევრს კი მოსძოვდნენ აი!.. ვერა ჰხედავ, ტყეში ბალახი მუხლამდია! ფასი ხომ არ გაგივა გაგეშო პირი მოეტყუებინათ.

— გამეშო-რა, მუქთი ფეხები მაქვს, მაგათ ძებნაში მერე სული ამომრთმევოდა.

— აი შე უნამუსო! აქაო და არავინა მხედავ-

სო, ნამუსის ქული აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქაო და კამეჩი პირუტყვია, შაბრალება არ უნდა, თუნდაც სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოს!

— მერე შენ რა? ვისი ტიკი-ტომარა ხარ. შენი მოჯამაგირე ხომ არა ვარ.

— აი გაქრეს, გიორგიმ შენისთანა კაცი ახლოც არ მიიკაროს!!.. ჩემი რომ იყო, ცარიელ პურის ჰამის ფასადაც არ შეგინახავდი. ადე-მეთქი!..

— დამეხსენ... შენ შენს წერას ხომ არ აუტანხარ, რატომ ეგრე არახუნებ. თუ ზურგი არა გქავა, შენ შენს გზაზედ წადი-მეთქი, თორემ...

— თორემ... მე ვიცი, ყურებზედ ხახვი არ დამაქრა. ადე-მეთქი, ამ პირუტყვების ცოდვაში ნუსღებები, თორემ ამ ჭიგოს ხომ ჰხედავ...

გიორგიმ ამის თქმაზე ფეხი კიდევ წაჰკრა. მოჯამაგირე გულზე მოვიდა. წამოუხტა ზეზე, გიორგის წინ აეტუზა, გულ-მკერდი გადმოუგდო და მიუშვირა, თითქო ეუბნებო: აბა ეს მე და ეს შენ, დამკარ თუ კაცი ხარ და ქული გხურავსო.

გიორგის მოეწონა ამისთანა სითამამე მოჯამაგირისა, მაგრამ უკვირდა, — რის იმედითაო.

— რა ვქნაო, სთქვა გულში გიორგიმ: თუ ეს შართლა ვაჟკაცია, საქმეს არ უღალატებდა, პირუტყვს შეიბრალებდა და თუ ვაჟკაცი არ არის, რატომ ესე გაბედულად მომიშვირა გულ-მკერდი და თავ-მოწონებით აღვის ხესავით წინ გამემართაო.

— თუ კაცი ხარ და თითს დამაწებ!.. მაშინ ჰნახავ შენს სეირს, უთხრა გულ-მკერდ მოღერებულ-მა მოჯამაგირემ.

მუქარა იწყინა გიორგიმ. აღარც აცია, აღარც აცხელა, ეცა, წამოჰკრა სარმა და თუმცა ვერ დასცა, წააბარბაცა კი და ცალი ხელი დააბჯენინა დედამიწაზედ. წამოუხტა ფიცხლავ მოჯამაგირე, დაეტაკა გიორგის და ჰკრა გულის პირში ხელი. გიორგი შეტოკდა და გადიხნიქა უკან.

— ბიკოს!.. შენ აღარა ჰხუმრობ, დაუძახა გიორგიმ, ჭიგო ხელიდამ გააგდო და შეძიძგილავდნენ.

გიორგიმ ბევრი აღარ აცალა: ჰკრა მოგვერდი და გააკრა დედამიწას, როგორც შოთი თორნესა. წაქცეულს ხელიც არ დააკარა. მოჯამაგირემ დამარცხება ძალიან ითაკილა, — ისიც თავმოწონებული ბიჭი იყო — წამოხტა და ერთი ლაზათიანი სილა გაუშალა გიორგის უეცრად. როგორ თუ სილაო, მივარდა გიორგი, ამოიღო ქვეშ და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყაო.

— წადი, საცა შენი სთქვა, იქ ჩემიც ნუ დაგავიწყდებოაო, უთხრა გიორგიმ: და ღმერთს კი არსად წაუხვალ ამ პირუტყვების ცოდვითაო.

თქმა არ უნდა, რომ გიორგისაგან გაბოროტებულმა მოჯამაგირემ თავისი ცემა შესჩივლა ომარა-შვილსა.

— რადა გცემაო? ჰკითხა ომარაშვილმა.

— მაგდენს რად უღებ ურემსაო? ან საქონელი

არ გეცოდება, ან შენი თავიო!.. ეგეც რომ არ იყოს. სხვასაც ხომ მაგდენს მოსთხოვენო; ვთქვათ, შენ შეგიძლიან, სხვა მაინც არ გეცოდებაო. მომდგა ამაზედ და კიგო ზედ დამალეწა. შენც დედა და მამა საფლავში არ დაგიყენა. აქაო-და ჯამაგირს იძლევა. სულს ხომ არ ამოართმევს ადამიანსაო.

— ბიჭო-და, მაგდენი არა გედო-რა ურემზე!

— ეგა სთქვი-და!.. მეც ეგ არ მიკვირს, რა მოეჩვენა იმ მოჯამაგირე-დაქცეულსა! მე კი ასე შემაქცია-და!..

ომარაშვილი გავლენიანი კაცი იყო სოფელში, ითაკილა, მოჯამაგირე როგორ გამიღახა იმ გუშინ-დელმა ქყლინტმაო. წაიყვანა მოჯამაგირე და სოფლის სასამართლოში აჩივლა. თითონაც, რასაკვირველია, წაექომავა.

— მოწამე გყავსო? ჰკითხეს მოჯამაგირეს.

— ოთარაანთ გიორგის რა მოწამე უნდა? ლმერთმანი, იტყუებს-და!.. სთქვა ვილაცამა.

— მაგას კი მართალს ამბობ, სთქვა ერთმა მოსამართლემ: ის ტყუილს არ იტყვის, პირიანი ბიჭია. კვირა დღეს დაიბარეს გიორგი.

— მართლა სცემე? ჰკითხეს.

— მართლა ვცემე.

— რადაო?

გიორგიმ ყველაფერი უამბო.

— ბიჭო-და, შენ რა დავა გქონდა?

— ის დავა მქონდა, რომ მაგისთანა ნამუს ახდილ კაცისაგან ქვეყანა დაღუპული. კაცი კაცს ვე-

ღარ ჰნდობია. მაგის გამოისობით კარგს მოჯამაგირესაც სახელი აქვს გატეხილი. თვითონ ხომ ეძინა და ეძინა, კამეჩებიც მიეღრძო ურემზედ. იმათ საცოდლობამ დამწვა, რომ სხვა არა იყოს-რა.

თქვენი მტერი იყოს, მოსამართლეებს დღე დადგათ. ომარაშვილის გულის მოგებაც უნდოდათ, ერთს სადილს მაინც გვაქმევსო; ოთარაანთ ქვრივისაც ეშინოდათ, გუბერნატორამდის ივლისო. თუნდ ეგეც არ ყოფილიყო, გული გიორგისაკენ უწევდათ, თუმცა ცემა კი ცემად ედგათ თვალ წინ. არ იცოდნენ, გულს აჰყოლოდნენ, ოთარაანთ ქვრივის შიშსა, თუ ომარაშვილის ხათრსა.

ომარაშვილმა დაიხსნა ვაჭირებისაგან სამართალი.

— მე ჩემ თავად მიპატიებია გიორგისათვის, სთქვა ამან: და სხვამ თავისი იცის. ყოჩაღ, ბიჭო, მე და ჩემმა ღმერთმა, ყოჩაღ!..

— უპატიებია!.. წამოიძახა გაჯავრებულმა მოჯამაგირემ: აი გამიჯდა გვერდებში!.. ზოგი ამ ჩემს დალურჯებულს ბეჭებსაცა ჰკითხე.

— რა ვკითხო, შე ოხერ-ტიალო! მე თუ მკითხავ, ეგ ცოტაც არის შენთვის-და!.. უპასუხა ომარაშვილმა.

— მე და ჩემმა ღმერთმა მართალს ამბობს, სთქვეს მოსამართლეებმა და დაითხოვეს შინ გამართლებული გიორგი.

— ბიჭო-და, ეს კაცი ან გიჟია, ან ღვთისაგან

მოგზავნილი, ეუბნებოდა გიორგიზედ ერთი იქ დამსწრეთაგანი მეორეს, როცა სასამართლოდამ ხალხი დაიშალა და შინისაკენ წავიდ-წამოვიდა: რომ არ გაგონილა!..

— მე და ჩემმა ღმერთმა მაგის გულში ან ღვთის მადლი ჰტრიალებს, ან ერთი რაღაც უბედურებაა მაგის თავს, დაჰკრა კვერი მეორემ.

— იმ დღევანდელი არ იყოს: ბეჟანაშვილის მოჯამაგირეს ურმით საფქვავე მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახ დაქცეულს თავ-სუბუქად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალებდნენ, ისე წასქეროდათ აპეურები. ოთარაანთ გიორგი გზად მოდენილა თურმე. დაუნახავს ეს ამბავი. ამხტარა ურემზედ, საცალოები წაუწევ-წამოუწევია, გაუმართავს რიგზე ურეში, ერთი ლაზათიანი, შენი მოწონებული ჩაუთხლე-შია მოჯამაგირისათვის თავში და უთქვამს:

— შე ადრე და მალე დასაბრმავებლო, ვერა ჰხედავდი, კამეჩები ირჩობოდნენ! რა პირით მიდიოდი პატრონთანაო.

— ახლა ჩვენში რომ ვიკითხოთ: რა დავა ჰქონდა?

— ეგა სთქვი და გაათავე. მეც ეგ არ მიკვირს! აკი ვამბობ, ეგ კაცი ან გიჟია, ან ერთი რამ ღვთის ნიშანია მაგის თავზედ-მეთქი.

— დედაც ხომ მაგისთანა გადარეული და დამთხვეული ჰყავს. მამაც კი—ღვთის წინაშე—ცოტა არ იყოს მოუსვენარი კაცი იყო. ეგეები იმანაც იცოდა.

— აი ამაზედ არის ნათქვამი: დედა ჰნახე, მამა ჰნახე, შვილი ისე გამონახეო. მაგათში ან დიდი ცოდო ჰტრიალებს, ან დიდი მადლი. აქ სხვა ნიშანწყალია.

გიორგი რომ შინ მივიდა, ყველაფერი უამბო. დედას. ოთარაანთ ქვრივს გაუკვირდა:

— დახე, მაგ ვირ-თაგვებსაც ზოგჯერ სწორე. სამართალი სკოდნიათო!..

VII

ჭ ა გ რ ი დ ე დ ი ს ა

გიორგი ოც-და-ერთის წლის ვაჟი-კაცი იყო და ცოდის შერთვა ფიქრადაც არ მოსდიოდა. ოთარაანთ ქვრივი ამაზედ ძალიან ჰნადვლობდა და სწუხდა.

— რა ვუყო?.. ჰფიქრობდა ხოლმე: ცოლქმრობის საქმე ცაში ჰრიგდებოა. სჩანს ღმერთს ჯერ არ მოუწადინებია. დრო კი უწერს: მაგ ხნის ბიჭებს შვილებიცა ჰყავთ. ოი, ერთი მაგისი შვილი კი გამიგორა კალთაში და თუნდა მაშინვე გულ-ხელი დამიკრიბონ და ცოცხალი დამმარხონ.

ეს ხომ აწუხებდა და აწუხებდა, ამ მწუხარებას ერთი სხვა ნადველიც ზედ დაემატა. ოთარაანთ

ქვრივი ამ ბოლოს ხანებში ჰხედავდა, რომ შვილს გუნება ეცვალა, უფრო დაიღვრიმა, უფრო გული დაიხურა, უფრო ჩაიკეტა, უფრო დანადვლიანდა. ხომ არც წინად იყო მხიარულის გუნებისა, მაგრამ ეხლა მეტის-მეტია, თითქო რალაც წაჰკიდებია და თქმა ეკრძალებოა.

მოვიდოდა შინ მუშაობილამ კარგა ბინდისას და, თუ მთვარიანი ღამე იყო, წამოწვებოდა ეზოში მწვანეზედ, თავ-ქვეშ ორსავე ხელებს ამოიდებდა და გარინდებული იდო ხოლმე მთელის საათობით გულ-აღმა. შეჰყურებდა ცას და ღრუბლებს, თითქო ვარსკვლავებსა სთვლისო, ან ღრუბლებს თვალს ადევნებს თავის გასართობლადო. რა მოერია, რამ სძლია, რამ დაულონა შვილი—დედას ვერ გაეგო.

— შვილო, შინ შემოდი, ნამუშავარი ხარ, დედამიწამ არ დაგცადოს, უთხრა ერთხელ დედამა.

— არა მიშავს-რა, დედი! ცოტას ხანს კიდევ მამყოფე ასე, დედა შვილობას.

— ძილის დროა, შვილო! ლამის აღიონი ამოვიდეს...

— ეჰ, დედი!.. ზოგჯერ ძილიც ძილი არ არის...

— რატომ, შვილო?

იკითხა დედამ და გასწია შვილისაკენ. თავს რომ წაადგა, უთხრა:

— გიორგი!.. შვილო!.. არ მეტყვი, ბიჭო, რა წაგეკიდა? დედა ვარ შენი, დედა... ნალველი გაქვს რალაცა და არ მეუბნები.

გიორგი წამოჯდა.

— არა, დედიჯან! ასე მიყვარს მთვარიან ღამეში გდება.

— ეს ორი წელიწადია, რაც ეგ დაიჩემე. რატომ აღრე არ იცოდი?

— განა კაცი სულ ერთს გუნებაზეა! მაშინ ისე ვიყავ, ეხლა ესე ვარ. დრო იყო ძუძუსა ვწოვდი, დრო მოვიდა გამომცხვარ ჰურსა ვკვამ. ამით მითამ რაო?

— ისაო, შვილო, რომ ზოგი ჩემს გულშიაც ჩამოიხედე.

— ჩამიხედნია, დედი, ჩამიხედნია და ვიცი, რომ შიგ მარტო მე გიზივარ...

— მაგას არ გეუბნები... იმ დღევანდელი არ იყოს!..

— რა იმ დღევანდელი?

— აი საბარავად რომ იყავი ვენახში. მე ჯერი ჩამოგიტანე. შენ ვაზებში გიპოვე: მხარი დაგებჯინა ბარის ტარზედ, ბარის ტარს დაჰყუდებოდი და გაშტერებული დასცქეროდი დედამიწას ელდა-ნაცემსა სავით რა ამბავი იყო? მაშინ არა გკითხე-რა, აქ კი დავიქდიე, აქ.

ოთარაანთ ქვრივმა გულის ფიცარზედ დაიდო ხელი.

— წაშალე ნაქდევნი, ტყუილად გარჯილხარ. რა ამბავი იქნებოდა?! დავილალე და ხელ-ფეხს ქარი ამოვალებინე, უთხრა შვილმა.

— შენი ფიქრი სადა ჰქროდა, რომ ვერც კი გამოგე, როგორ მოგივედი, ისე სმენა დახშული და გონება გაქცეული იდექი. განა ერთხელ და ორჯელ მინახვიხარ: ჰმუშაობ, ჰმუშაობ და უცებ გაირინდები ხოლმე. განა ერთხელ და ორჯელ მინახვიხარ: სადილ-ვახშამზე ლუკმა პირში ჩაგიდვია, ყბაც არ მოგიქნევია, განაბულხარ, თითქო სადილიდამ წაგილო რამემ, კლდის პირას დაგაყენა და ხელის კვრას გიპირობსო.

— ეგეც დრომ იცის, დედი!

— სხვამ არაფერმა?

— იქნება სხვამაც...

— ჯადომაც იცის, შეილო, ჯადომაჯც...

გიორგის გულში მოჰხვდა ეს უკანასკნელი სიტყვა. აიტკიცა, ეჯავრა. კარგადაც ვერ მიეგნო, — რად უხსენა დედამ ჯადო. გუმანმა კი წაილო, გუმანმა აიყოლია მისი გონება.

— ჯადო რა მოსატანი იყო? ჰფიქრობდა გიორგი თავის თავად: ვაი, თუ...

ვერ დაასრულა სათქმელი. სიტყვა შეეკრა, თითქო ელდა ეცაო, რომ გულიდამ კლიტე აჰგლიჯეს, კარი გაუღეს და შიგ ჩაჰხედეს.

გაიქნია უმადურად თავი, წამოდგა ფეხზედ, დედას ტკბილად მოჰკიდა მკლავზედ ხელი და უთხრა:

— წავიდეთ, ეხლა კი ძილის დროა. „შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობაო“, შენგან გამოიგონია, დედი!

. — „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაცისაგანაო“, მაშ ესეც გაიგონე, ჩემო კარგო! უთხრა დედამ.

რა ვქნა, — ჰფიქრობდა გულში გიორგი: რატომ ეგრე ახლო მიმივიდა? ცოდნით მოსდის, თუ ალაღბედობით? თვითონ ჰტრიალებს ახლოზედ, თუ ჩემს გუმანს მოაქვს იმისი სიტყვა შორიდან ახლოს. გაცლაო!.. თქმა ადვილია!..

იმ ღამეს ოთარაანთ ქვრივს დილამდე ძილი არ მიჰკარებია. იმ დღის ნალაპარაკევა ათას ნაირს ფიქრის მორევში ატრიალა ნათოტსავით იმისი ჭკუა და ვონება.

— ჰაკიკს კი, მგონი, წვერი შემოერღვა, სთქვა თავის თავად ბოლოს: მგონი, მივეკლიე: დროც ერჩის და ხანიც უწერს. რატომ-ღა არ მეუბნება, ვინ არის?

ეხლა ამას სწუხდა, ამას მტკივნეულობდა დედა.

— არ უჭირს და იმიტომ, ინუგეშა თავი ოთარაანთ ქვრივმა: როცა გაუჭირდება, მეტყვის.

მოხუჯა თვალი ქვრივმა. არ დაეძინა. ვადაბრუნდა ხან იქით, ხან აქედ, ძილი არ მიეკარა.

ღამე კი არ უცდიდა, თავის გზას ეშურებოდა.

— მართლა კი მივუხვდი?.. მართლა კი მივეკლიე?.. ეკვობდა გიორგის დედა: იქნება გუმანმა დამიბრძოვა და მატყუებს. რა ვიცი?.. ადამიანის გული თვალთ უწვდენი ორმოა. ვინ იცის?.. იქნება მე ერთი მგონია, იქ კი სულ სხვა ამბავია... სხვა რა უნდა იყოს, რა?..

ჰკითხავდა თავის თავს და გული უკვნესოდა, რომ პასუხი ვერ ეპოვნა.

ლამე კი მიდიოდა და მიდიოდა, დიდ ვახშმობას გადასცილდა. ხმაურობა მისწყდა, მარტო კუთხეში, პურის კიდობანთან, თავი ატხაკუნებდა.

— სხვა რა უნდა იყოს, რა!.. იძახდა ძილ-დამფრთხალი ოთარაანთ ქვრივი: თუ გამტეხავს, ამის წალველი გამტეხავს... არ გამენდო... არ მეუბნება ჩემი გიორგი და არა... თუ გული შევარდნია ვისზედმე, რად უნდა მიმაღავდეს! რა დასამალავია ჩემთან!.. და თუ სხვა რამ ასტეხია... ღმერთო, ნუ მათიქრებინებ...

გადიწვრა სამჯერ პირჯვარი, თითქო ლანდი რამ მოელანდა და იმას იგერებსო.

გვიანი მთვარე კი მთის წვერზედ შედგა და პირ-იქით გადაქანებას აპირებს. აგერ გადაექანა კიდევ და ჩავიდა. ლამე მიიწურა. უფრო დაბნელდა, ქვეყანა უფრო გაჩუმდა, უფრო გამუხჯდა, ხოლო თავი ისევ ცოდვილობდა კიდობანთან.

— ამ ორის წლის წინად თოფ-იარაღი აისხა ზედ,—ვენაცვალე იმის სიყმეს! უხდებოდა მამისეული,—წავიდა და სამი დღე შინ აღარ დაბრუნებულა. მე, სულელს, მაშინ ეს გუნებაშიაც არ გამიტარებია. ეხლა კი მალონებს და გულთა მკბენს... სანადიროდ ვიყავიო, მითხრა. თუ სანადიროდ იყო, ხელ-ცარიელი რად მოვიდა? მერე ყვირილობაც იყო... თავის დღეში ხელ-ცარიელი არ მინახავს, ნა-

ღირობილამ დაბრუნებული. იმ ცხონებულს არ ჩამოუვარდება. თუ მეტი არა, მამაზედ ნაკლები არც ეს არის... მას აქედ დაიგლო ნალველმა. მე კი ესე დამახსოვდა-და!.. მას აქედ დააწვა რალაც ლოდი გულზედ და ველარ აუხსნია... ხომ კაცი... ღმერთო, ნუ მაფიქრებინებ, ღმერთო, ცა-მრგვლის გამჩენო! რა ვიცი?... ამ ტიალ წუთი-სოფელში ფათერაკი ბევრია... ღმერთო, მაშორე... ფუ, ეშმაკსა და იმის თავსა და ტანსა!..

შეაფურთხა ეშმაკს და გადიწერა კიდევ სამჯერ პირჯვარი შეშინებულმა დედამ. ფიქრი კი მაინც ერჩოდა, ექიდებოდა.

ამოვიდა ალიონიც. ლამემ დღეს კარი დაურაკუნა.

რაკი ამისთანა ფიქრმა ერთხელ გული ამოუფრთხო ბუდიდამ, უძილობისაგან გალახულმა, ფიქრის ჭიდილში მოქანცულმა ოთარაანთ ქვრივმა თავი ველარ დაუჭირა გულს, ველარ დაიწყნარა, ველარ დაიმორჩილა.

— ღმერთო, მიხსენ! იძახდა ღონე-მიხდილსავით და ერთს ავ ფიქრს რომ აიცილებდა, ახლა უფრო უარესს წააწყდებოდა. ფიქრი ლანდად გადაექცა.

ლამე გამოეთხოვა ქვეყანას. ერთი კალთა ცისა აიხადა. გარიჭრაჟდა. მტრედის ფერმა გადაჰკრა ცის გუმბათსა. დილამ კარი გაუღო დღეს და გამოახედა..

ოთარაანთ ქვრივიც მოჰღალა ფიქრმა...: თვლემამოერია, ღვიძილი ძილად ექცა და ცხადი—სიზმრად.

სჩანს ამ ფიქრების ზარი ძილშიაც ჩაჰყვა, რომ მძინარემ რამდენჯერმე წამოიძახა:

— ღმერთო, მიხსენ! ღმერთო, მიხსენ!

VIII

„გ ა ს ტ ე ხ ს ქ ვ ა ს ა ც ა მ ა გ ა რ ს ა...“

მზემ აღგომა მაინც ვერ დაასწრო. ოთარაანთ ქვრივი პირდაბანილი და ტანთ-ჩაცმულიც იყო, რომ მზემ მაშინ ძლივს ამოჰყო თავი მთის წვერიდამ და გადმოხედა ქვეყანას თავის ერთად-ერთის ოქროსავით ბრწყვიალა თვალითა. მთების ნაშს მოახვედრა მზემ თავისი სხივი თუ არა, მთამ ორთქლი აუშვა, თითქო საკმელს უკმევს ამ უზარმაზარს ცეცხლის ბურთსაო.

— რა დამემართა წუხელის? ჰკვირობდა ოთარაანთ ქვრივი: რამ წამილო? რამ დამძლია და ამითრია? ჭირს ნუ გაუტყდებიო, მითხრა ცხონებულმა. მოდი და ნუ გაუტყდები!.. დამალოლი ჭირი ძნელია. პირდაპირ მოსულს კიდევ როგორც იქნება შეეჭიდება კაცი... ვის ვეჭიდო და რას, რაც არ ვიცი. გული ამან შემეშინა... ბნელმა თავის ნაბადში გაახვია ჩემის გიორგის ამბავი. თუ სიყვარულია... ღმერთმა ბედი მისცეს და თუ სხვა რამ არის!.. ცო-

დო... სისხლი... ჩაიქოლე თავი, ოთარაანთ ქვრივო, ჩაიქოლე... გულზედ ლოდსავით დააწვება და თავის დღეში აღარ აეხსნება. აღარ აეხსნება... აღარ, აღარ!...

კიდევ აჰყვა წუხანდელს ფიქრსა. სულ ის სამის დღით წასვლა შვილისა აგონდებოდა და აფრთხოდა.

ფიქრი რაკი ერთხელ ასე თუ ისე გამოიკვანდა, თოვლის გუნდასა ჰგავს, მთის წვერიდამ დაქანებულს: რაც დიდ მანძილზედ მიჰგორავს, უფრო ძლიერდება, უფრო ჰმატულობს, უფრო ჰდიდება. თუ კაცმა არ დააყენა, ზევად იქცევა და სხვა ყველაფერს თან გაიტანს. ოთარაანთ ქვრივსაც ასე მოუვიდა. დაუგუნდავდა ფიქრი, შვილის სიყვარულმა ხელი ჰკრა და დააგორა იმ მაღალ მთიდამ, საცა მარტო ჭეშმარიტი დედა-შვილური სიყვარული ჰსადგურობს. რა გაუძლებდა!..

ყოველ გვარი სიყვარული, — დედა-შვილურია, თუ სხვა, — მაინც ფრთხილია და მშიშარა: ჭირი უფრო ელანდება, ვიდრე ლხინი, როცა საყვარელის ტკივილი გამოცანაა, დამალულია, მიუფნებელია.

დედას შვილი ისევ ლოგინში მწოლარე ეგონა, როცა — აქაო-და შვილი არ გამოვადვიძოო — ბნელ სახლიდამ ფეხ-აკრებით გარედ გამოვიდა ცოცხით ხელში დერეფნის დასაგველ-დასაწმენდად. გაუკვირდა, რომ თვალი შეასწრო გიორგის, კაკლის ქვეშ ჩრდილში მწოლარეს. გიორგის თავისებურად ამოედო თავ-ქვეშ ორივე ხელეები, პირ-აღმა იწვა ფეხებ-

გაშოტვილი და კაკლის მაღალ შტოებს შესცქეროდა. ყუისავით თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაჭერ-ნაჭერ აქა-იქ მიდიოდ-მოდიოდა წყნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად. ციამკრთალს ლაჟვარდს დილის ცისას საუცხოვოდ გადაეშალა თავისი კალთები ამ სუბუქად მცურავ პაწია სტუმრებისათვის, თითქო დედა იწვევს ახლად გაღვიძებულს ბაღლებს კალთაში გასაგორებლად. სხვა დროს ამისთანა ცა, ამისთანა დილა ოთარაანთ ქვრივსაც კი გაუხსნიდა მკახე შუბლსა, ეხლა კი დარდი და ნაღველი არ აცლიდა.

— შეილო, ამდგარხარ კიდევც!.. მე კი ისევ ქვეშაგებში მეგულებოდი. ვერც კი დავხედე შენს ქვეშაგებს, არ გავაღვიძო-მეთქი.

— ძილი გამიკრთა, დედი! მე ჩემი ვქენ, ძილმა თავისი, არ იქნა, არ დამეძინა. გამიხარდა, რომ გათენდა და გარედ გამოვედი.

დედა მივიდა, თავთ დაუჯდა შვილს და შუბლზე ხელი გადაუსვა.

— გიორგი, შენ შენსას მაინც არ იშლი...

— რას მიჩივი, დედი?

— რაღაც ნაღველი გაქვს, შეილო, რაღაც ნაღველი... წუხელის შენმა ჯავრმა არ დამაძინა.

— მართლა-და, ძილში ჰლაპარაკობდი, შორს გადუგდო სიტყვა გიორგიმ: სულ ამას იძახოდი: ღმერთო, მიხსენ, ღმერთო, მიხსენო!

— მე, შვილო?

— ჰო-და შენ.

— მე ძილში ლაპარაკი არ ვიცი.

— ეგრე კი იყო-და!

— მე ცხადლივაც მეჯავრება ტყუილ-უბრალო ღიქინი.

— ღვთის ხვეწნა ტყუილ-უბრალოა?

— მა რა არის, როცა უდრო-უდროა. განა ჩემის მეტი დარდი არა აქვს ღმერთსა!.. ვენაცვალე იმის მადლს...

— დედი, რას ამბობ?

— იმას, ჩემო კარგო, რომ ღმერთმა ადამიანი გააჩინა, უბძანა: წადი, შენს თავს შენვე მოუარეო; შენ იცი და შენმა წუთი-სოფელმაო; რაც წაგეკიდოს, შენი ბრალი იქნება, მე ნურას დამაბრალებო; მე ხელი დამიბანიაო; აქ ჩემთან რომ ამოხვალ, მაშინ სხვა არისო. ადუღებულ კუპრის ზღვაზედ ბეწვის ხიდს გაგიდებ, თუ კარგი ხარ,—გაივლიო; მადლი მხრებში შაგიჯდება და გაგატარებსო; კაი კაცს არ ჩაუწყდებაო.

— მადლი სუბუქია და ცოდო მძიმე განა, დედი?..

გიორგის უხაროდა, რომ დედა ფიქრით შორს წაუვიდა და ჰცდილობდა უკან აღარ დაბრუნებულყო, კიდევ მე არ ჩამაცივდესო. ის კი არ იცოდა, რომ ცოდოს ხსენებაზედ დედას ელდა ეცა. ოთარაანთ ქვრივმა ყურები აცქვიტა, ცოდო რად ახ-

სენაო. ჩვეულმა და ჭირვეულმა ფიქრმა ხელ-ახლად დაჰქროლა და მოუშუშა გული.

— მა რა არის, შვილო!.. უპასუხა გულ-შეხუთულმა დედამ: ეს წუთი-სოფელი ცოდო და მადლის ჭიდილია, სხვა არაფერი. ზოგი ცოდოს იკიდებს ზურგზედ და ტყვიასავით მძიმეა, ზოგი მადლს და ბუმბულისავით სუბუქია. შენთან ცოდოს რა ხელი აქვს...

უთხრა დედამ და ჩაუკვირდა შვილს, აცა რას იტყვისო. დამნაშავე სამაკედინო განაჩენს ისე გულის ფანჯრალით არ მოელოდინება, როგორც ამ ჟამად დედა შვილისაგან პასუხს ელოდდა.

— უცოდველი ვინ არის? ისეთისაგან კი ღმერთმა მიხსნა, უპასუხა შვილმა.

დედას გულზედ მოეშვა.

— მა რას ჩაკეტილხარ და დახურულხარ შენს გულში? შვილო, დედა ვარ და არა უცხო. შენი ჯავრი გულში ჩამიჯდა ჭიასავით და ჭიასავით მფქვავს და მკამს. შემიბრალე და მაცოცხლე!..

გიორგი მაშინვე წამოჯდა, თითქო ცეცხლი შეუტკეთესო. პირველი მაგალითი იყო, რომ მისმა გულ-გაუტეხელმა დედამ თავი შეაბრალა. ამას ოთარაანთ ქვრივი ყოველთვის ჰთაკილობდა. ეხლა კი გულმა სძლია ხასიათის გაუტეხლობას. დედა-შვილური სიყვარული მძლეთა-მძლეთა.

შვილმა შეჰხედა დედას. ოთარაანთ ქვრივს ცრემლი მოსდგამოდა თვალებში... ოთარაანთ ქვრი-

ვი ჰტიროდა!.. ამის მეტად დედის თვალზედ შვილს-
 ცრემლი არ ენახა—ან იქნება ენახა და არ ახსოვდა.
 გიორგის ეოცა, გაუკვირდა. რკინის გადნობას ხელ-
 ში ქერისაგან დაიჯერებდა და დედის თვალში კი
 ცრემლს არა, სხვას რომ ეთქვა.

შეწუხდა გიორგი. ჩაუფიქრდა თავის თავს—დროა-
 თქმისა, თუ არაო.

— დედი, წამოიძახა ბოლოს შვილმა: გეტყვი-
 და ნუ შემრისხავ: შენი უნებური საქმე მწადიან-
 რიდი მქონდა შენი და ვერ გეუბნებოდი, წადილი
 კი ვერ მოვიკალ, აი რამდენი ხანია ვეჭიდები...

— რა არის, შვილო, მაგისთანა? უპასუხა დე-
 დამა და მსწრაფლ უკუ ექცა თვალთაგან ცრემლი.
 ოთარაანთ ქვრივი მაშინვე გამოიცვალა და ისევ სა-
 ქმიან დედაკაცად იქცა, რა კი სიტყვა საქმეზედ
 მიდგა.

— მოჯამაგირედ მინდა დავდგე. გული შინ
 აღარ მიდგება.

— ეგ რა სთქვი, შვილო? მამის შენის შვილი
 და ბოგანა-მოჯამაგირობა? საიღამ სადაო? ხომ სა-
 ფლავში გადატრიალდა მამაშენი სირცხვილისაგან...

— ამას ვშიშობდი, დედიჯან, რომ გაწყენდი...
 მეც შემბრალე, ადამიანი ვარ.

— მერე რა წაგეკიდა სამაგისო?

შვილმა თავი ჩალუნა და პასუხი არ გასცა...
 დედას ელვასავით გაურბინა რალაცა ფიქრმა.

— მერე ვისთან აპირობ დგომას? ჰკითხა ხელ-
 ახლად დედამ.

- ერთად-ერთი სახლია. ან იქ, ან არსად არ.
 — ვისი სახლია ისეთი? გლეხისა, თუ თავადისა?
 — თავადისა.
 — აქ, ჩვენში?
 — ჩვენში. არჩილს უნდა დავუდგე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეხლა კი თითზედ იკბინა, თითქო რალაც ენიშნაო, რალასაც მიაგნოვო. შვილს გადაწყვეტილი არა უთხრა-რა. აღარც შვილი გამოეკიდა, თითქო დიდმა საგონებელმა ამისათვის აღარ მოაცალაო.

IX

უცნაურია ნასკვი

არჩილი ახლად გადმოსული იყო რუსეთიდან. სწავლა იქ შეესრულებინა. ველარც დედას მოუსწრო, ველარც მამას, ორივენი დაჰხოცოდნენ. მარტო ერთი გასათხოვარი და-ლა ჰყვანდა და და-ძმანი ერთად სცხოვრობდნენ. გვარიანი სახლ-კარი და მამულები დარჩათ მამისაგან და იმავე სოფელში ჰქონდათ ბინა, საცა ოთარაანთ ქვრივი იყო.

სოფელი ძალიან ემაღლიერებოდა ამ და-ძმასა. კაი ხალხიაო, ყველა ამას იძახდა, ვისაც კი დაეკითხებოდით. ოთარაანთ ქვრივსაც ზოგიერთი კარგი

ახსოვდა ამ და-ძმისაგან. თვითონ არჩილს და იმის დასაც ბევრი რამ ჰქონდათ შეტყობილი ოთარაანთ ქვრივზედ და ბევრს იცინებდნენ ხოლმე მოწონების სიცილითა, როცა კი უცნაურის ქცევის და სიტყვა-პასუხის ამბავს ამ დედაკაცისას გაიგონებდნენ.

— პატივ-საცემი დედაკაციაო ეს ოთარაანთ ქვრივი, ხშირად უთქვამთ დასაცა და ძმასაცა და ერთი შემთხვევაც არა ჰქონიათ, რომ სიყვარულით და თავაზით არ მოეკითხნათ, როცა კი ოთარაანთ ქვრივს შეჰხვედრიან.

არ ვიცით, ოთარაანთ ქვრივს საამურად ჰქონდა ეს თავაზიანი მოკითხვა, თუ არა. ეს კი ვიცით, რომ, როცა ამათზედ კარგს ვინმე იტყოდა, ოთარაანთ ქვრივი დაატანდა:

— ჰკუა აქვთ და იმიტომაო.

გიორგის ამბებიც არა-ერთხელ მისვლიათ და-ძმასა და არა-ერთხელ გაჰკვირვებიათ მისი ზნე და ხასიათი. ვერ გამოეცნოთ,—გლეხ-კაცობაში საიღამ და როგორ უნდა დაწნულიყო ამისთანა ზნე, ამისთანა ხასიათი.

— „ბევრი რამ არის, ჩემო ჰორაციო, ამ ქვეყნიერობაში იმისთანა საიდუმლო, რომელიც სიზმრადაც არ მოსჩვენებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსაო“, ეტყოდა ხოლმე არჩილი თავის დას ჰამლეტის სიტყვებს, როცა გიორგიზედ ჩამოუყვარდებოდათ ლაპარაკი.

გამოუცუნელს გამოცანას ამით მოუღებდნენ ბოლოს.

— გიორგი გიახლათ, მოახსენა ერთს სალამოს მოსამსახურემ არჩილსა. არჩილი მაშინ ტახტზედ წამოწოლილი იყო და ყურს უგდებდა დას, რომელიც რალაც წიგნს ხმა-მალლა უკითხავდა.

— ვინ გიორგი? ჰკითხა არჩილმა.

— ოთარაანთ ქვრივის შვილი.

— მობძანდეს.

შემოვიდა გიორგი და, ქუდ-მოხდილი გაჩერდა რა კარებთან, სთქვა:

— სალამო მშვიდობისა.

— აი გაგიმარჯოს, ჩემო გიორგი! უთხრა მხიარულად არჩილმა: რასა იქ? როგორა ხარ? როგორ არის შენი პატროსანი დედა?

— რა გვიკირს? ღვთის მადლით კარგადა ვართ.

— ამბავი, ხაბარი... რისთვის გარჯილხარ?

— ნუ მიოცებთ კი და თქვენთან ყოფნა მწადიან.

— მოდი-და ნუ იოცებ. რისთვის? როგორ?

— როგორც გნებავდეთ: გინდათ მოჯამაგირედ გიახლებით, გნებავთ მუქთად გემსახურებით. ჩემთვის არაფერი ბედენაა.

— რას ამბობ, კაცო! ჰკითხა მართლა გაოცებულმა არჩილმა: შენის ოჯახის პატრონი და მოჯამაგირედ დგომა, — ვის გაუგონია. ან შენ ვერ გაგიგია, რა გინდა, ან მე არ მესმის, რას ამბობ.

— მე კარგად ვიცი, რასაც ვამბობ, თქვენ ოღონდ ეგ წყალობა მიყავით. გული აღარ მიდგება შინ, ლამის მარტოობამ დამლიოს.

— მერე დედაშენი? იკითხა არჩილის დამა და თავისი მარილიანი თვალები მიაშუქა გიორგისა.

— დედაჩემი... დედაჩემსა სწყინს, ქალბატონო, მაგრამ ველარ გაუტეხივარ.

— აბა, ჩემო გიორგი, ჩვენ დედაშენს ვერ ვაწყენინებთ. იმისი დიდი თავაზა და ხათრი გვაქვს, უთხრა არჩილმა.

— თქვენ ეს მიბძანეთ, მამყოფებთ თქვენთან, თუ არა და დედიჩემისა მე ვიცი. არ ამიხირდება... დედის-ერთა ვარ...

— მამყოფებთო!... ორისავე ხელით, სიხარულით. შენისთანას სად ვიშოვი. განა არ გიცნობ... ეს დედაშენი მალონებს.

— მადლობელი ვარ. მაშ მშვიდობით ბძანდებოდეთ. ამ დღეებში გაიხლებით.

— ჯამაგირი?

— გინდა იყოს, გინდა არა, მოგახსენეთ, დიდი ბედენა არ არის.

— ეგ არ იქნება. მაგისი ყაბული არა ვარ. სთქვი,—რა მოგცე?

— რაც შენი ნებაა.

— ეგ არ იქნება-მეთქი, სთქვი.

— რაცა ვლირდე, ის მომეცი.

— ჩემს ნამუსზედ აგდებ რალა?

— რა ცუდი თამასუქი ეგ არის.

— ჩემი ნამუსი რომ შენს კაი კაცობას არ გასწვდეს?!

— არა უშავს-რა!.. რაც დამაკლოთ, ალალი იყოს თქვენზედ, გულს არ დამაკლდება. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ორივეს დაუკრა გიორგიმ თავი და მაშინვე გავიდა.

დამა და ძმამ ერთმანეთს შეჰხედეს.

— ეს რა ამბავია? ჰკითხა დას არჩილმა.

— არ ვიცი, შენ ნუ მოუყვდე ჩემს თავს! მიკვირს და მეოცება.

— უთუოდ ფული რამ დასკირებით.

— რომ არა ჰთხოულობს!..

— ეგეც კი. ჩვენ კი ბედი გვეწია, რომ მაგისტანა კაცი ვიშოვეთ და ოთარაანთ ქვრივს როგორღა გადფურჩებით, არ ვიცი.

— იმის უნებურად ნუ ვიქთ მაგასა: პატრისაცემი დედაკაცია, ნუ ვაწყენინებთ.

— შენც არ მამიკვდე, დედის უნებურად მე გიორგი სახლშიაც არ შემოვუშვა, თუმცა კი ძვირფასი კაცია ჩვენთვის.

დამა და ძმამ ცალ-ცალკეც ბევრი იფიქრეს, მაგრამ ამ უცნაურს ნასკვს წვერიც ვერ უპოვეს გამოსახსნელად.

მხალეება, თუ კადნიერება?

რ გასულა ამის მერმედ ორი დღეც, რომ
ოთარაანთ ქვრივი არჩილიანთას მივიდა.

— ო, ნათლიდედ, ნათლიდედ! მობძანდი,
დაუძახა შორიღამვე არჩილმა, როცა ოთარაანთ
ქვრივს თვალი შეასწრო. და-ძმანი ძირს ეზოში ის-
ხდნენ დიდ ფურცელ ქვეშ და დილის ჩაის შეექცე-
ოდნენ.

— დილა კარგა ყოფნისა,— მიესალამა ოთარა-
ანთ ქვრივი, როცა ახლოს მივიდა.

არჩილი წამოხტა, ოთარაანთ ქვრივს მიართვა
თავისი სკამი და მიიწვივა დასაჯდომად.

— დაბძანდი, დაბძანდი. კესო, ნათლიდელას ჩაი
მოართვი, უთხრა არჩილმა თავის დასა.

— ჩაი რა ჩემი საქმეა, თქვენ შეექცეით, მე
უმაგისოდაც გავძლებ. ქალო, როგორ გიკითხო?
ხომ მშვიდობითა ბძანდები? მოიკითხა ქალი ოთა-
რაანთ ქვრივმა და ჩამოსკუპდა სკამზედ.

— ვართ შენის ლოცვითა და კურთ...

— მე ჩემთვისაც არა ვლოცულობ, ღმერთი არ
შევაწუხო-მეთქი, და თქვენთვის სად ვილოცებდი,—
უთხრა მკვახედ ოთარაანთ ქვრივმა და სიტყვა
მოუქრა.

— ჰა, აფრა არ აუშვა შენებურად, უთხრა ღიმილით ქალმა და, თითქო მახლობელი მოყვარეაო, თავაზიანად ხელი დაჰკრა კალთაზედ, თავის სკამიდან ლამაზად გადაწვდილმა.

ოთარაანთ ქვრივი შეიკმუქნა. როგორღაც ეხამუშა, ეუცხოვა ამისთანა ტოლ-ამხანაგური ქცევა ახალ-გაზდა ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი ძუძუთა ვინაო, იფიქრა. მიუხვდა კი, რომ კესო აფროთხილებს და ისე კი, რომ საწყენად არ დაურჩეს.

— ენამ გულისა უნდა სთქვას, ფერ-უმარილი რა საკიროა, უთხრა ქალს ოთარაანთ ქვრივმა ცოტა არ იყოს მწყრაღად.

— ეგ რაზედა სთქვი?

— იმაზე, რომ შენ ჩემს სიტყვა-პასუხს შეუშინდი და გაფროთხილება გინდა ჩემი. მიხვევ-მოხვეულს სწორე სჯობია.

— მკვახედ იცი ლაპარაკი და კაი დედაკაცი კი ხარ.

— შენც რომ ჩემი დღენი გამოგველო, ჩემს ტათაში დამწვარიყავ, შენც ეგრე ილაპარაკებდი. ან სხვაფრივ ლაპარაკი რა საკიროა? ადამიანს ვარამი და ქირი ალაპარაკებს. ქვეყანაზედ რომ ქირი არ იყოს, ადამიანი ენასაც არ ამოიდგამდა: მეტი ბარგია. ლხინს რა ლაპარაკი უნდა? ძაღლს რომ უხაროიან, კუდის ქნვეითაც იტყვის ხოლმე.

— ე... ე... ე! თქვენ მე ვიცი პატარა ხანს უკან ქვასაც ჩამოურევთ, ჩაერია არჩილი: ნათლიდღდა

საქმის დედა-კაცია, რა ემასლაათება? არა, ნათლი-
დედ?

— რატომ? ზოგან თქმაც კარგია.

— შენ ხომ მაგისათვის არ მოხვიდლადი ჩვენ-
თან; საქმე რამ გექნება, უთხრა ხელ-ახლად არ-
ჩილმა.

— მართალია, უსაქმოდ არ მოვსულვარ.

— ბძანე: შენი ხმალი და ჩემი კისერი.

— ჩემს გიორგის თქვევთან დგომა უნდა.

— ვიცით და შენ მოგერიდენით. შენი დიდი
ხათრი გვაქვს და ხათრს ვერ გაგიტეხთ. შენს უნე-
ბურად ეგ საქმე არ მოხდება.

— ჩემი ნებაც არის. ჩემი შვილი ჯერ მე და-
მეკითხა. მეწყინა, მაგრამ დაშლა აღარ ეგებოდა.
მცხვენთან, კაი ოჯახის შვილია, კაი მამის ჩამონაეა-
ლია. ვთაკილობ და გვიანლაა წუწუნნი: ვერ გავტე-
ხე, ვერ ავუხირდი. დეე, რაც საქმნელია, იქმნას.

— თუ ეგრეა, უარს მე ვეტყვი, უთხრა არჩილ-
მა: შვილი შენისთანა დედას როგორ არ უნდა ჰნე-
ბდებოდეს!..

ნუ, ნუ!.. ნუ ეტყვი უარს. მე დედა ვარ და
წამავალი, ის შვილია და მომავალი; მე მიედივარ, ის
პოდის. იმისი დღენი გასაველელი მინდორია, მე კი
ჩემი მანძილი გამივლია. მე ბოლოში ვარ, ის თავში.
წინ ვერ ავეფარები.

— მითომ რა გაჭირებაა, თუ შენი საამური არ
არის? იკითხა კესომ.

— გაკირება რას მიქვიან? სურვილია, იღბალია... ჯერ დაუდულარი მაქარია და ბუყბუყებს. დაუდულარს მაქარს სარქვეველი არ დაეხურება, ჭურჭელს გაჰხეთქს. დეე თავის ნებაზედ იყოს. მე არ ვუშლი, რაკი თითონ არ იშლის.

— რაკი ასეა, ისე შეგინახავ შეილს, მტერიც კი შენატროდეს, უთხრა არჩილმა.

— მაგას არ წავეხარბინები. ის თითონაც კარგად შეინახავს თავის თავს, ისეთის მამის შეილია, უპასუხა ოთარაანთ ქვრივმა: ეჰ, კარგი იქნებოდა სასხვისოდ არ გაეხადნა თავი, მაგრამ რაც არის, არის!...

— ახლა, — შენ რომ მარტო დარჩები? იკითხა კესომ.

— მარტო რად დავრჩები? ზოგი ჩემს გულშიაც ჩაიხედე რამდენი ბლარტები მიზის. ქირადაც მეყოფიან და ლხინადაც.

— აკი ნათლიდედამ მიხვევ-მოხვევა არ იცისო? აკი პირდაპირ თქმა უყვარსო? მე აქ არა მესმის-რა, სთქვა არჩილმა და შეხედა დას, თითქო იმას ეკითხებოა.

— მიხვეულ-მოხვეული რა ვთქვი? ადამიანს მინამ ხელ-ფეხი ერჩის, მარტო არ იქნება, საქმეა ტოლ-ამხანაგი მარტო-ხელისა. წუთი-სოფელი ვის აცლის მარტოობისათვის? მარტო თქვენისთანას... მარტონი თქვენა ხართ.

— მართალი გინდოდა და ეგეც მართალი, უთხრა კესომ ძმას უწყინარობის ღიმილითა.

— ნათლიდელა სიტყვას მარტო ეკლავა ჰხმა-რობს,—მითამ და გაიხუმრა არჩილმა, მაგრამ ვაი ამ ხუმრობას!..

არჩილი წამოდგა ფეხზედ, ტანში გაიმართა, თითქო რალაცამ დაუჭიმა ძარღვებიო,—ჩაიწყო ჯიბეში ხელები და მოჰყვა წინა და უკან სიარულს. მერე მივიდა, წინ დაუდგა კესოს და ჰკითხა რუსულად:

— როგორ გგონია? წინ დახედული მხილებათ, თუ წინადაუხედავი კადნიერება?

— შენ მართალი ხარ, უპასუხა დამ რუსულადვე: ერთი ჰკუამ იცის და შესაწყნარებელია, მეორე ურცხვობამ და საწყენია. მე პირველი გგონია.

არ ვიცით ძმამ დაიჯერა თუ არა დის სიტყვა, ამას კი ვიტყვით, რომ არჩილი ამის შემდეგ მივიდა ოთარაანთ ქვრივთან მხიარულის სახითა და მართლის გულით უთხრა:

— ბრძენი დედაკაცი ხარ, ნათლიდელ, ბრძენი!..

სხვა დროს იქნება ერთი თავისებური მკვახე სიტყვა ეტკიცა ოთარაანთ ქვრივს ამ ქებისათვის, მაგრამ ეხლა კი გაუჩუმდა. მერე თვითონაც უკვირდა, ნეტა ენა რამ დამიბაო.

X I

ო რ ი თ გ ა ლ ი

 მ დღეს, როცა გიორგიმ დააპირა არჩილიან-
თას წასვლა მოჯამაგირედ დასადგომად, ისე-
თი მხიარული სახე ჰქონდა, რომ ოთარაანთ
ქვრიმა სიამოვნებითა სთქვა:

— ძლივს შუბლ-გახსნილი არა ვნახე!

სიამოვნებით კი სთქვა?..

ამაზედ ჰოც ითქმის და არაცა. ეს რალაც „მზიან-
ჩრდილიანი“ სიამოვნება იყო. მზიანი იმიტომ—რომ
უხაროდა შვილის სიხარული, ჩრდილიანი იმიტომ—
რომ ეწუხებოდა დედური წუხილი, სტკიოდა დედუ-
რი გული,—რად უხაროდა ჩემგან წასვლა და სხვას-
თან ყოფნაო!.. მზე და ჩრდილი, ნათელი და ბნე-
ლი, ტკივილი და ამება ერთმანეთში გაება და
ჩაეწნა.

დედამ შვილს ჩაულაგა ერთი ხელი უკეთესი ქვე-
შაგები, საცვალი ტანისამოსი, კაი ლეკურის შალის
ჩოხა-შალვარი, ყანაოზის ახალუხი, ორი წყვილი თა-
ვისის ხელით მოქსოვილი კრელი წინდა, ახლად ნა-
სყიდი ყაითნებით მორთული საცვეთები, ბაზარში
განგებ შეკერილი და ყაითნებითვე დახლართული
ქვემოური ქალამნები. ყველაფერი ეს გამოუყრა ჯერ

სუზანში, მერე ფარდაგში და შეჰკრა მათრაშასავით თოკებით.

— დედი, დედი! ეს რა ამბავია? ჰკითხა გაცი-
ნებით შევიღმა, როცა ეს სამზადისი დაინახა: ცხრა
მთას იქით ხომ არ მისტუმრებ, რომ მაგოდენა ბარგ-
ბარხანას თან მატან.

— არა, შევიღო!.. უამისობა არ იქნება. დეე
იკოდნენ, რომ ოჯახის შეილი ხარ და არა ეული
ვინმე, ბოგანა. დეე იკოდნენ, რომ ოჯახილამ გას-
დიხარ და არა უოჯახობილამ.

— განა არ იციან?

— გაგონილს თვალით ნახული სჯობია. დეე,
როც უურიტ გაუგონიატ, თვალითატ ჰნახონ.

— სასაცილოდ ამიგდებს მთელი სოფელი, ეგ-
რე ბარგ-აკიდებული რომ მნახონ.

— თავ-საცილს კაცი არ მოუკლავს. კაცი რომ
სულელების კბილთა ღრეკას აჰყვეს, სად წაეა?

— მეტის-მეტია, დედი, ამოდენა ბარგი!.. თი-
თქო ქალი ვიყო და მათხოვებდე.

— ქალი რომ იყო, ეგრე ადვილად ვერ გამი-
ფრინდებოდი ხელილამ.

— ქალი ხომ უფრო საბოლოოვო არ არის დედ-
მამისათვის. ქალი მოდის, იმისათვის რომ წაეიდეს
და სხვაგან გაიკეთოს ბუდე.

— მართალია, მაგრამ ქალი,—მინამ გათხოვდე-
ბა,—დასაფრენი ბლარტია და ფრთას ქვეშ უზის
დედასა.

— როგორ? წნილად შემინახავდი თუ?

— მაგას არ გეუბნები. ქალი ბედს შინ მოელოდინება, კაცი კი გარედ ეძებს...

გიორგი აიმრიზა, ხმა აღარ გასცა. მიჭტრიალდა და კუთხეში რაღაც ფაცური დაიწყო, ვითომ-და ეძებს რასმე.

ოთარაანთ ქვრივმა ეს უცებ გაწყვეტა ლაპარაკისა შეჭნიშნა და არ შეიმცნია კი.

— უფრთხის ახლოს მისვლასაო, იფიქრა დედამ.

გიორგი პატარა ხანს შემდეგ ხელ-ახლად მოუტრიალდა დედას. ხელი ჩაჭკიდა შეკრულს ბარგსა და ეგრე, ხელ-ჩაკიდებისაგან ერთ მხრივ გადახრილმა, უთხრა.

— ნება შენი იყოს, დედი!.. ამ ბარგი-ბარხანით მიუვალ...

სთქვა ესა, მხიარულად შეიგდო მხარზედ ბარგი და გასწია.

ოთარაანთ ქვრივმა დიდხანს ადევნა თვალი დერეფნიდამ... დიდხანს ადევნა, დიდხანს, მინამ თვალთაგან მიეფარებოდა შვილი, თითქო ხმა-ამოუღებლად იხვეწ-იმუდარებოდა, — ერთი მაინც შემომხედოსო. მაგრამ გიორგიმ უკან აღარ მოიხედა...

დედას გულმა ტეხა დაუწყო.

— უკან აღარ მოიხედა!.. დაიკვნესა დედამ: ჩემგან მიდის, თითქო ძაფიც არ იჭერს; სხვაგან მიდის, თითქო თოკით ეწევიანო.

ფეხთ-მდგომელას ოთარაანთ ქვრივს თავი ძირს

ჩამოუვარდა დამბლასავით, თითქო კისრის ძარღვი გაუწყდა, ველარ შეიმაგრა და ნიკაპით გულზედ დასაბჯენად-ლა დაეკიდაო.

— ჩემგან მიდის და პატარა ნალველიც უკან არ ახედებს... განა აქ არა დაპრჩა-რა!.. სხვაგან მიდის და სიხარული მარტო წინ აყურებინებს... განა ყველაფერი იქ არის, სულ ყველაფერი!.. დაიკვნესა ხელ-ახლად დედის გულმა.

ამის თქმაზედ ოთარაანთ ქვრივმა კაბის სახელო წამოიწია და მთელი მკლავი დაქიმულ სახელოთი მოისო თვალეებზედ.

თვითონაც არ იცოდა,—რადა ჰქმნა ესა. ეს უნებურად, უცოდნელად მოუვიდა. ხელმა თავის თავად დაასწრო, მინამ გული ცრემლს წამოჰღვრიდა. თითქო ხელი არ დაეკითხა გულს.—არ დამაგვიანოს, არ დამიშალოსო.

ოთარაანთ ქვრივს თვალში ცრემლი არ უჩანდა!.. განა აქვს კი ცრემლი ცეცხლ-მოკიდებულ გულსა?!.

ჩამოჯდა ოთარაანთ ქვრივი დერეფნის ღირეზედ. ჩაჰკიდა კვლავაც თავი და ორისავე იდაყვით მუხლებს თავზედ დაებჯინა.

ოთარაანთ ქვრივი ფიქრმა წაიღო...

— დედა-შვილობაში შენ-ჩემობა რად არის? ჰკითხა ოთარაანთ ქვრივმა თავის თავსა: დედა-შვილობაში ორი თვალი რად უნდა იყოს? ნეტა დედას სხვასავით მაინც ორი თვალი არა ჰქონოდა!.. თუ

აქეს, რად უკრის ერთი თავისად, მეორე შვილისად? გული რად იხედება გარედ ორის თვალითა, რად?

—რატომ ერთი თვალი არ ებრმავის, როცა მეორე იყურება?.. ვინ ვისთვისაო,—რა საკითხავია დედა-შვილობაში?.. ვაი რომ საკითხავი ყოფილა! ამისი ჭიდილია თურმე დედა-შვილობაცა!..

დიდხანს იტრიალა ამ ფიქრების მორევში გულმა და გონებამ ოთარაანთ ქერივისამ. მერე თითქო რაღაც ხიდი გაიდოვო მორვეიდან გამოსასვლელად, წამოდგა ფეხზედ და ხმა-მალლა სთქვა:

— არა, შვილო!.. შენ გაიხარე, შენ!.. მე კი... მე კი... მე ჩემისად მაყურებელს თვალს დავიბრმავებ და შენისად მაყურებელით-ღა ვივლი და ვიცოცხლებ...

XII

შენახსი წკაპურტი

იოორგი მოჯამაგირედ დადგა. პირველს დღესვე არჩილმა ვენახში წაიყვანა გიორგი. არჩილი ახალს ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ჭანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და ლარზედ. ორი ჭრა კიდევ გაეკეთებინა ასე და ვაზის რქა ჩაეყარა. და-

ლიან მოსწონდა არჩილს ესე უჯრა-უჯრა ჩარიგებული ვაზი. გიორგის რომ დაანახვა ეს თავისი ახალშენი, თავ-მოსწონებით უთხრა:

— როგორ მოგწონს? ერთი შეჰხედე გინდა აქედამ, გინდა იქიდამ, სულ ლარსა და მწკვრივზეა ჩარიგებული.

— ეგრე ჩარიგება ვაზისა კარგია: მზე და ნიავი თანაბრად დაუვლის ყველგან. ამას წინად, — სამიოთხი წელიწადი იქნება, — გავიგე, რომ კახეთში ეგრე უკეთებია ვენახი ერთს თავადიშვილს. გული არ დამიდგა, მინამ არ წავედი და არა ვნახე. ვნახე და მომეწონა. საკეთებლადაც უფრო სამხროა. კარგია ეგრე.

— ძლივს ერთი კაცი არა ვნახე ამ სოფელში, რომ მომიწონა ნაკეთები.

— ნაკეთებს კი ვერც მე მოგიწონებ.

არჩილი შეჰტიცხდა და აიტკიცა.

— რატომ, ბიჭო!

— იმიტომ-რომ აქ ფერდობია...

— ვაი შენ, ჩემო თავო! გააწყვეტინა სიტყვა არჩილმა: შენც ბევრი არა გცოდნია-რა, ჩემო გიორგი. ბიჭო-და, საქმე ის არის, რომ ფერდობია და მზის გული ფერდობიცა.

— განა მაგას ვიწუნებ? მზის გულ ფერდობს რა სჯობია ვენახისათვის...

— მაშ რას ამბობ?

— აქ ჩვენში ხომ ნამი არ იცის, როგორც კა-

ხეთში, და მშრალი მიწაც არის. ჩვენში ვაზს რწყვა უნდა. რაც გინდ მაგრად იდგეს კაცი, წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა მოახვედროს ვენახს წყალი, თორემ ვაზი ვერ მოიხდენს. პირველში ხომ კარგა წყალს მოინდომებს-და-მოინდომებს, მინამ რქა იხე-ირებს.

— მერე რა გინდა სთქვა?

— მერე ისა, რომ ეგრე სისწვრივ ვაზი რომ ჩაგიყრია ამ ფერდობის გარდი-გარდმოდ, როგორ-ღა მოატარებ ვაზებში წყალსა. წყალი აღმა ხომ ვერ ივლის?

— მაშ, შენის ფიქრით, ლარი აღმა-დაღმით უნდა დაგვეჭირა თავ-თავ-ქვესაკენ, რომ ზემოდამ ქვევით ედინა წყალს!

— წყალი მაშინ, რა თქმა უნდა, კარგად ივლიდა, მაგრამ არც ეგ ივარგებდა. წყალი რუთისა, თუ ნიაღვრისა, მალლიდამ დაქანებული, ზემოდამ სულ ქვევით ჩაიტანდა მიწას, ჩაჰრეცხდა, ზემო პირის ვაზს სულ ძირს გამოუხრამავდა.

— მაშ როგორ უნდა ყოფილიყო?

— ეგრევე, მაგრამ ლარი სწორეზე კი არ უნდა წაგელო, ცოტა გეზად უნდა დაგეჭირა, რომ წყალს საკმარისი თავ-თავქვე ჰქონოდა და მიწაც ზვევოდამ ქვევით არ ეზიდნა. აგერ რუთიც ხომ მარტო გარდი-გარდმოდ ემხრობა ამ ახალ-შენსა! აქედამ ცოტა გეზ-გეზად თუ არ წავიდა თავ-თავქვესაკენ, სხვა გზით წყალს ვენახი არ მოიხდენს. ეხლა კი წყალს

ავალა პირ-აღმა აქვს. როგორ უნდა იდინოს? აბა გაიხედე!..

არჩილმა გაჰხედ-გამოჰხედა, ხან აქედამ გაუსი-სწვრივა თვალი, ხან იქილამ, ხან აქედამ მოუდგა, ხან იქილამ და იმისთანა ვერა იპოვნა-რა, რომ ხელი ჩაეკიდნა და გიორგი გაემტყუნებინა.

— ბატონო-და, მაგას რა დიდი ამბავი უნდა, უთხრა გიორგიმ, რაკი შეამცნია, რომ არჩილი ჰო-არაობაშია: აი თუნდა ეხლავ მოვუგდებ წყალს და მაშინაც არ გამოჩნდება!

— საჭირო არ არის. შენ მართალი ხარ, ჩემო გიორგი! კიდევ კარგია, — ეხლა დროზედ შემომესწარ, ჯერ მინამ მარტო ორი ჭრა ჩამიყრია და გასწორე-ბა ადვილია, თორემ, შენი მტერი!.. აქაურს გლეხ-კაცობას სიცილად არ ვეყოფოდი, თუნდ ხარჯსაც აღარ შევშინებოდი.

არჩილი შინ ამოვიდა და ყველაფერი თავის დას უამბო. ბევრი იცინა დამ, რომ არჩილს ესეთი უეცარი წკიპურტი მოჰხვედრია.

— ეგ რა მოგსვლია?! ჰკითხა კესომ და გულთანად ჩაიხარხარა. ჩაიხარხარა, მაგრამ წყენა და-ცინებისა მოატკბო და-ძმურის სიყვარულის კილომა: ეგ რა მოგსვლია?

— ის, ჩემო კარგო, რაც თავ-მოწონებულს არ-ცოდნას მოსდის ხოლმე ყოველთვის. ამოვიკითხავთ წიგნებიდამ რაღაცას და გვეგონია, — ეს-ეს არის ქვეყნის დერჰს ხელი ჩვენ ჩავკიდეთო. ქვეყა-

ნაზედ ბევრი რამ არის უწიგნოდაც ნასწავლი, ამავსაც ცოდნა უნდა. ჩვენ კი აღარც იქით ვიხედვით, აღარც აქედ. რაკი წიგნი ხელთ გვიპყრია, თითქო ჭკუა, თუ არ წიგნში, სხვაგან აღარსად იყოს.

— შენა და წიგნების ეგრე აბუჩად ავდება?

— მე აბუჩად წიგნებს კი არა, ჩემს თავს ვიგდებ: არც უწიგნობა ვარგა და არც მარტო წიგნებიდამ გამოხედვა. უწიგნოდ თვალთა-ხედვის ისარი მოკლეა და მარტო წიგნითაც საკმაოდ გძელი არ არის. უკადრისობად მიგვაჩნია ჭკუა უწიგნო ტყაპუჭ ქვეშაც ვიგულოთ. ჩვენ ვთაკილობთ და არა გვჯერა, რომ ყველა გონიერი კაცი იგივე წიგნია. ყველა გონიერი კაცი, თუნდა უწიგნოც, ზოგჯერ მწიგნობარისათვისაც კი ოსტატია. ეს ტყუილი თაკილი...

— ტყუილმა ბრძნობამ იცის, დაატანა კესომ და ჩამოართვა სიტყვა ღიმილით.

— და უვიცობის ცუდ-მედიდობამ!.. დაუმატა არჩილმა.

მისი თქმა ძლივ გაათავა არჩილმა, რომ ოთახში ერთი ყვირილი და ხმაურობა შემოესმათ. არჩილი მაშინვე გარედ გავარდა და მუაჯრიდამ გადასძახა ჩალურიდამ გამოცვივნიულ მოსამსახურეებს.

— ეს რა ყვირილ-ღრიალია?

— რა მოგახსენოთ? თავლიდამ მოდის, უპასუხა ვილაცამ.

— ერთი შემიტყეთ, რა ამბავია?

მინამ ერთ-ერთი ვინმე წავიდოდა, თავლიდამ გამოჰკრბოდა კიდეც მეჯინიბე, ვილასაც მხარ-უკულმა მუშტს უღერებდა, იმუქრებოდა, მოილანძღებოდა.

— ბატონო, ეს რა ღეთის წყრომაა? შემოსძახა ქვევიდამ მეჯინიბემ, მუაჯარზედ გადმომდგარს არჩილსა: ეს ვილაც ოხერ-ტიალი მოთრეულა, თავპირი აღარ შემარჩინა ცემითა.

— ვინ ოხერ-ტიალი?

— აი ეს ახალი მოჯამაგირე.

— გიორგი?

— ეშმაკმა იცის იმისი თავი და ტანი გიორგია, თუ ვილაცა.

— მერე რა იყო?

— რაღა რა იყო?!. თქვენ რომ ვენახიდან მობძანდით, თქვენს ცხენს მოვხადე და დავაბი. ისიც ხომ თქვენ ფეხ-და-ფეხ მოგყვათ. შემოვიდა თავლაში, ჩხუბი დამიწყო, გამლანძღა, გავლანძღე და მერე ამომიღო ქვეშ და ასე გამხადა, რომ ნეკნები ჩემი აღარ არის.

— აბა ერთი გიორგის დამიძახეთ, უბძანა არჩილმა.

ერთი მოსამსახურე გაიქცა დასაძახებლად. ამ დროს კესოც გამოვიდა მუაჯარზედ, გვერდთ მოუდგა ძმას და ჰკითხა:

— რა ამბავია?

— რაღაც ჩხუბი მოსვლიათ.

— ვისა და ვის?

— გიორგისა და მეჯინიბეს.

— რაზედ?

— სწორედ არც მე ვიცი. აი გიორგი მოვა და შევიტყობთ.

მოვიდა გიორგიცა. ილღიაში ახალუხი ჩამოჰხეოდა და სცდილობდა დაემალა. გოგო-ბიჭებმა, ვინც კი ამ დროს სახლში მოიხელებოდა, ყველამ მუაჯირთან ეზოში მოიყარა თავი.

— ჩხუბი მოგივიდა? ჰკითხა არჩილმა გიორგის.

— არა. ამასთან საჩხუბარი რა მქონდა?

— მაშ რას გიჩივის, მცემო.

— ცემით კი ვცემე.

— ეგ ხომ ჩხუბზედ უარესია. რაღა სცემე?

— შენი ცხენი ისე ოფლიანი დაება. თავლაში რომ შევედი, თითონ პირ-აღმა გაშოტილიყო ტახტზედ და ყალიონს ეწვეოდა. მე ვუთხარი:—ცოდო არ არის, ოფლიანი ცხენი დაგიბამს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადაავლებდი-მეთქი. ხომ წახდა ცხენი: ან ზურგმა ჰავეა აართვა, ან ფეხში დაიხუთა-მეთქი. არა-მკითხე მიაბნეო, მიტყიპე და მიაგდეო, მითხრა არხეინად და ყალიონი ძალზედ გამოაბოლა.—ვერც მიმტყიპავ და ვერც მიაგდებ-მეთქი. წავედი ცხენის ასაშვებლად, მე მინდოდა პატარა მეტარებინა და წყალი გადამეველო ოფლიან ზურგზედ.

— წადიო, ვილაც მოთრეულხარო, დამიძახა და დედა შემაგინა. ამაზედ გული მომივიდა და ვცემე-მამაჩემსაც არ შევარჩენდი დედიჩემის ავად ხსენებას.

— ეგრე კი იყო? ჰკითხა კესომ გიორგის და გადმოჰხედა.

— ტყუილი რა საკადრისია!..

— ეგრე იყო, ეგრე! დაიძახა პატარა ბიჭმა მეხბორემ, რომელიც მაშინ თავლაში შესწრობოდა: სწორედ ეგრე იყო, მე იქ ვიყავი.

— კესო, ერთი დავთარში ჰნახე, რა ერგება, და გამოუტანე.

კესო გამოუკითხავადაც მიჰხედა ვისზედ უთხრა ძმამ. შებრუნდა ოთახში, პატარა ხანს შემდეგ გამოვიდა და უთხრა:

— ოც-და-ხუთი მანეთი-ლა ერგება. აი ფულიც.

არჩილმა ჩამოართვა ფული, მუაჯარიდამ გადუ-
გლო მეჯინიბეს და ჩასძახა:

— აი, ძმობილო, ეს-ლა გერგება. ალალი იყოს
შენზედ და მე ჩემს სახლში კი ველარ დაგაყენებ.

— მე მცემეს და მევე მიწყრებით?!

— ამას იქით ჭკუა იცოდე: შენ რომ ცუდ-
ჭკაცობდე, კაი კაცობაზედ სხვას მაინც ნუ გალან-
ძღავ.

არჩილი და კესო შებრუნდნენ ოთახში. გოგო-
ბიჭები წავიდ-წამოვიდნენ.

— მითამ ახალი ცოცხია და კარგად ჰგვისო!
ამბობდნენ დაცინვით ზოგიერთნი ახალს მოჯამაგი-
რზედ.

— დასძველდები და შენც მოატან ქვიშასაო,
იძახოდნენ მეორენი.

— ეგ სხვა დედის შვილია!.. მაგას ოთარაანთ
ქვრივის შვილს ეძახიანო!.. ამბობდა ამათში მარტო
ერთად-ერთი კაცი, ისიც ხმა-ამოუღებლივ, თავის
გულში ამბობდა.

ეს იყო მეწისქვილე არჩილის კარის წისქვილი-
სა,— კაცი ძველი, გულ-ჩახვეული, გულ-ჩაკეტილი,
ჩუმი და ამიტომ ყველასაგან დაბრიყვებული. ვინ
იცის, საიღამ სად იყო გადმოგდებული, და აქ წის-
ქვილში როდის შემოჰხიზნული? აქ მეწისქვილედ
დაბერებულიყო უცოლოდ, უშვილოდ, უთვის-ტო-
მოდ. არავინ იცოდა, ვინ არის და საიღამ არის...
ამისი ვარსკვლავი მარტო ამოსულიყო სადღაც და

როდესღაც და ეხლა მარტოვე ჩადიოდა დინჯად და მშვილ-ობიანად, ტკბილად და უწყინარად.

XIV

განა თვათონ კა იცოდა?

ოგორ მოგეწონა ეს ამბავი? ჰკითხა არჩილმა დას, როცა ოთახში შევიდნენ.

— ახირებული გული ჰქონია, უპასუხა დამ, თითქო პირველ ხანს სხვა უკეთესი ვერა მოეგონა-რაო.

— ეგ ცოტაა. ნამუსი ჰქონია, ნამუსი!.. ის დიდი ნამუსი, რომელიც სხვისასაც ისე ერჩის, როგორც თავისას.

— ნურც აგრე გაადიდებ მაგ უბრალო საქმესა.

— მაგას ნუ იტყვი. რაც კარგია, იქ დიდ-პატარაობა მოსატანი, სახსენებელი არ არის. რაც კარგია—თავის-თვად დიდია. ჰხედავ უსწავლელი კაცია. მაგისი ნამუსი ჰკუთხე კი არ არის ახილებული, გულით გამოკვებილია, მარტო გულით. ეს დიდი საქმეა, ჩემის ფიქრით, იმიტომ რომ მაგისთანა ნამუსი მთელის გვამის, მთელის აგებულების წყურვილია, როგორც სითბო სიცივეში, როგორც სიგრილე სიცხე-პაპანაქებაში, როგორც პური შიმშილში. მინამ

ჰკუა იტყვის, ჰკუა ურჩევს, გულმა იცის, რა ჰქმნას. ეს დიდი საქმეა-მეთქი, დიდი.

— რაო? დედის ავად ხსენება იწყინა, სხვა ხომ არაფერი?

— ეგ ბოლოა. შენ სათავე მოუჩხრიკე ამ საქმესა. გულმა არ მოუსვენა, ცხენი რომ მოუვლელი ჰნახა და მეჯინიბე არხინად მწოლარე. საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყროდა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო იმისი, არც მეჯინიბე იმისაგან დავალებული. რა ეწოდა, რა უნდოდა, ჩვენად რომ ვიუთხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი რომ არ მოსვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდე ხომ არც კი მოაწევდა. მეჯინიბის ჯავრი სჭირდა და მიზეზი მოუღო? რა ჯავრი უნდა სჭირებოდა კაცს პირველად ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანახედოდ გამხდარი საქმე ჰნახა, იქავ ხელთ-უძრავი მოსაქმე და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი-და, ეს დიდი ნიშან-წყალია კაცობისა... სწორედ დიდი ნიშან-წყალია. ეხლა მესმის, რაც იყო, იმ დღეს რომ მეწისქვილემ გვიამბო. აი ბურკიაშვილის კამეჩი რომ დაეჭირა მინდვრიდამ მომავალს და კახუაშვილისათვის მიეყენებინა კარზედ, შენს ჯეჯილს აფუჭებდაო. მე თუმცა ზოგიერთი ამბები ვიცოდი გიორგისა, მაგრამ,—ღმერთო შეგცოდე,—აქ კი გავიფიქრე, უთუოდ ბურკიაშვილის ჯავრი სჭირებია-მეთქი გიორგის. ეხლა ვნანობ, რომ ეს გავიფიქრე და ამ ფიქრით შევეუფინე ნამუსი მაგ პატროსანს კაცსა.

— ბოდიში მოიხადე, უთხრა დამ გულითადად და ჭკვა-დასმით, რაკი ხუმრობა გაშვებით ჩაუკვირდა თავის ძმის ნათქვამსა.

— ბოდიშს იმითი მოვიხდი, რომ შე მაგას შეგირდად მივებარები, დიად, შეგირდად. ჩვენ რანი ვართ მაგასთან!.. დეე გვასწავლოს და გვწუროთნოს...

არჩილმა წინა და უკან სიარული დაიწყო ოთახში და ფიქრს მიეცა. კესოც ჩაფიქრდა. გიორგი, როგორც ჩემთვის, მკითხველო, ისეც იმათთვის გამოცანა იყო.

— კესო! შეჰდგა ბოლოს კესოს წინ არჩილი და უთხრა: იცი რას გეტყვი? აი სახლის წინ რომ ყვავილებს ბაღს იკეთებ, მოდი გიორგისაც დაეკითხე ხოლმე. შე მგონია, ეს ლოთი გარმიანელი მებაღე სულაც დავითხოვოთ და გიორგის ჩავაბაროთ, ურიგო არ იქნება. ჭკვა-გონებიანი ბიჭია, შენ ოღონდ ანიშნე და იმედი მაქვს მაშინვე მიგიხვდება, სად რა და როგორ გააკეთოს. სხვას ხომ დღიური მუშებიც გაუძღვებიან, რაკი გიორგი თავ-მდგომელი იქნება. ცოდოა მაგისთანა ბიჭის ამაზედ მოცდენა, მაგრამ ჯერ ეს იყოს და მერე სხვას რასმე აფუჩნთ.

— ძალიან კარგი, მოუწონა დამ: ოღონდ ეს არის, რომ ჯერ ყველაფერი მარტო ქალაღღზეა გამოხაზული და ვაი თუ ვერა გავაგებინო-რა. აბა ჯერ ერთი ვაჩვენებ, გაიგებს რასმე თუ არა.

მეორე დღეს არჩილი დილა ადრიანად თავის ახალშენს ვენახში წავიდა. ცხენს რომ ქუსლი ჰკრა და პირი უბრუნა, პირ-უკულმა მოსძახა გიორგის:

— სამუშაოზედ არსად წახვიდე, კესოს შენთან საქმე აქვს.

„კესოს“?!

გიორგის გული გადაუტრიალდა...

კესოც აღრე ამდგარიყო, მაგრამ მინამ მილაგ-მოლაგდებოდა, ჩაიცივამ-დაიხურავდა, კარგა ხანი გავიდა.

ბოლოს კესომ იხმო გიორგი.

გიორგიმ რომ მარტო ჰნახა თავის თავი კესოსთან, თითქო შიშმა აიტანა. აღბად იმორცხვა და საკვირველიც არ არის: თავის დღეში უცხო ქალთან მარტოდ არ ყოფილა.

კესოს ტახტზე გადაეშალა დახაზული ქალალდი, სხვა-და-სხვა ფერად აქრელებული. ეს ბალის მოხაზულობა იყო და რომელიღაც წიგნიდამ გადმოვლო თვითონ კესოს და ძმასთან ერთად შეესწორებინა თავის სურვილისამებრ.

— აბა აქედ მო, გიორგი. ერთი ეს ნახაზი უნდა გაჩვენო, — უთხრა კესომ გიორგის, კარებში გაშეშებულსავით ატუხებულს.

გიორგიმ ფეხი წინ არ წადგა.

— ეს ოხერი, რამ დამიდუნა მუხლებიო, იფიქრა.

— რას იბუზები ახლად მოყვანილ პატარძალსავით. ფეხი გადმოვდი, ნუ გეშინიან, არ შეგქამ.

გიორგიმ ორი ბიჯი წინ წასდგა და მაინც შორი-ახლო დაუდგა კესოსაც და ქალალდსაც.

— ე რა ფანცქალმა ამიტანაო!.. გაიკვირვა გულში.

— რა დაგემართა, ადამიანო! აი აქ მო, ჩემთან ახლო, უთხრა ეხლა კი ცოტად გაჯავრებულმა კესომ.

„ახლო“!.. ზოგჯერ მოკლე სიტყვაც გძელია.

გიორგიმ ფეხი არ გაანძრია. მარტო კისერი გადაიწვდინა და ისე შორი-ახლოდამ ჩაჰხედა ქალაღდა, როგორღაც უხერხულად და გვერდელად.

— კაცო, არ გეყურება? მე ახლო ვარ და ძლივას ვხედავ და შენ მაინდამ რას დაინახავ, მამლაყინწასავით კისერი წამოგეშვერია. ახლო მოდი-მეთქი!

გიორგი მაინც ადგილიდამ არ დაიძრა.

— ე რა ფრთხოღამ ამიჩემო! ჯადო მეწევა უკან, თუ ხატი არ მიშეებს წინ? ჰკითხავდა თავის თავს გაოცებული გიორგი.

კესომ აღარ აცალა, წაავლო ხელი სახელოზედ და გამოსწია.

გიორგი წაბარბაცდა, თითქო მეხმა ახლო გაუარაო. აღბად ფეხი წამოჰკრა რასმე...

— რა იყო? იკითხა კესომ.

— არაფერი. ფეხი ფეხს თუ წამოგკარ, მიუგო გიორგიმ და გულში გაიფიქრა: ფეხის ძარღვები დამაქრეს, თუ რა მომდის ეს ოხერ-ტიალი!..

— აი, უთხრა კესომ, როცა გვერდ დაიყენა გიორგი და ჩაახედა ქალაღდაში: დაბალ მესერიტ შემორტყმული ადგილი ხომ გინახავს ჩვენის სახლის წინ,—ეს ის არის. ეხლა, ჩემო გიორგი, ამ ადგილს ამისთანა მიხვეულ-მოხვეული გზები უნდა დაუკეთ-

დეს. ამ გზებს აგურის ფხვნილით წითლად მოვფენთ. გზებსა და გზებს შუა აი ასეთი კვლები უნდა დაიკვალოს, როგორც აქ არის გამოხატული. ამ კვლებში სხვა-და-სხვა ფერადი ყვავილები დაითესება. აი ამ შუა-გულს ხომ ჰხედავ? აქედამ...

— მე ვერასა ვხედავ, ვერა!.. შენი ჭირიმე, ეხლა თავი დამანებე, სხვა დროს მიბძანე, უთხრა გულამოსკვნილის ხვეწნით გიორგიმ და განზედ გაუდგა კესოს: რაღაცა ხათაბალა გადამეკიდა, თვალები ამება, რეტი დამესხა. ვერც ვერას ვხედავ, ვერც ვერა მესმის-რა. ეხლა დამითხოვე, შენის ღმერთის გული-სათვის...

კესომ ჰნახა, რომ გიორგი მართლა არც თავის ფერზე-ღაა, არც თავის გუნებაზედ. დაითხოვა და სთქვა თავის თავად:

— გულის ჭიდილი მოუვიდა, თუ რა ამბავია! განა თვითონ გიორგიმ კი იცოდა, რა ამბავია!

XV

კაცია და გუნებაა

ს მოხდა მარტის დამდეგსა. გავიდა მარტი, გავიდა ლამაზი აპრილი და უფრო ლამაზი მაისი. დადგა თიბათვეცა. კესოს ყვავილების ბალი, გვეგმაზედ გაკეთებული, მოირთო, მოიკმაზა. ისე გაჰლამაზდა წითლად მიხვეულ-მოხვეულ გზებითა,

შიგა და შიგ დაყოლილ მწვანე მდელოებითა, ყვავი-
ლების ფერადითა, რომ კაცის თვალი ვერ გაძლე-
ბოდა. ლონიერი ბუნება და ადამიანის გამრჯელი ხე-
ლი თითქო ერთმანეთს შესჯიბრებოდნენ, — აცა ვინ ვის
აჯობებს ამ ბალის გალამაზებას და შემკობაშიო. ერთ-
საც და მეორესაც თითქო თავი არ დაეზოგათ და
რაც მადლი ჰქონოდათ, სულ აქ დაეპნიათ, სულ
აქ დაებერტყნათ.

კესოს მეტის-მეტად უხაროდა, რომ ასე კარგად,
ასე ლამაზად აუსრულდა თავისი დიდი-ხნის სურვი-
ლი. მინამ მთის იქილამ მზე ამოალაპლაპებდა თავის
სხივსა და თეთრს თოვლიან მთის წვერს ოქროს
წყალს, ოქროს ჯავარს გადაასხამდა, კესო ჩაცმულ-
დახურული ბალში იყო ხოლმე ყოველ დღე და თით-
ქმის სალამოდღე, დიდ-ბინდამდღე არ აგონდებოდა,
რომ სახლშიაც შესვლა საჭიროა. მთელი დღე დაჰ-
გოგავდა ფერად ყვავილებს და მწვანე მდელოებს შო-
რის და ყოველს ყვავილს, ყოველს ახლად ამოხეთ-
ქილს ნერგს, ყოველს ახლად გამოკვანძილს კოკორს
შეჰხაროდა, როგორც საყვარელი საყვარელსა. თუ
არავინ იყო, „ნამეტნავობისაგან გულისა“ დაუწყებ-
და ხოლმე გასაშლელად გაღიმებულს ყვავილს აღერ-
სიანს საუბარსა, თითქო მერცხალი თავის ბლარტებს
ეჭიკჭიკებო.

ძვირად, ძალიან ძვირად კი შეემთხვევოდა, რომ
იმის ბალში სხვა არავინ ყოფილიყო: გიორგი იქ იყო
და იქ!... რაც უნდა აღრე გამოსულიყო ბალში, გი-

ორგი ან თოხით ხელში, ან ბარით, ან სასხლავით იქ დაჰხვდებოდა ხოლმე.

გიორგიმ არჩილისა და კესოს სწავლებით და ჩვენებით გააკეთა და დაჰკვალა ის ბალი და გიორგისვე ებარა. არა მგონია, თავის ორს თვალს ისე გაჰფრთხილებოდა, როგორც ამ ბაღს უფლიდი და უფრთხილდებოდა. მტვერი რა არის, — მტვერს არ დაადენდა, არ შეარჩენდა ბალახსა და ფოთოლსა.

არჩილი და კესო ძლიერ ემადლიერებოდნენ გიორგის და არა ერთხელ უთქვამთ ერთმანერთისათვის, რომ ორი სამის კაცის ოდენას აკეთებს ეგ ერთი კაციო.

არც გიორგი ემდუროდა თავის ბედსა. პირიქით, უხაროდა კიდევ თავისი ბედი.

— მე მეტი არა მინდა-რაო, ამბობდა ხოლმე თავის გულში, როცა ამისთანაებს ჩაუფიქრდებოდა: გადამკიდებიან, ჯამაგირისა სთქვი რამეო. რა ჯამაგირი მინდა!.. მე ისიც მყოფნის, რომ ცის ამარა დღეს მზეს ვუყურებო.

რა უნდოდა ამითი ეთქვა გიორგის, გამოცნობა ძნელია. ეს კი სათქმელია, რომ როცა ბაღში ჰმუშაობდა და ქეიფზე მოვიდოდა, სულ ერთსა და იმავე სიმღერას ჰლილინებდა ხოლმე ხმა-მალლა: „ეს სოფელი მიტომ მინდა, შენ გიყურო, ჩემო მზეო“, თითქო სხვა აღარა იცოდა-რა, თითქო სხვა არაფერი ენატრებოდა, არაფერი ეხარბებოდა ამ დედამიწის ზურგზე.

მართლად თქმულა: კაცია და გუნებაო!..

XVI

ს ღ ბ ა დ!...

ავიდნენ კიდევ დღენი და თვენი. დადგა მადლარი შემოდგომა. სოფელში გაიმართა ქვევრების რეცხვა, საწნახელების ხიზვა და წმენდა. ქარვასავით ჩაფერიანებული მსუქანი მტევნები თეთრის ყურძნისა, მაყვალსავით შავად შეკუნწლოლი საფერავის ვაზები იწვევდნენ პატრონებს დასაკრებად,—მალეო, თორემ ვლუღვართ და გადმოვ დივართო. დაიკრიბა ვენახებიც, დაიწურა ყურძენი, დაჭდულდა მაკრები. მისწყდა სოფელში ხმა-მალალი სიმღერა საწნახელში ჩამდგარ და ხელი-ხელ გადაბმულ მუშებისა. მხიარულმა მაკრობამ თავისი დრო მოიკამა და მიჩუმდა, თითქო მოიღალა და მოიქანცაო.

მოვიდა შუა-გული შემოდგომისა. სოფლის ორლობეებში დაიწყეს კრიკინი მძიმედ დადებულ თივის ურმებმა. სოფელი ეშურებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებავად ზამთარში: ეშინოდათ თოვლს არ მოესწრო.

არჩილსაც ოთხი საძნე ურემი შეება, თივას აზიდვინებდა და შინ ეზოში, გომურის შორი-ახლო, ბოდებზედ შემდგარს მალალ სათივეზედ ადგმევინებ-

და, რომ საქონლის პირი არ მისწვდეს და არ გააფუქოს.

მზე ჯერ მთას არ გადასცილებოდა ჩასასვლელად, იქ, მთის წვერზედ შემდგარიყო, თითქო ჰანობს,—რას ვეშურები და ამ ლამაზ ქვეყანას ეგრე მალე რად ვეთხოვებო. მშვიდობიანი, გრილ-სითბოიანი, მშრალი, უნესტიანო, უღრუბლო სადამო შემოდგომისა კუტსაც კი ფეხს აადგმევიანებდა და გარედ გამოახედებდა.

არჩილი და კესოც გამოსულიყვნენ სახლიდამ, ჩასულიყვნენ სათივესთან, იქ ერთს უშველებელ კუნძზედ ჩამომსხდარიყვნენ და უცქეროდნენ მუშებს, რომელნიც თივასა სდგამდნენ.

არჩილს უამისოდაც ძალიან უყვარდა მუშებში ყოფნა და იმათთან ლაპარაკი, ზოგჯერ ლაზღანდარობაც. კესოსათვის არა ერთხელ უთქვამს, რომ მე იმათგან ზოგჯერ კკუასა და ხშირად ენასა ვსწავლობო.

ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო და ერთიდამ-ლა აწვდიდნენ თივასა. შუა-სარი სათივისა ორ ადღზე-ლა ჰჩანდა და სათივე ვიწროზე აღიოდა თავის მოსაბმელად.

ამ ღროს გიორგის თოხი მხარზედ გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! დაუძახა შორიდამ თივის მდგმელს: ბალისაკენ გადახრილია ე თავი სათივისა; გვერდელად აგყავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საიღამ იძახის? იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, საიღამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა. ურემის გამო ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილსა და კესოს, ვერც ესენი გიორგისა.

— საიღამ მოსდინარ თოხით მხარზე? ჰკითხა არჩილმა, როცა გიორგი ახლო მოვიდა და საღამომშვიდობისა უთხრა და-ძმასა.

— წყალი გადმოვარდნილიყო ამ ჩვენ პატარა ბაღში წისქვილის რუიღამ და იმის გადასაგდებად ვიყავი.

— რას იძახოდი?

— არაფერს. ცოტა თანაბარად ვერ აღის ვიწროდამ თივა, ავდრის წყალს დაიგუბებს და გაფუქდება. ის დავუძახე პეტრეს, გაასწორე-მეთქი.

— აბა მაჩვენე.

არჩილი წამოდგა. გიორგი გაუძღვა და მეორე მხრიდამ შეახედა.

— მართალი ხარ, უთხრა გიორგის არჩილმა: პეტრე! გიორგი მართალს ამბობს, თავი ვერ ედგმის კარგად.

პეტრემ შუა-სარზედ ჩამობმულს წნელს მოჰკიდა ხელი და ეგრე ხელ-მომაგრებულმა გარშამო შემოუარა და ჩახედ-ჩამოხედა სიმგრგვლივ სათივეს.

— აკი ღმერთი არ გამწყრომია! დაიძახა პეტრემ: გასწორება უნდა. მოდი, თუ ღმერთი გწამს, გიორგი, ერთი ამომეშველე, გავასწოროთ, თორემ

მე მარტოკა დღეს მაგას ჰველარ მოვასწრობ და საქმის სახვალიოდ დაგდება კი მეზარება.

— კაცო-და, ფეხი სად მოვიკიდოთ ორმა კაცმა მაგ ვიწროზედ? ასძახა გიორგიმ.

— მაშ ნუ დამზარდები, შენის ღმერთის გულისათვის: მე ჩამოვალ და შენ ამოდი. მე მკლავებიდამ მოვწყდი, შენ შესვენებული ხარ, მალე გაასწორებ. აბა თუ ბიჭი ხარ, მადლს იზამ და მარილს მოაყრი.

— იცი კი დადგმა თივისა? ჰკითხა კესომ ამ ჟამად აქ მოსულმა: ამბობენ, მაგას ცოდნა უნდაო.

— ხელობა რა არის, ქალბატონო! შეჰლიმა გიორგიმ: განა სად გავიზარდე!..

— მაშ აბა! უთხრა არჩილმა: ეს ბურთი და ეს მოედანი.

პეტრემ წაავლო სარზედ გამობმულ წნელს ხელი, ჩამოცურდა და ფეხი ძლივს მოაწვდინა საძნეურმის ქალებამდე ფეხის მოსაკიდებლად. როგორც იყო ჩამოვიდა, მივიდა, გიორგის მხარზედ ხელი დაჰკრა და ტკბილის გულით უთხრა:

— ჩემს კისერზედ იყოს, ჩემო გიორგი! არ დაგეკარგება. სხვა არა იყოს-რა, მამიშენის ხნის კაცი ვარ. ეჰ, შვილო და ძმაო, კაცი რომ დაჰბერდება, შვილდი უნდა ძირს დასდოს.

— რადაო? ჰკითხა გიორგიმ.

— მათაო, ჩემო კარგო, რომ ბერ-კაცს თვალიც ატყუებს და ხელიც ჰლაღატობს, ის ქარი აღა-

რა აქვს, რაც ახალგაზდას. შენს ხანში ხელს არ მოვიტეხდი, რომ ეს ამბავი მომსვლოდა!

— ახალსა ნამუდრაგალსა ბერის სჯობია ჩანჩალიო, გულს ნუ გაიტეხ.

— გაცოცხლა ღმერთმა, თქმაც იცი და კეთებაც.

გიორგიმ ეს უკანასკნელი სიტყვები ველარ გაიგონა, მაშინვე ავარდა ურემზედ, ორ-თითით მოიწვდინა თივაზე სარტყელსავეთ ჩამოკიდებული წნელი და თვალის დახამხამების უმალ სათივეს ზედ თავზედ მოექცა. მიშალ-მოშალა, ჩამოჰყარა ძირს თივა, დაადაბლა სათივე და რაკი ჰნახა, — აქედამ ეხლა სწორედ ავაო, დაიწყო დგმა. მინამ დიდი ბინდი მოეფინებოდა ქვეყანას, გიორგიმ თავისი საქმე გაათავა.

— ცეცხლია, სწორედ ცეცხლი, ე დალოცვილისშვილი! ეუბნებოდა არჩილს გულ-მართალი პეტრე, როცა ქვევიდამ შესცქეროდა გამალებულს მუშაობას გიორგისას.

— მართლა კარგი რამ არის, კვერი დაუკრა არჩილმა.

— კარგიო!.. ბადალი არა ჰყავს, ბადალი ამ სოფელში!..

გიორგიმ რომ გაათავა, გადმოსძახა პეტრეს:

— აბა, პეტრე, ერთი შენებურად დაუარე სიმგრველივ, კარგად შემოკვერცხლილია, თუ არა?

პეტრემ აუარ-ჩაუარა სათივეს და ასძახა:

— კარგია, კარგი. ჩამოდი, მაგას სხვა აღარა უნდა-რა.

გიორგიმ წაავლო ხელი წნელს, ფეხები თივას მიაბჯინა, დასჭიმა წნელი და დაიწყო ჩამოცოცვა სათივედამ. შუამდე მოვიდა თუ არა, უეცრად გაუწყდა წნელი... გიორგი, პირ-აღმა გადმოქცეული, წამოვიდა მალლიდამ და ურმის ქალს ზედ დაეგო ზურგითა. ქალმა ვერ გაუძლო, გადატყდა, მაგრამ ზურგის ძვალი კი შეუნგრია...

• არჩილი, კესო, ხალხი მისცვივდნენ და გიორგი ცოცხალ-მკვდარი ჰნახეს დედამიწაზედ პირ-ქვე დამხობილი, სისხლი შადრევანსავით სცემდა...

არჩილი მაშინვე მუხლის კვერებზედ დაეცა გიორგის წინ და სცდილობდა წყლული შეეხვია. ზოგი არჩილმა, ზოგი სხვებმა, როგორც იყო, წყლული შეუხვიეს, — ცოტა არ იყო, სისხლის დენამ უკლო.

ცოცხალ-მკვდარი გიორგი და გულ-შემოყრილი კესო ცალკ-ცალკე შეიტანეს ხელით სახლში.

— აი ღვთის წყრომა!.. რა შეგცოდე, ღმერთო, რომ მე გამხადე საბაბი!.. უნებურად წამოიძახა პეტრემ და ატირდა.

— ხიფათი რომ იქნება, — იქნება, ანუგეშა ვილაცამ პეტრე: ალბად ეგ წერებულა მაგის შუბლზედ!.. შენი რა ბრალია!..

XVII

ზ ა რ ა

არჩილმა თავის ოთახში აატანინა გიორგი და თავის ლოგინზედ დააწვეინა. მაშინვე კაცი აფრინა მკურნალის მოსაყვანად მახლობელ ქალაქიდამ. ორი-სამი კაცი კიდევ სხვა გაჰგზავნა. სხვა-და-სხვა სოფლებში, რომ შინაური ჯარა-ექიმებიც მოეწვიათ, ვინც კი გამოჩენილი იყო და შინა-კაცებმა დაუსახელეს.

თვითონ იმავ სოფელშიაც იყო ერთი სახელგათმული ჯარა-ექიმი—ოფოფაანთ დემეტრე. ისიც დაიბარეს და ნახევარ საათსაც არ გაუვლია, დემეტრე ჩამოვიდა.

გასინჯა დემეტრემ გიორგი. კარგა ხანსა სინჯა, კარგა ხანს იქნია თავი და ბოლოს უთხრა არჩილს:

— არა, ბატონო!.. მე მაგას ხელს ვერ მოვკიდებ. ეგ ამ ქვეყნისა აღარ არის. მაგისი წერა ეგა ყოფილა...

— ერთი სცადე... თუ ღმერთი გწამს, ხელი დაადე... რაც გინდა მთხოვე და მაგის ცოდოს კი ნუ დაატრიალებ ჩემს სახლში, ჩემს თავზედ!..

ეხვეწებოდა, ევედრებოდა არჩილი, რომელიც იმ უბედურის წაძიდვან აღარ მოჰშორებია გიორგის:

გიორგის ლოგინთან დაჩოქილიყო, მომაკვდავის ცივი ხელი თავის ხელის გულზედ დაედო და თვითონაც არ იცოდა, რისთვის უზელავდა ხელით ხელსა.

— ტყუილი წვალეზა-ლა იქნება უბედურისა. სჯობია უწვალეზლად მიაბაროს სული: მიუგო დემეტრემ: ამაღამ,—დიდი საქმეა,—თუ გაატანა: შიგანური სულ შენგრეული აქვს.

— მერე ცოდო არ არის ამისთანა ბიკი მოკვდეს!.. წამოიძახა გულ-ამოჯდომით არჩილმა და თავი ჩაჰკიდა დიდის მწუხარებით.

— ჰაი, ჰაი რომ ცოდოა!.. დაიღმუილა ვილაცამ ტირილის ხმით.

ყველამ იკით მიიხედა, საიღამაც ეს ხმა მოვიდა და ბნელს კუთხეში არჩილის მეწისქვილე კი დაინახეს. ამ ბერი-კაცს შეეტყო ეს ამბავი, მოვარდნილიყო, შეპარულიყო ოთახში, საცა გიორგი ესვენა და ბნელ კუთხეში მობუზული ქვითქვითებდა ჩუმად, თითქო ეშინიან, არავინ გამიგოსო...

— არ გებრალეები, ჩემო სოსიავ, რომ ასეთი ცოდვა დასტრიალდა ჩვენს ოჯახში!.. შესჩვილა არჩილმა მეწისქვილეს, რაკი ნაღველის მოზიარე იგულვა, თითქო ამით ნაღველის განქარვებას ჰლამისო.

— ოღონდაც, ბატონო, ოღონდაც!.. წაიქვითინა ეხლა კი ხმა-მალლა მეწისქვილემ, რაკი გული ველარ შეიმაგრა: ვაი მაგის დედის ბრალი, ვაი!..

მარტო ეხლა მეწისქვილის ხსენებამ მოაგონა არჩილს ოთარაანთ ქვრივი. ამ ვაი-ვაგლახში აღარა-

ვის მოჰგონებია, შვილის ამბავი დედისათვისაც შეეცუობინებინათ.

ოთარაანთ ქვრივმა ჯერ არა იცოდა-რა...

არჩილი მეტად შესწუხდა. არ იცოდა, რა გზით და როგორ გაემყლავნებინა დედისათვის. ამის ფიქრსა და წუხილში იყო, რომ გიჟსავით გაფეთებული შემოვარდა კესო, უკვე მოსულიერებული. კესოს ცოცხალის ფერი არ ედო.

— როგორ არის, არჩილ, როგორ? ჰკითხა აჩქარებით ძმასა და მაშინვე გიორგის ლოგინთან მიიქრა.

— შენი მტერიმც ნუ ყოფილა ასე!.. ძლივ-ძლივ წაიდუღუნა ძმამ.

კესომ დაჰხედა გიორგის. გიორგი გვერდზედ დაეწვინათ, ასე რომ პირისახე კესოსაკენა ჰქონდა. კესომ ჰნახა, რომ ეს ბრვე ყმაწვილი კაცი ძლივს-ლა ჰფეთქავს... კესოს მტკივნეულად შეეკეცა შუბლი... მიიფარა ორივე ხელი ორსავ თვალზედ და, თითქო მოგუბებული ცრემლი უკუვ უნდა აქციოსო, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა კმუჭვნა და სრესა დაუწყო თვალებსა ხელეზ-ჩამოუღებლივ.

— კესო, ნუ შევატყობინებთ დედასა? ჰკითხა ძმამა.

— როგორ თუ ნუ?.. შვილი მოვუკალით და არც კი ვატყობინებთ, — რომ სულთ-მობრძავს მაინც მოუსწროს, სული დედის კალთაში მაინც დაჰლიოს... მოსთქვამდა ქვითინით კესო.

— მე აღარა მესმის-რა, უთხრა ძმამ: ამ საცო-

დავობამ გამაშტერა, აღარც კკუა მერჩის, აღარც ხელ-ფეხი!.. დაბნეული ვარ.

გაჰგზავნეს დედასთან ბიჭი. მალე მოვიდა ოთარაანთ ქვრივი. თუმცა ფეხ-აჩქარებით, მაგრამ ისე გულ-დინჯად შევიდა გიორგის ოთახში, თითქო შენათვალის არათრად შეუმჩნეველია და აინუნშიაც არა მოსდის-რაო. მარტო სახე თითქო უფრო ჩამოსკვნოდა, წარბებ შუა შუბლი ორ-სამ კეცად ჩაჰნაოკებოდა და ზატრანის ფერი ედო.

იმასთან გაგზავნილი ბიჭი კი გოგო-ბიჭებში ჰლაპარაკობდა, რომ შენათვალის ვუთხარი თუ არა, ის ვეება დედაკაცი კინალამ თავზე არ წამომეკცაო.

— რა გატირებს, ჩემო კარგო!.. უთხრა გზა-და-გზა გიორგისაკენ მიმავალმა დედამ მტირალს კესოს: განა სატირლადაც გაჰხდა საქმე!..

ხმა არავინ გასცა რიდისა და კრძალვისაგან. ზარი დიდი იყო!..

ოთარაანთ ქვრივი მივიდა შვილის ლოგინთან და რა დაჰხედა ცოცხალ-მკვდარს შვილს, ერთი საშინელი შემოიკრა თავში ხელი და იქავ მუხლი მოეჭრა და ჩაიჩოქა.

ხმა-გაკმენდილს ოთახში ენა ველარავინ დასძრა, ასოც ველარავინ შეატოკა.

მარტო ერთად-ერთის სანთლის აღი ჰიბრთოდა ლოგინის თავში, სხვა ყველა სულიერნი თითქო გაქვავდნენ, თითქო მარილის სვეტებად გადიქცნენო.

დადუმდა, შეჰდგა ყველა და მარტო დედა-

შეილობის საცოდავობა-ლა თავის დიდებულის ზარით ჰლაღადებდა უთქმელად, უტყვად, ხმა-ამოჟღებლად.

ამას მარტო თვალი გულისა-ლა თუ ჰხედავდა და ყური გულისა-ლა თუ ისმენდა!.. ხორციელი სმენა, ხორციელი ხედვა ამისათვის უღონოა.

XVIII

უკანასკნელი განდობა

მღვდელი, ღვთის გულისათვის, მღვდელი!.. დაიკვნესა პატარა ხანს უკან დედამ, რა ცოტა გულს მოეშვა და დაბნეული გონება მოიკრიბა.

მოიყვანეს მღვდელი და შვილი უზიარეს...

მანამ ეს მოხდებოდა, ოთარაანთ ქვრივი თითქო ღონებედ მოვიდა. ჯერ ხომ გულმა გასტეხა, მერე თვითონ მოერია გულსა, თვითონ გაიტეხინა გული. როგორც ტყვია ნაკრავი ვაჟკაცი, ისე გაუძალიანდა, გაუკერპდა, გაუჯიქდა ტკივილსა და წვადაგვას.

ოთარაანთ ქვრივმა ერთს მუხლზედ წამოიჩოქა, გადააწვდინა ხელი, გადაჰხადა საბანი და გულზე ხელი მოუსვა ხმა-ჩაკმენდილს და თვალე-დახუკვილს შვილსა.

დედის გულთა-მხილავმა გულმა პირველშივე შეიტყო, რომ აქ საშველი აღარა არის—რა და შეილს სიკვდილი ხელიდამ აცლის. აღარაფერი იკითხა, აღარაფერი იძია... იმედ-გადაწყვეტილი მარტო იმას-ღა ეშურებოდა, ისე არ მომიკვდეს, რომ ხმა არ გამცესო, არა მითხრას—რაო.

— შეილო, გიორგი! აბა ერთი მომხედე შენს დედას!.. რა დაგემართა!.. ვაჟკაცი რამ გძლია ისე, რომ დედისათვისაც თვალს არ ახელ!..

შეილმა იგრძნო დედის ხელი თავის გულზედ, თუ ხმამ დედისამ გამოაბრუნა,—ეს კი იყო, რომ თვალი გაახილა და უღონოდ მოატარა გარშემო. მალე ისევ მიელულა თვალი, ისევ დაეხუჭა და ტუჩებს-ღა დაუწყო ტოკვა.

— თქმა უნდა და ილაჯი აღარა აქვს... დაიკვნესა დედამ.

ამის თქმაზედ ორი სხვილი ცრემლი ჩამოუგორდა თვალთაგან და გაფითრებულ ლოყებზედ ნავალი დააჩნია, თითქო მღულარე ტყვია იყო და საცა გაიარა, ამოსწვაო.

სახე კი... არ უტიროდა, არა!..

გაკერპებულმა დედამ სახეს არ ამოაბეჭდვინა მწვავე ტკივილი გულისა. ძალის-ძალად გაყინული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლ-მოკიდებულმა გულმა და ძალის-ძალადვე შეუპოვრად შეკრულს სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუშალა. იმედ-გადაწყვეტილობის სუსხმა ისევ ვაჰყინა ეს დამდნარი დედაკაცი...

— წყა... წამოიხრიალა გიორგიმ და ვერ დაათვა სიტყვა.

— წყალი, წყალი! დაიძახა რამდენმამე ხმამ ერთად.

დემეტრემ ურჩია, ღვინო მიაწოდეთ, ცოტად მოალონიერებსო.

— შვილო, დედის ერთავ, მაშის ობოლო! ერთი ხმა ვამე, ერთი კიდევ მომხედე!.. შეჰკვნესა დედამ და ტუჩებთან მიუტანა პატარა თასით ღვინო.

გიორგიმ ორიოდე წვეთი ჩაჰყლაპა და თითქო მოსულიერდა, თვალი ხელ-ახლად აახილა, წყნარად მიატარ-მოატარა და უეცრად გაუშტერდა.

დედამ შვილის თვალის სისწვრივად გაჰხედა და დაინახა მტირალი კესო...

— დედი! ჰხედავ... ამ... ანგელოზს... ძლივ-ძლივობით გამოსთქვა გიორგიმ, ისევ კესოზედ თვალ-გაჩერებულმა.

— ვხედავ, შვილო!..

— დედი!.. ღვინო...

დედამ კიდევ დააღვივნა ღვინო.

— ეგ იყო ჩემი ბედის-წერა... არა ვნანობ, არა! კვლავ მიუბრუნდა გიორგიმ გაწყვეტილს სიტყვას.

არჩილმა გაოცებით შეჰხედა კესოს. კესოსაც ელდა ეცა, გაფითრდა, გაშრა, გაშტერდა. დედას კი თითქო არ ეუცხოვა ეს ამბავი.

არც არჩილმა, არც კესომ, არაფინ, არაფინ არ გაჰხედა ამისთანა ზარიანს ღროს ხმა ამოელო. ყველა სმენად გადიქცა.

— აი ნეტავი ერთი შენს კალთას მაინც მამთხვევინა და ისე მომკლა!.. ინატრა გიორგიმ და იმისმა თვალმა, კესოზედ მიქცეულმა, უფრო სთქვა ხვეწნა და ვედრება, ვიდრე ენამ და ხმამ.

კესო ტირილით მიფარდა და თვალ-ცრემლიანმა შუბლზედ აკოცა გიორგის... თავი რომ აიღო, ცრემლი მოსწყდა და მომაკვდავს გულზედ დაეცა. ამ პატარა უეცარმა ცრემლმა ერთ-ხანად შესძრა გიორგი და შეაჭრყოლა. ეს ცრემლი თითქო უკვდავების წყაროდ ებკურა, იამა, გაუხარდა, ჰმოსულიერდა, თითქო მიმავალი სიცოცხლე უკანვე დაუბრუნდაო.

ამისთანა დროს სიხარული, ბედნიერება იგივე სიცოცხლეა, მხოლოდ ხან-მოკლე და შეურჩენელი.

— ჰხედავ, დედი!.. ცოცხალი მაგის ღმის ვერ ველირსე, ვკვდები და მაგისი ცრემლი ზედ დამდის. ესეც შეყოფა თან წასატან ღმენად... არა ვნანობ, არა!.. მივდივარ და თან მიმაქვს ამის ცრემლით განედღებულ სიხარული. იქ ვახვირებ, იქ... ნუ იწუხებ, დედი!.. შენგან ჭამიგონია, რასაც არა ეშველება-რა, კაცი არ უნდა აეთრევინოსო!.. არჩილ, ნუ მიწყენ, ნუ!.. ნურც შენ, ნურც შენ!.. განა არ ვიცოდი, — მე ვინ და შენ ვინ!.. სად მოგწვდებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გწვდებოდა, გული, ხელი კი ვეღარ... ხატსავით გლოცულობდი, მზესავით დამნათობდი... არც კი იცოდი, — ვის ათბობ, ვის აღხენ, ვის აცოცხლებ!.. მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა... მეშინოდა...

ვკვდები და გეუბნები... მკვდარს რაღა მომეკითხება? მკვდარი ყველა თანაბარია!..

თავი უღონოდ მოსწყდა ბალიშზედ, თვალი ისევ მიეღულა, სულმა ბრძოლა დაუწყაო და მარტო ხელს-ლა აფათურებდა უძლოურად, თითქო ვილასაც ეძებს და იმისი პოვნა უნდაო.

პატარა ხანი კიდევ და გიორგი აღარ იყო.

— გაპთავდა!.. დაიკვლა დედამ და ზედ გადაეშვა მკვდარს შვილსა. პირ-ქვე დაემხო შვილის გულზედ. აღარც ხმა, აღარც კრინტი!.. კაცს ეგონებოდა, დედამ შვილის გულზედ სული დაჰლიაო.

ცოტას ხანს მოუცადეს, ვითომ გულზედ მოეშოსო, მაგრამ რაკი ჰნახეს, რომ ეს დედაკაცი არც ხმას იღებს, არც იძვრის, თიქრი მიეცათ,—ხომ არა აუტყდა-რაო.

კესო მივიდა და ჰლამოდა აყენებას. ოთარაანთ ქვრივმა მაშინ-ლა მოსცა ხმა.

— თქვენი ჭირიშე, მარტო მამყოფეთ ჩემ მკვდარ შვილთან. მე არა მიშავს-რა. იმისთანა ვარსკვლავზედა ვარ გაჩენილი... მე ბედშავი!.. ვაი, რომ არა მიშავს-რა!..

არჩილმა ყველას აქ მოგროვილს მოახლე-მოსამსახურეებს ჩუშათ ხელით ანიშნა ოთახილამ გასვლა. ყველანი გაიკრიბნენ. არჩილი და კესოც ფეხ-აკრებით გავიდნენ, მხოლოდ მოახლეს უბძანეს მეორე ოთახილამ ყური ეგდო ოთარაანთ ქვრივისათვის.

დაცარიელდა ოთახი...

ეხლა კი წაიშინა თავში ხელი ოთარაანთ ქვრივ-
მა, რაკი მარტო იგულა თავი.

— ჩემი გიორგი აღარ არის, არა!.. ჰლმუოდა ხმა-დაბლა დედა: მე დავრჩი, მე, და გიორგი კი აღარ არის!.. შვილო, წამიხველ? მომიკვდი? წამიხველ, წამიხველ და აღარ მომიხვალ!.. შვილო, შენი დასამარხავი ვიყავ და მე გმარხავ შენა, მე!.. შენი დასატირებელი ვიყავ და მე დაგტირი!.. ამ ხელებმა გაგზარდა და ამ ხელებმავე უნდა მიწა მოგაყაროს!?. მაგ ხელებს უნდა დაეკრიბნა ჩემთვის გულზე ხელი და ეხლა მე უნდა დაგიკრიბო, მე!.. ვაი დედას, ამის დამსწრეს!..

პირ-ქვე დაეცა ხელ-ახლად შვილის გაცივებულს გულს და ტირილი კი არა, მარტო ქვითქვითით გოდება-ლა ისმოდა.

— ვუი, ვუი, ვუი!.. გაისმა ოთახში ბლავილსავით ვილასიკ ტირილის ხმა.

ოთარაანთ ქვრივმა იუცხოვა და თვალი წყრომით მოატარა ოთახში.

ერთად-ერთი სანთელი ბევრს არას ანათებდა ფართო ოთახში და ნამეტნავად ერთს კუთხეში ჰბნელოდა. აქ მობუზული კაცი დაინახა ოთარაანთ ქვრივმა.

თავის უნებური კაცი ჰნახა თუ არა, გულ-ჩვილი დედა უცბად ისევ მჭახე ოთარაანთ ქვრივად გადაიქცა.

— შენ ვილას მეტიჩარა ხარ? შეჰყვირა ოთარაანთ ქვრივმა გაჯავრებით.

— შენს საცოდავობას ველარ გავუძეღ, ტირილი ყელთ მომებჯინა და არც მე მინდოდა, ტირილი წამსკდა და ძროხასავით ბლავილს მოვყევ ეს ოხერ-ტიალი...

— მერე აქ რას უგდიხარ?

— მარტოდ შემეცოდე. ვთქვი—უცხო სახლია, ესეც ადამიანია, წყალს მაინც მივაწვდი-მეთქი.

— ვინა ხარ?

— სოსია.

— ვინ სოსია?

— თუ გაგონდები, კარგია, თუ არა-და, მაინც ღმერთმა გილხინოს, თუ შვილის მერმედ კიდევ რამ სალხენი დაგრჩენია ამ წუთი-სოფელში.

— რატომ არ დამრჩენია? სიკვდილის მოლოდინი ლხენა თუ არა გგონია!..

ბებერი მეწისქვილე, როცა ყველანი გავიდნენ, სხვებს არ გაჰყოლოდა და აქ ბნელს კუთხეში ქურდულად მიმალულიყო, წინანდებურად მობუზული.

— წადი, აქ შენ ადგილი არა გაქვს,—უთხრა ოთარაანთ ქვრივმა: მარტო მინდა ვიყო...

— შენი ნებაა, წავალ და ~~კარებს უკან~~ ძალღსავით მივეგდები. თუ რამ დაგკირდეს, დამიძახე.

— კარგი, მამშორდი!

XIX

ჩ ა ტ ე ხ ი ღ ა ხ ი დ ი

იღის ყოფითა და ამბით დაამარხვინა არჩილმა გიორგი. მთელი ახლო-მახლო სამღვდელთა, ახლო-მახლო სოფლები მიიწვია მიცვალებულის „გასაპატიოსნებლად“ და ამისთვის არა ხარჯი არ დაჰზოგა. ისე დაჰმარხა, თითქო იმისი სახლის-კაცი, იმისი ოჯახის-შვილი ჰყოფილიყო.

სახლიდამ ეკლესიამდე და მერე ეკლესიიდან სასაფლაომდე კუბო ეჭირა არჩილს და გლახ-კაცებთან ერთად ეწევოდა, ასე რომ არავის გამეეცვლევინა.

კესო მძიმე შავებში ჭირის-უფალსავით გულხელ-დაკრებილი და მგლოვიარედ თავ-ჩაკიდებული ხმა-ამოუღებლივ მიჰყვა მიცვალებულს სასაფლაომდე. როცა კუბო სამარეში ჩაუშვეს, მუხლი მოიყარა, პირჯვარი გადიწერა და ხმა-გაკმენდილი ჰლოცულობდა. ბოლოს, ერთი პეშვი მიწა მიაცარა და უცბად წამოდგა, გამოჰტრიალდა, თითქო შეაშინა რალაცამაო.

— დახე, სტირის!.. სთქვა ერთმა იქ მდგომელმა დედაკაცმა.

— სიყვარული ძნელია! უპასუხა მეორემ: გაიგებდი, ერთმანეთი ჰყვარებიათ.

— საწყალი ცრემლსა ჰმალავს, თითქო სცხვენიანო.

— რა სირცხვილია, გაიბა დედაკაცობაში ლაპარაკი: ის კი ადამიანი არ იყო?! ლამაზი გოგო და ლამაზი ბიჭი—სხვა რა უნდა სიყვარულს?

გლებ-კაცობამ ზოგმა მოუწონა და-ძმას ამისთანა თავ-მდაბლობა და „გაპატიოსნება“ მიცვალე-ბულისა. ზოგი კი იძახოდა:

— კაცი მოიდნეს და ქვეყანას ამით უბმენთვალსაო.

იქნება ეგრეც იყო. ეს კია: სხვის გულში მართალი ადვილი საპოვნელი არ არის.

განა არა,—არჩილს ამ სიტყვებისათვის სადღაც და როგორღაც ყური მოეკრა და როცა კესომაც შეიტყო და აპილპილდა,—ეს რა დაგვწამესო, არჩილმა უთხრა:

— ნუ გიკვირს.

— რატომ არ უნდა მიკვირდეს. ჩვენ წმინდა გულით ჩვენი ვალი გადავიხადეთ და იმათ ჩირქი მოგვცხეს.

საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ეგ არ ეთქვათ. ისინი თავის მხრით მართალნი არიან. ჩვენ შუა ხილია ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დაპრჩნენ, ჩვენ აქედ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ველარ მიგვიწვდენია, თვალი მართალი და

უტყუარი. რად უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ სიშორეზედ კაცს კაცი მარგილად ჰგონია და ღვთის მსგავსებით შექმნილი სახე ადამიანისა ელანდება როგორც ერთი ტყლაპი რამ. ამ დიდ მანძილზედ განა ცოტა რამ არის, რომ უღონო თვალს თეთრი შავად აჩვენოს? ჩვენ კიდევ ხედვა გაძლიერებული გვაქვს, დურბინდით შეგვიძლიან ყურება და ეგ დურბინდი სწავლაა და ცოდნა. ისინი მაგასაც მოკლებულნი არიან. *✓ მარტო ჰყვებიან*

— მაშ მადლი მადლად, კეთილი კეთილად ალარ უნდა გადიოდეს იმათში?!

— ჩვენი მადლი, ჩვენი კეთილი არა სწამთ, არა სჯერათ. ერთიც და მეორეც ჩვენგან უკვირთ, ეუცხოვებათ. რადა და რისთვისაო? იკითხავენ ხოლმე. კეთილისათვის? რად მიზამს კეთილსაო, ჩემო რაოვო? და აი სწორედ აქ არიან მართალნი. მართლა-და ჩემო რაოვო? ჩვენ ვინ და ისინი ვინ! ორი სხვა-და-სხვა ქვეყანაა. შორი-შორსა ვართ-მეთქი... იმათს ტირილს და ლხინს ცალკე ღობე ავლია, ჩვენსას ცალკე. გული გულს ველარ მიგვიკარებია, ველარ მოგვიხვედრებია. და რად უნდა გვიკვირდეს, რომ ერთმანეთისა აღარა გვესმის-რა. აბა ერთი მიტხარ: რა დადის ეხლა ჩვენ შუა? მარტო პტყელი ენა მწიგნობარისა—მე ჩვენისთანა კაცს მწიგნობარს ვეძახი,—მარტო პტყელი ენა-მეთქი მწიგნობარისა და ხარბი ხელი გაუმაძღარისა. ამისთანა მოციქულები აბა კარგს რას დაგვაყრიდნენ...

— მაშ გული ქვეყანაზედ აღარ არის!.. მოჰკვდა, გამოეცალა ადამიანს...

— გული... გული, ესე იგი, ის მადლი, რაც ენას და ხელს უნდა ასაქმებდეს, მართლა რომ აღარ არის. ან არის და დამუნჯებულია, დაყრუებულია, თითქო იმათაც და ჩვენც მოგვეკვდომოდეს, თუ მთლად არა, ერთი ნახევარი მაინც. ამ ცალ-თვალა და ცალ-ყურა ნახევრით-ლა ვცხოვრობთ და ვკითხულობთ ერთმანეთს. აქ ცდომა უეჭველია, იმიტომ-რომ სწორედ ის თვალა დახუჭვილი, ის ყურა დახშული, რომელიც სკრის სხვის ხედვად, სხვის სმენად. გული რა არის? მარტო ერთად-ერთი კაცი რომ ყოფილიყო ქვეყანაზედ, გულიც არ იქნებოდა. გული მადლია, და მადლი მარტო ორ შუა ჰსაქმობს. ორნი მაინც უნდა იყვნენ, რომ მადლი მოჰხვდეს, იმიტომ-რომ მადლი ერთისაგან გაწირვაა და მეორისაგან შეწირვა ერთსა და იმავე დროს. თუ ან გამწირველი არ არის, ან შემწირველი, მადლიც არ არის, მაშასადამე, გულიცა. თუ ორნი არ არიან, გულმა რისთვის ამოციქულოს ან ენა, ან თვალი, ან ყური. თავის თავთან მოციქული საჭირო არ არის, მოციქული სხვასთან უნდა. უსხვაიოდ ერთის გული მარტო პარკია, სისხლის აღებ-მიმცემი აგებულებისათვის. სად არის ის სხვა? წყალ გაღმა, შორს... შორს... მაშ რაღად გვიკვირს, რომ იქილამ ველარ გვხედვენ, ჩვენი აღარა სჯერათ-რა... კეთილიც კი. მაგ ჯერვამ თვალი რას მოაბას, ფეხი სად მოიკიდოს? მკვდარს გულში? შეუძლებელია.

— ეგ, ჩემო საყვარელო, ძველი მოთხრობაა ახლად ნაამბობი: აქაო-და გლახია, ყოველთვის მართალი უნდა იყოს.

— მაგ სულელობას რადა მწამებ, ჩემო კარგო? მე გლახ-კაცს გუშინდელ ბაღსავეთ კი არ შეეხარია, — ანგელოზია-მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვჩხრეკავ და როგორც ჭკვა - დამჯდარი მგლოვიარე დავტირი ჩემს დაკარგულს ნახევარსა. ის ჩემგან მოკვეთილი ნახევარია, მე იმისგან. მე დაკარგული მენანება, მებრალება და არ მემართლება კი. გლახი უწმინდურია თავისი ტყაპუჭით კი არა, ზოგჯერ თავის გულითაც. ჩვენ კი უკეთესნი ვართ? ამ წმინდა და უმტვერო თოვლსავეთ სპეტაკს პერანგ ქვეშ განა ჩვენ იმაზედ მეტნი ვართ? ისინი მენანებიან, მებრალებიან-მეთქი, მე კი ჩემი თავი მძაგს და მეზიზღება. არა, ნახევარ კაცად, ნახევარ გულით ცხოვრება სიკვდილია, კლამაა...

— კლამა ხრწნაა და ხრწნას მარტო ჩირქი სდის. ეს თუ უნდა გეთქვა.

— შენ დამასწარ. მაგრამ ორ ტოტად კი. ერთი ტოტი — ჩვენი მკვდარის ნახევრისაა და ნუ გიკვირს, რომ ერთმანეთს უჩირქოდ ვერ გადუფრჩებით, როცა ერთმანეთს მოეხვდებით ხოლმე. კარგს ვიზამთ რასმე და ერთმანეთს მკვდარის ნახევრით გულს ვუჩხრეკთ. ამიტომაც კარგის მქნელი, — იმათია თუ ჩვენი, — ან სულელი გვგონია, ან მატყუარა. მკვდარი ცოცხალს ვერ დაინახავს, ვერ გაიკითხავს ცოცხლურად...

— მაშ წასულია ჩვენი საქმე, თუ მართლა ეგ-
რეა?

— ვინ გითხრა? ჩვენისთანისა—იქნება ჰო, მაგ-
რამ იმათი კი არა.

— არ მესმის. აკი ორივენი,—ჩვენცა და ისი-
ნიც,—ერთ ნაირად მკვდარნი ვართ, შენის სიტყვით.

— ეგრეა, მაგრამ შენ ის ცოცხალი ნახევარი
გავიწყდება, რომელიც შერჩენილი გვაქვს. განსხვა-
ვება აქ არის. ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ,
ისინი კი შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისი-
ნი კი გვირისტით შეკერილნი, იმ გვირისტით, რო-
მელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება—ხომ იცი,
რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ ღონ-
დლონი, ღუნენი. აბა იმათს სიმღერას უყურე: ერთი
გძელი კვნესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სი-
მღერა კვნესა არ არის და მაინც ლხენა ვერ დაგვი-
რქმევია. გახსოვს, რა გვითხრა პაატამ, როცა ჩვენთან
ქალაქში ჩამოვიდა იმ საშინელს თოვლ-ჭყაპში სა-
მის მანეთის სათხოვნელად და მე გავეხუმრე:

— ბიჭო, სამის მანეთისათვის ამ სიშორედ რო-
გორ წამოხვედი-მეთქი, ამ ვაი-ვაგლახში!—„აი, ბა-
ტონოო, თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხილიაო, მითხრა
უზრდელობით და არა წყენისათვის: აქედამ რომ მი-
ვალ, ნაჯაფევი, გზისაგან გალახული, თოვლ-ჭყაპი-
საგან გაწუწულ-გალაფული და ჩემს დაძინებულ
საბანში ცახცახით გავეხვევი და მივეგდები—რა ტკბი-
ლად დამეძინებო, თქვენ ისე თავის ღღეში ვერ და-

იძინებთო“. იმათთვის ძილი მართალი მოსვენებაა, მართალი აღდგენაა დახარჯულის ღონისა, ჩვენთვის კი ნებიერობაა, ღონის გასიებაა, დამძიმებაა, წყალმანკია, იმიტომ-რომ ჩვენი ღვიძილიც ძილია. იმათი ცოცხალი ნახევარი ავად თუ კარგად მაინც ჰსაქმობს და ჩვენი კი უქმია. საქმეა სიცოცხლე... ეს არის იმათი კარგი და ამითი გვეჯობნიან...

— ნადირი კი არ დაძრწის დილიდამ საღამომდე საქმლის საშოვნელად. ჰშიან და, რომ ამისათვის, ხელ-ფეხსა სძრავს, საქებ-სადიდებელია?! ადამიანს ადამიანობა უნდა ემჩნევოდეს. აქ არის თავი და ბოლო ქება-დიდებისა.

— მაგით რა უნდა სთქვა?

— ის, რომ ადამიანობით ისინი ჩვენზედ უარესნი არიან. გლევ-კაცისთანა ხარბს, გლევ-კაცისთანა გაუტანელს, გლევ-კაცისთანა შეუბრალებელს და უმადურს ძნელად თუ ჰნახავ სადმე, მაშინაც კი, როცა თავის მოძმე-გლევს ვიწროში მოატანს: დაარჩობს, მიწასთან გაასწორებს. სხვას ვილა სჩივის...

— მჯერა. თითო ოროლა ეგეები მეც ჩემის თვალით მინახავს, ჩემის ყურით გამოიგონია. მაგრამ ცხოვრება მაინც იმათშია: იქა ჰდულს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თვითონ სიცოცხლის ძარღვიცა. რაც სთქვი, ეგ ჭუჭყია, ქათია მღულარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებული. ძირში კი წმინდაა. მაშ რა სწნავს იმისთანა კაცურ-კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთა-

რაანთ ქვრივია? მაგისტანა პური მარტო იმათს თორ-
ნეში-ღა ჰცხვება, ჩვენი თორნე კი მარტო ჩვენისთანა
კუტ-პურს აცხობს. დღესაც ვერ გამომირკვევია—რა
მოგვეჩვენა გიორგის სახით?.. ჩვენ ხედვად და სმე-
ნადაც უღონონი ვართ და იქ კი... იქ კი რამოდენა
ღონე ყოფილა შექმნისა... გიორგი...

— ნულარ მომაგონებ! მე ჩემი მემართება, როცა
ის უბედური მაგონდება.

დასაწყისი განთიადისა

რჩილმა გასწყვიტა ლაპარაკი და წინა და უკან
მოჰყვა სიარულს ოთახში. ვინ იცის,—კესო
შეეცოდა, თუ დაიღალა, და სიარულით ქა-
რის ამოდება მოინდომა. ხოლო პატარა ხანს შემ-
დგე შუა გზიდან უეცრად მოუტრიალდა კესოს და
უთხრა:

— არა, ჩემო საყვარელო დაო! ნუ მიწყენ კი
და ვგრე ადვილად გზა-ასაქცევი, თავიდან მოსაშო-
რებელი არ არის გიორგის ამბავი. გახსოვს გრიგოლი
ორბელიანი? რა რიგად აგვიტაცა იმისმა სიტყვამ,
როცა ვკითხულობდით:

„მიეცით ნიჭსა გზა ფართო,
თაუჯანის-ცემა ღირსებას,
ნიჭს აძლევს ზენა მსოფლოდ კაცს
და არა გვარი-შვილობას.“

— ეგ აქ რა მოსატანია? ჰკითხა კესომ.

არჩილი ჩაჰფიქრდა: გაუკვირდა მიუხვედრელობა კესოსი.

— შენი კითხვა მაკვირვებს, კესო!

— საკვირველი აქ არა არის-რა, მიუგო კესომ და თავი ჩაჰლუნა, თითქო ეს დუნე პასუხი თვითონვე ეთაკილაო.

— მაშ გიორგის შეირთავდი? ჰკითხა უეცრად არჩილმა.

კესომ ეს უეცარი კითხვა იწყინა, თუ რა, დიდხანს პასუხი არ გასცა.

არჩილმა აცადა. გული კი აუფანტკვალდა. ვინ იცის—რა უფრო ენატრებოდა: ჰო, თუ არა. არჩილმა ხელმეორედ ჰკითხა:

— შეირთავდი?..

— არა.

— მეც ვგრე მოვიქცეოდი. გამოდის, რომ თუ არ გვარი-შვილობას...

— ნუ იტყვი მაგას!.. შეჰკვივლა კესომ წყრომითა და თვალეზი დაუბრიალა.

— ნუ სჯავრობ, კესო! მართალს თვალი თვალში უნდა გაუყარო უშიშრად. მადლი მაგასა აქვს...

— არ მიყვარდა და იმიტომ.

— ჩენი ვაიცი მაგაშია. სჩანს ჩენთვის წიგნი სხვა ყოფილა და საქმე სხვა. არ გიყვარდა იმავ მიზეზით, რა მიზეზითაც არ შეირთავდი: გლებხ-კაცი იყო. სად არის აქ „თაყვანის-ცემა ღირსებისა“, რომელიც ჩვენ ასე მოგვწონდა? წიგნი და არა საქმეში, ენაზეა და არა გულში. აბა გიორგის ამბავი წიგნი ამოგვეკითხნა, რა პტყელ-პტყელ ლაპარაკს მოვყვებოდით მე და შენ და ჯვართ-ვაცვამდით, ვისაც კაცის საწყაოდ გვარი-შვილობა მოუხმარია. „ღირსების თაყვანის-ცემას“ ვილა სჩივის, შენ ვერც კი მიუხვდი სიყვარულს, კაცი თურმე თავს გველვებოდა. აი რა დიდი კედელია ჩენსა და იმათ შუა!.. ჩენის სისხლ-ხორცის ქვითკირია, ქვითკირი... ჩვენ რომ გვკითხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაგვიქცევია ეს მაგარი კედელი. მაგრამ რით? მარტო წიგნისაგან გააღმასებულ ენითა. ენით ვაქცევთ და გული კი ისევ ებლაუჭება, ისევ აშენებს, აგებს... ნახევარ კაცი ვართ და ვაი რომ უკეთესი ნახევარი მოგვთლია...

— არჩილ, მეტის-მეტია.

— მკვახედ, უფერ-უმარილოდ ლაპარაკს გულქვაობაში ნუ ჩამომართმევ, ჩემო კესო. სიცოცხლეში ხშირად არ მოგვევლინება იმისთანა რამ, რომ კკვა გვასწავლოს, თვალი აგვიხილოს. ხომ მიწასთან გასასწორებელნი ვიქნებოდით, თუ ჩენისთანებს იმოდენა ღონეც არა აქვს, რომ თვალის ახილების ტკივილს გაუძლოს. ეს-ლა გვაკლია.

— მაშ სთქვი!.. თუმცა ტკივილითა სჭრი, მაგრამ ამებით ჰკერავ კიდევ. სთქვი!..

— იცი, რა იყო გიორგი!.. გიორგი მთელი წიგნი იყო, ხიდ გაღმა დაწერილი. გიორგი წიგნიამეთქი, მთელი წიგნი ცხოვრებისა, სულ სხვა ასობით დაბეჭდილი. წინ გადაგვეშალა ეს წიგნი და ვერ წავიკითხეთ. რას არა ვკითხულობთ მე და შენ და ათასი ჩვენისთანა. მწიგნობრობით დღეს ვის არ მოაქვს თავი და მაგის ანბანი კი თურმე არა გვცოდნია. გიორგი ცოცხალი ხატია ღირსებისა. „თვით უკვდავება მშვენიერსა სულში მდგომარებსო“, ნათქვამია და რამდენჯერ გვითქვამს მე და შენ, — რა კარგად და მართლად არის ნათქვამიო. წიგნში ეს დანახული გვაქვს, ენაზედ ხომ გვაკერია და გვაკერია. ცხოვრებამ კი რომ ამისი ცოცხალი ხატი წინ დაგვიყენა, ვერ ვიცანით: თვალით ნახული ვერ დავინახეთ. არ შეირთავდი!.. ვის? „მშვენიერს სულსა“. არ გიყვარდა ვინ? „თაყვან-საცემელი ღირსება“. არც გიყვარდა ის, ვისაც „ცის სხივით აცისკროვნებს მშვენიერება“ სულისა.

— სიყვარული ბძანებით არ მოდის.

— განა მზე კი უბძანებს ხოლმე ვარდს, გაიშალეო!.. აქ თავის თავად უნდა მოსულიყო, რომ უკაცრაოდ ბრმა გული არ დახვედროდა, გვარი-შვილობის ცხრა კლიტით დაკეტილი. აბა შენი ტოლი კაცი ყოფილიყო და ვინ იცის, იქნება ბძანებასაც გაეჭრა. სიყვარულსა ხომ მაინც მიუხვდებოდი და

მინც, სხვა არა იყოს-რა, თუნდ ნაასალი მადლიც გიორგისა არა სცხებოდა. აქ კი გვარი-შვილობამ კარი გულისა არ გაუღო. წმინდა შუქი მშვენიერის სულისა ამაოდ და უქმად-ლა ჯავარსავით ფინებოდა ცივს კედელს. შენ ვერც კი მიუხვდი, ვერც!.. იმან კი იცოდა და არა სჩიოდა. „არა ვნანობო, არაო!..“ მოკვდა და ეს უწყინარი სიტყვები ჩვენ დაგვიგლო ჩვენის თავის გასაკითხად.

— ნურც ვერე გამასწორებ მიწასთან!.. მეყოფა!.. უთხრა კესომ და ტირილი დაიწყო.

არჩილს შეეცოდა, მივიდა და შუბლზედ აკოცა.

— წმინდაა ეგ ცრემლი და არ მოგწმენდ. თქვენ ქალები ამით გვჯობიხართ მამაკაცებს...

— რომ ცრემლს—გვინდა თუ არა—წყალსავით ვღვრით ხოლმე. კმარა სიცილი!.. დავიტანჯე!..

— ო, ჩემო კარგო, ზოგჯერ ცრემლი „მდუმარე წვიმისამებრ ნაყოფის გამომცემელია“. ცრემლი ყოველთვის არ არის უბრალო წყალი, ცრემლი ზოგჯერ ფარია და დროზედ ხმარებული ფარი იგივე ხმალიაო, ვილაცას უთქვამს.

— მაგით რა გინდა სთქვა?

— შენი ტირილი მიხარია... მეც ვიტირებდი, რომ მარტო უკან-ლა ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ, უკან ბნელა... ღამეა...

— და ხიღია ჩატეხილი, ხიდი!.. წამოიძახა ტკივილით კესომ.

— ეგ მინდა, რომ ყველამ დავინახოთ, ეგ მინ-

და, რომ ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰხედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და ვტირი...

— ამიტომაც მიხარია შენი ტირილი...

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! შეჰბლავლა უეცრად კესომ და ორისავ ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და ფშვნეტა და მტვრევა დაუწყო.

— ეგ კრემლიანი ცოდნა უკანა სწავეს და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბევრდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მიიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხიდი გაამთელოს და ეგრე ორსავ ნაპირს გააერთებს. ეგ კრემლიანი ცოდნა, თუ ცოდნიანი კრემლი უკანისა, — შუქია წინასი და შუქი ხომ...

— დასაწყისია განთიადისა, განა, ჩემო კარგო.

— სწორედ.

და-ძმანი ერთმანეთს სიხარულით გადაეხვივნენ.

X X I
ე მ ა ხ ა ს!..

მუა ხანში შესულმა შემოდგომამ ზამთრისაკენ პირი ჰქმნა და ნახევრად შექცეული ზურგი მთლად შეაქცია ზაფხულსა. ის თბილ-გრილი, ის მშრალ-სველი, ის ციაგ-ლურჯი შემოდგომა, რო-

მელიც ჩვენმა დალოცვილმა ქვეყანამ ასე ტკბილად, ასე ლბილად იცის, მიჰბერდა და ჭალარა მოერია. მისი ჭალარა კირხლია.

მთა-ბარს, ტყე-მინდორს დილ-დილაობით კირხლი ედებოდა და მხოლოდ შუა-დღის გულზედ მზე პირდაპირ დაჰხედავდა თუ არა, კირხლს, ზოგს წყლად ჭკეულს, მწყურვალი მიწა სვამდა და ზოგი ორთქლად ცას აჰქონდა და ბამბის ქულასავით თეთრ, ფუნჩულა ღრუბლად აქა-იქ ატარებდა თავის თვალ-გადუწვდენელს სიგრძე-სიგანეზე, სიღრმე სიმაღლეზე.

მოვიდა ზამთარი და მოიტანა თოვლი. სწორედ შობის ღამეს ხელ-ახლად მოვიდა დიდი თოვლი და სოფლის გზებსა და ორლობებში თეთრ უმტვერო სუფრასავით დაეგო და დაეფინა. გლეხ-კაცობის სახლებს, ჩალით და ზოგან კრამიტით დახურულებს, ნძიმედ დაედო თოვლი და ჭუჭყიანი თავ-სახურავები მოჰრთო თეთრად, თითქო ძალზე გარეცხილი ჩაღრები გადააფარაო. კაკლის ხეები ეზოებში და ხილისანი ბაღებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვლის ქულითა და შავად გაშიშვლებული ტოტები თეთრად გამოლამაზდა. ორლობის ღობეები, წალნით დახურული, სქლად დადებულ თოვლ-ქვეშ ისე სჩანდა, თითქო თეთრი საფარავი აქვთ გადაქედილი ზემოდამაო.

თოვლი რომ გადილო, ბევრს ხანს არ გაუფლია, ყინვამ მოუჭირა: აცივდა, აყინდა. ძველს თოვლში შეპარებული სითბო დღისა თოვლიდამ

ჯერ კიდევ წყალს აწვეთებდა, მაგრამ ყინვა არ უშვებდა და ყინულად ქცეული ნაწური ჩურჩხელებსავეთ ეკიდა ხის ტოტებს, ლობეების ნაპირებს, ჩარდახების და ბანების გარეშემო.

ლამე არ იყო ბნელი. ცაზე ღრო-გამოშვებით კაშკაში მთვარე ხან გამოჰყოფდა ხოლმე ღრუბლებიდან თავს, ხან ისევ ღრუბლებში გაეხვევოდა, თითქო ღრუბლის ბნელი და მთვარის შუქი ერთმანეთს ეჭიდებოდა და ხან ერთია ქვეშ, ხან მეორეო.

სოფელს დიდი ხანია ეძინა იმ გულიანის ძილითა, რომელიც მართლა სასვენია და არა სანებიერებელი. მისწყდა სოფლის ხმაურობა, დღის ჟღივილკივილი, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმაც. ახალ მოსულს თოვლს, ყინვა დაკრულს, არსად არ აჩნდა ნაფეხური ადამიანისა... სოფელს ხმა გაეკმინდა, და თითო-ოროლა ადგილას მეტის-მეტად ფრთხილის ძაღლის ყეფა-ლა ისმოდა ხანდისხან.

ყველას ეძინა, ყველას... ერთის მეტს.

იყო სახლი, საცა იმ ერთს არ ეძინა. ამ სახლში ჰბნელოდა. სანთელი არ ენთო და მარტო კერაში თავხეს სისქეს კუნძს ცალ გვერდზედ ცეცხლი ეკიდა და უგემურად ჰბოლავდა. როცა ნალვერდალ-მოსხმული გამომწვარი გვერდი ხისა ღრო-გამოშვებით პატარა ენასავით ალს წამოაგდებდა, ერთი მხარე სახლისა პატარა მანძილზედ ცოტა-ხნობით მოჰშუქდებოდა.

კერასთან ცეცხლის შორი-ახლო ძაღლი იწვა.

რგვლად გადმოეჭექნა თბილი ნაცარი, თვითონაც გორგალასავით დახვეულ-ჩახვეულიყო, უკანა ფეხები წინ წამოეყარა, წინანი—უკან, თავზედ ბანჯვლიანი კული გადმოეფარა, ცხვირი კულის ბოლოში წაეყო და ეძინა. ძაღლის გვერდით, ცოტა მოშორებით ვიღაცა მოხუცებული დედაკაცი კერასთან ცეცხლა-პირასვე იწვა დედამიწაზედ გაშლილ ქვეშაგებში და გულიანად ეძინა. დედა-ბერის ქვეშაგების გვერდით ტახტი იდგა და ზედ იწვა სნეული, ქვეშაგებად ჩაეარდნილი, დამდნარი, მიღეული და თითქმის სასიკვდილოდ მიხრწნილი.

ეს იყო ის, რომელსაც მთელს სოფელში არ ეძინა...

— ვინ მეძახის, ვინ!.. იძახოდა ძილ-დაკარგული სნეული თავის გულში, თუმცა არსაიღამ კი ხმა და ჩამიჩუმი არ იყო: წადი, წადიო!.. რად იძახის გული? რად მეწევა, რად?

იტრიალა ღონე-მიხდილმა სნეულმა, იშფოთა...

— მივალწევ კი!.. ჰკითხა თავის თავს: ფეხის გადადგმის ილაჯი აღარა მაქვს... გზაზედ დავეცე სადმე და სული დავლიო, ხომ საძაღლედ გაჰხდა ჩემი ლეში... რად მეძახი, რად!..

შეჰკივლა ეხლა კი ხმა-მალლა ვიღაცას კვნესითა და ვაებითა და მაშინვე გადაჰხედა ცეცხლა-პირას მწოლარე ბებერ დედაკაცს, ხომ არ გამოეღვიძა და არ შემიტყოვო.

მარტო ძაღლმა წამოიხედა; პირველში ერთი

ყრუდ ყელში წამოიყეფა და რაკი დაინახა პატრონია და სხვა არავენ, წინანდებურად წაჰყო კუდის ბოლოში ცხვირი და არხენად ისევ ძილს მიეცა.

ბებერს კი ისევ ისე გულიანად ეძინა.

— სძინავს!.. სთქვა ისევ ჩუმად სნეულმა: მეც მალე დავიძინებ... სულთა-მხუთავი კარს მირაკუნებს. დავიძინებ და, მადლობა ღმერთსა, აღარ გავიღვიძებ... მეყოფა...

ამის თქმაზედ სნეული გაყუჩდა, თითქო, რაც სტკიოდა, დაუამდაო.

• — კიდევ!.. კიდევ მეძახის!.. დღევანდელ დღეს დაიბადა, დღევანდელ დღეს!.. მოვდივარ, მოვდივარ!..

სთქვა და ქვეშაგებში უღონოდ წამოჰჯდა. ტანისამოსი იქავ თავით ელაგა. ჩაიცვა თბილი წინდები, თბილი ახალუხი, ზედ გადაიცვა კაბა, მოიხვია თავს შავი შალი, გადმოცოცდა ქვეშაგებიდამ, წაჰყო ქოშებში ფეხი და უღონობამ სძლია: ფეხი წინ ვერ წასდგა. დაჰბარბაცდა და ცალის ხელით ქვეშაგებს უკანვე გადაებჯინა, — არ წავიქცეო.

ცოტას ხანს ეგრე ხელ-დაბჯენილი იდგა გარინდებულო. როცა პატარა მოჰსულიერდა, მისწვდა ჯოხს, ქვეშაგებზედ მიყუდებულს, და ფეხ-აკრებით გავიდა სახლიდამ. უღონოს სიარულით ეზო გაიარა, ორისავ ხელით წინ წაძლოლილ ჯოხზედ დანდობილმა. ეზოს კარიდამ რომ ავადმყოფმა ფეხი ორლობეში გადმოჰდგა და დაინახა ახლად მოსული, ფეხ-უხლებელი თოვლი, სთქვა:

— ჯერ უწმინდური და მურტალი ფეხი ადამიანისა არ მოჰხვედრია და არ გაუცოდვიანებია ეს უცოდველი თოვლი... კიდევ!.. მოვდივარ, მო!..

ფრთხილს ძაღლს პატრონის გარედ გასვლა არ გამოეპარა. ადგა, ნაცრიანი ბალანი ერთი ორჯელ შეიბლერტა, გაიბობლა, ტანი დაიგძელა, ჯერ წინა ფეხები დაიჭიმა, მერე—უკანა, გაიზმორა, დაამთქნარა და ზღაზენით გაეკიდა პატრონსა. დერეფანში რომ გავიდა, პატრონი აღარსადა სჩანდა. ჩახტა დერეფნიდამ ეზოში, თოვლზედ ახალი ნაფეხური პატრონისა დაჰსუნა და აუჩქარებელის ძუნძულით აედევნა კვალსა.

ბებერმა დედაკაცმა კი ვერ შეუტყო ავადმყოფს გაპარვა. იმას ისევ ისე გულიანად ეძინა.

რაში ჰგვანდნენ ერთმანეთს მძინარე და წამავალი!

მართალი უთქვამთ: წუთი-სოფელი ზოგისათვის მამაა, ზოგისათვის—მამინაცვალიო.

XXII

წევვა-კრულგიახი საკათხავა

ათენდა შობა დღე. ჯერ თითქმის კარგადაც არ გათენებულებოდა, რომ მინდვრის ფარეხებიდამ ორს მემცხვარე თუშს ოთხიოდე ჰკედლა და ხუთიოდე თოხლი წინ გამოეგდოთ და სო-

ფელში მიერეკებოდნენ,—ბედნიერი დღეა და გაჰხსნილდა, იქნება გავყიდოთო. ძალიანა ციოდა. ცხვრები მოგოგავდნენ თოვლიან გზაზედ და მოაქანებდნენ თავისებურად ღუმებსა. მემცხვარეებს ისე სციოდათ, რომ შეცივებული ხელები გულზედ გადაეჯვარედინებინათ და უბეში ეწყოთ, კომბლები კი ილღიაში ეჩარათ, წინ გამოშვერილები.

გზა სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ მოდიოდა და აქედამ უხვევდა სოფლის ორლობისაკენ. მოვიდნენ ამ გზაზედ თუ არა, სასაფლაოდამ ერთი ღმუილი შემოესმათ.

— ეს რა ჰღმუის?—იკითხა ერთმა.

— კაცო, აფთარი არ იყოს და არა სთხრიდეს ვისიმე საფლავს. გავაფრთხოთ, მადლია, —სთქვა მეორემ და წელიდამ დამბაჩა გაიძრო და დაჰცალა.

ღმუილი პატარა ხანს შესწყდა დამბაჩის ხმაზედ, მაგრამ ისევ მალე მოისმა. ეხლა კი ღმუილს წკავწკავიც მოემატა.

— აბა ერთი ვნახო... სთქვა ერთმა მათგანმა და გასწია სასაფლაოსაკენ.

შორი-ახლო მიუვიდა ხმას და დაინახა, რომ ძალღი წამოსკუპებული იჯდა ვიღაცის საფლავზედ, უკანა ფეხებზედ ჩამჯდარიყო და წინა ფეხებზედ დაბჯენილი და სოფლისაკენ პირ-მიქცეული საცოდავად ჰღმუოდა.

გაუყვირდა მემცხვარეს. მივიდა ახლო და ელდა ეცა. ძალღის ზურგთ უკან მკვდარი დაინახა:

საფლავზედ გარდი-გარდმო გადაქცეულიყო, ფეხები აქედ პირას მიწაზედ ებჯინა თითის წვერებითა და ორივე ხელი იქით პირას გადაეკიდნა, თითქო სდომებია მთელი საფლავი ქვითა და მკვდრით ერთის ხვევნით გულში ჩაეკრაო.

ელდა-ცემულმა თუშმა დაუძახა ამხანაგს. ამხანაგმა ხმა არ მოსცა. ორღობეში შეესწრო და ძახილი ვერ მისწვდა.

გამოჰბრუნდა თუში, ნახულით გაოცებული.

— აქ რამ მოიყვანა ამ ყინვაში და რამ მოჰკლაო? ჰფიქრობდა გზა-და-გზა.

თავის ამხანაგს რომ დაეწია, ჟამბო ნახული.

— დახე, ძაღლი პატრონს არ მოჰშორებია! წამოიძახა ამხანაგმა: დალოცვილი პირუტყვია. ბარაქალა, ძაღლო, ბარაქალა!..

მემცხვარემ და ნამეტნავად თუშმა იცის ყადრი ამ ერთგულის და მართლა საქებარის ოთხ-ფეხისა...

შეატყობინეს სოფელს. თუმცა შობის დღე იყო, მაინც დიდი და პატარა, კაცი და ქალი გაიკრიბა და სასაფლაოს ზედ დაედო.

ის მკვდარი ოთარაანთ ქვრივი გამოდგა, ის საფლავი—განა თქმა-ლა უნდა—გიორგის საფლავი იყო... ის ძაღლი... მაგრამ ძაღლს ვილა იკითხავს?

შეიქმნა ჟღივილ-ყაყანი. ზოგი რას ამბობდა, ზოგი რას. მითამ არ იყო სალაპარაკო თუ? გაიბა ლაპარაკი... მითქმა-მოთქმაში დააფიწყდათ, რომ მკვდარს პატრონობა რამ უნდა. ყველას ის ეხარბე-

ბოდა, — ერთი გავიგო ვინ რას ამბობს და საცა ჯგუფს დაინახავდა, ან ლაპარაკის ხათხათქს ყურს მოჰკრავდა, იქ გარბოდა და მიეშურებოდა.

— გაჰტყდა ეს რკინის დედაკაციცაო, ამბობდნენ ზოგიერთნი: ეს ფესვ-მაგარი ხეც წამოიქცაო.

— დედის-ერთა შვილის დაკარგვა ძნელია, მერე რა შვილისა! იძახოდნენ დედაკაცები: აკი ეს გაუტეხელი დედაკაციც გასტეხა და გაანადგურაო.

ბევრს ეცოდებოდა ეგრედ გათავებული ოთარაანთ ქვრივი. დამტირებელი კი არავინ იყო. ძნელია ეგრედ წასვლა სააქოდამ. მაგრამ რა? ვინც მოჰკვდა, თავსა მოუკვდაო, იტყვიან ხოლმე გლეხები. განა მართალი არ არის!

არა, — ზოგჯერ მართალი არ არის. აქ იყო ერთი კაცი, რომელსაც მოუკვდა ოთარაანთ ქვრივი!.. ეს იყო სოსია მეწისქვილე. თითქმის ოც-და-ათი წელიწადია მაგ დედაკაცზედ გული შევარდნილი ჰქონია. ჯერ გასათხოვარი ყოფილა, უთხოვნია და დაუწუნიათ. ის დღეა და ეს დღე სხვა აღარავინ უნდომნია, გული აღარავისზედ მისვლია. როცა ოთარაანთ ქვრივი დაქვრივდა, მაშინ ერთხელ კიდევ გაუარა თურმე გუნებაში იმისმა შერთვამ, მაგრამ თავის გულში სთქვა:

— მაგას ასეთი ქმარი მოუკვდა, რომ მე ფეხის ჩლიქადაც არ ვეკადრებოდი... ველარ შევბედავ, ველარა!..

სთქვა და ახლოც თურმე აღარ გაუარა ოთარაანთ ქვრივსა რიდისა და კრძალვისაგან.

სოსია მეწისქვილეს ეხლა ორივე მუხლი მოეყარა უსულო ოთარაანთ ქერივის წინ, იმისი მკვლარი ხელი ხელთ ეჭირა და კვითქვითებდა ჩუმად.

— ადე, რას ჰღმუი უპატრონო ძაღლისავეთ! დასცინა მოხუცს ახალგაზდა გლენმა ბიჭმა ამხანაგების სამასხაროდ: შენც მითამ მარაქაში ერევი... შენი რაო?

— ნუ ამბობ მაგას, ჩემო მამავ და შეილო! უპასუხა თავისებურად ტკბილად მოხუცმა ტირილის ხმით: სხვა სხვის ომში ბრძენიაო...

იქნება კიდევ ეთქვა რამე სოსიას, მაგრამ ამ დროს ხელ-და-ხელ გაკეთებული საკაცეც მოიტანეს და რომ მივიდნენ მკვდრის ასაწვეად და საკაცეზედ დასადებად, ვილაცამ წაიბორძიკა მეწისქვილის ფეხზედ და ითაკილა.

— ეს ვილა ოხერია, ფეხებში გვედებო! სთქვა წაბორძიკებულმა და, ღონივრად წაჰკრა რა ფეხი ბერ-კაცსა, დაატანა: წადი, იქით გაეთრიეო.

დაბრიყვებული ბერი-კაცი გადაიქცა თოვლზედ-როგორც იყო წამოდგა და როცა ტყავის კალთებს თოვლისაგან იბერტყავდა, უთხრა ხელის მკვრელს:

— ცოცხალზე არ გამახარა წუთი-სოფელმა და მკვდარზედაც აღარ მატირებთო!.. ცოდო ვარ, შეილო, ცოდო!

მართლა რომ ცოდოა!..

მაგრამ სხვა ვინ არ არის ცოდო?

ერთიც ეს არის საჭირ-ბოროტო და წყევაკრულვიანი საკითხავი ამ უთავ-ბოლო და უსწორმასწორო წუთი სოფელში.

ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი

ნიკოლოზ გოსტაშბაშვილი

სახალწლო მოთხრობა

I

ახსოვს, როცა პატარა ვიყავი, რა გულის ფანტაზიით ვნატრობდი წინა-ღამე ახალის წლისა მალე გათენდეს-მეთქი. მე მახსოვს ეს წინა-ღამე, ეს წინა-ღამე ახალის წლისა ჩვენს პატარა სოფელში, საცა ბლარტებსავით გარს ვეხვიენით დედამას ორნი დანი და სამნი ძმანი. იმ დღეს ჩვენთვის აღარც კაკანათი იყო, აღარც თოვლის გუნდა, აღარც თოვლში ხტომა და სირბილი. თვალი და გული ხვალისაკენ მიგვირბოდა, ხვალეს ველოდდით, ხვალე გვახსოვდა, ხვალეს ვნატრობდით. გარედ რა გვინდოდა, როცა შინ იმოდენა ხილ-ხული და ტკბილეულობა გვეგულებოდა. შინ ოთახებში დაფუფუსებულთ: იქ იყო, რაც იყო. აქ აღვახაზსა ჰზელდნენ, იქ ნუშს და ნიგოზს არჩევდნენ გოზინაყისათვის, აქედ უცეცხლო თაფლი თითს გვიქნევდა. მოდით, პირი ჩაიმტკბანურეთო, იქით დედა ჩვენი ბუხარში თაფლს აღნობდა და თაფლი თითქო გვეუბნებოდა: დაიცა-

დეთ ხვალამდე, დღეს მე თქვენთვის ვდნებო. ჩვენ თვალეზ-დაქყეტილები ამაებ შორის დავძვრებოდით და ბედნიერები ვიყავით, თუ როგორმე მოვასწრობდით და თითს ამოვავლებდით თაფლს. სიცილს, ხარხარს და დედის უგულოდ, ტყუილად ჯავრობას ბოლო არა ჰქონდა. ჩვენც ვიცოდით, რომ არც დედა, არც მამა გულით არ გვიჯავრდებოდნენ და ხელებს ვაფაცურებდით, აცა რამ მოვიცხოთო სალოკავად. ყველაზედ უფროსი ჩვენში თორმეტს წელს არ იყო გადაცილებული.

მას აქედ ბევრმა წყალმა ჩაიარა და ბევრი რამ კარგი წავგართვა და თან წაიყოლა. დავგეხოცა დედ-მამა, მომიკვდა ორი ძმა, გადამეცვალა ერთი დაცა. დავრჩით ამ ქვეყნიერობაზედ მატრო ორნი დამძანი. ეხლა ერთსაცა და მეორესაც თმაში ჰალარა გვირვეია და როცა ახალი წელიწადი მოდის, მინდა თუ არა, ცრემლიანის თვალით უკან მიმახედებს ხოლმე. ვხედავ ჩემს თავს ჩვენს პატარა სოფელში, ჩემს პატარა ფუნჩულა და-ძმებ შორის. ვხედავ როგორ დავგახარიან შეილებს დედა, მამა, როგორ შევხარით ბაშეურის სიხარულითა დედას, მამას. მესმის ტრედით უგუნური ტიტინი ჩემის პატარა დისა, პატარა ძმისა, მომესმის კკუა დამჯდარი, სიყვარულიანი ლაპარაკი დედიჩემისა, მამიჩემისა. დღეს ყოველივე ეს მარტო ტკბილი სიზმარია. დღეს იქ იმ პატარა სოფელში, საცა ამოდენა სახსოვარი აუგია ჩემს გულს, მარტო ხუთი სამარეღაა და ამ სამარეებში მარხია

ყოველივე ის, რისთვისაც ეხლა გული მეწვის, გული მედაგება. იქ ჰმარხია დედა, მამა, ორი ძმა და ერთი და და ამასთან ერთად ჩემი ყმაწყილობაცა, ესე იგი, იგი ბედნიერება, რომელიც წავიდა და თავის დღეში არ მომიბრუნდება.

წავიდა ის ბედნიერი დრო და აღარ მოვა. წავიდა და გული ჰკვნესის რალაც სხვა ნაირ ტკივილისა, რალაც სხვა ნაირ მწუხარებისაგან, რომელსაც ზოგჯერ ადამიანი სიხარულზედაც არ გასცვლის ხოლმე. ტკბილია კვნესა ამ ტკივილისა, ტკბილია ცრემლი ამ მწუხარებისა. აქ კვნესა ნიავსავით აგრილებს გულის წვასა და ცრემლი ჰნამავს გადამქნარ გულსა გამოსაცოცხლებლად. ვილამაცა სთქვა: დატკობა საამური ტკივილიაო, და სწორედ ამისთანა ტკივილია ეს ტკივილიცა.

ყველაზედ მეტად დამახსოვდა ერთის ახალის წლის წინა ღამე. ჩვენ პატარებს, არ ვიცი, ხვალის ლოდინისაგან, თუ მეტის-მეტ გართობისაგან, ძილი აღარ მოგვეკიდა. არა-ერთხელ და ორჯელ გვიბრძანა დედამ: წადით, შეიღებო, დაიძინეთო, და ჩვენ კი თითოთ ყელს ვუწევდით და ისე ვეხვეწებოდით: დედას ჰირიმე, ნუ გაგვრეკავ, არ გვეძინებაო. დედა გოზინაყებისა და აღვახაზის სამზადისში გართული იყო, გარს ჯამები, ბადიები და ტაბაკები ედგა ნუშით, ნიგოზით და თაფლითა. მა-მაჩვენი კი ბოლთასა სცემდა ოთახში ჩიბუხით ხელში. ჩვენმა პატარა დამ, რო დაცუცუნებდა ჯამებსა

და ტაბაკებ შორის, როგორღაც ფეხი წამოჰკრა ერთს უშველებელს ბაღიას და შიგ ყოფილი თაფლი კი პირ-ქვე წამოაქცია. დედას ძალიან ეწყინა და არ იყო რომ გაჯავრებით უთხრა მამას: ერთი თავი დამ მომაშორე, ღვთის გულისათვის, ეს ბაჯაჯღანები!.. გაასხი იქით ოთახში, ზღაპარი რამ უამბე, იქნება დაეძინოთ და მომასვენონო.

მამაჩემმა ძალიან კარგი ზღაპრები იცოდა და ჩვენც ძალიან გვიყვარდა ყურის-გდება ზღაპრისა. გვიამა, რომ დედამ დაავალა მამას ზღაპარი ეთქვა. მივცვივდით ჩვენც, ზოგი ხელზე ჩამოვებობდენით, ზოგი ახალუხის კალთაზედ.

— შენი ქირიმე, მამილო, ზღაპარი გვითხარი, — შევბლავლეთ აქედ-იქილამ: დედა აქედამ გვერეკება და შენ ზღაპარი მაინც გვითხარ. არ გვეძინება.

— ბატონი ხართ. აბა წავიდეთ.

მამა გავიდა მეორე ოთახში და ჩვენც გავყევით. ოთახში ბუხარს ერთი ამბავი გაჰქონდა აპრიალებულის ცეცხლისაგან. ბუხრის პირდაპირ ერთი გძელი ტახტი იდგა, ავიდა მამაჩვენი, ტახტზედ მოიკეცა. ჩვენც გარშემო შემოვუსხედით. ჩვენი პატარა და გულ-დაღმა წამოუწვა მამასა, იდაყვებზედ დაებჯინა, თავისი პატარა თავი ხელებზედ დაანდო და ისე შეაქყიტა მაყვალსავით შავი თვალეები, თითქო მართლა ზღაპრის მოსმენა უნდოდა. ის კი არა თუ, როგორც იმას, ისეც იმაზედ მომდევარს მესამე ძმას, მაშინვე ჩაეძინებოდათ ხოლმე ორიოდე სიტყვის შემდეგ.

მამამ დაიწყო:

მე აღრევაც მიამბნია, რომ ჩვენს ქვეყანას ძალიან ემტერებოდნენ თათრები. მოსვენებას არ გვაძლევდნენ, ხან აქედამ, ხან იქიდან მოგვესეოდნენ ხოლმე. ჩვენც, რაც შეგვეძლო, რაც ძალი და ღონე გვქონდა, ვებრძოდით, ვეომებოდით. ყველას უყვარს, შეილებო, თავისი ქვეყანა და როცა უჭირს, ძნელია კაცმა უმტყუნოს და თავი არ გამოიმეტოს. ბევრიც იმეტებდა თავს და ბევრმაც სახელი დაიგდო, სახელი გაითქვა თავისის ვაჟ-კაცობითა და ქვეყნისათვის თავდადებით. აი ერთ ამისთანა ვაჟკაცის ამბავს გეტყვით და კარგად დაიხსომეთ.

II

ერთს ღროს ჩვენა გვყოლია ქართლის მეფე გიორგი მეთერთმეტე. იმის ღროს ყიზილბაშების ყეინად დაჯდა შაჰ-სულთან-უსეინ. ამ ყენმა გამოჰგზავნა დიდის ჯარით თავისი სარდალი, რომ საქართველო აიკლოს და თავისად დაიქიროს. დაიძახეს ჩვენშიაც ჯარიანობა და თავი მოიყარეს ქართველებმა მტრის დასახვედრად. შეიყარა ორი ერთმანეთზედ სამტროდ გამართული ჯარი საომრად. ერთს მხარეს დაეწყვნენ ყიზილბაშნი, მეორე მხარეს ქართველები. გაიმართა ომი. რით გათავდა ეს ომი,

ამის ამბავი გძელია. მე მარტო ერთს რასმე გიამბობთ, რაც ამ ომში მოჰხდა. როცა გაცხარდა ბრძოლა, მაშინ გამოჰქუსლა ერთმა ყიზილბაშმა ცხენი და გამოვარდა მოედანზედ რაზმიდამ. გაუქროლ-გამოუქროლა ჩვენებს წინ ცხენი, თითქო ჯირითშია და არა ომშიო. ეწყინა ქართველ ყმაწვილობას ასე თამამად და გაბედულად ნაფარდობა ყიზილბაშისა:— დახე, როგორ გვბრეიყობს?! კაცად აღარ გვაგდებს თუ, რა ამბავია, რომ ასე უშიშრად გაგვირბის და გამოგვირბისო, იძახდნენ.

ჰკრა ერთმა მოსხეპილმა ყმაწვილ-კაცმა ცხენს ქუსლი და ზედ მიაგდო ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ჰკრა შიგ გულის ფიცარში შუბი და საბრალო ვაჟკაცი ჯერ ჩამოეკიდა ცხენს და მერე უსულოდ დაეცა დედამიწაზედ.

— აი ქუდიც არა მხურებია, აი დედის ძუძუც არ შემრგებია, თუ მაგის სისხლი შეგარჩინოვო, დაიძახა ახლა სხვამ და მიაგდო ცხენი ყიზილბაშს. ყიზილბაშმა ესეც ჩამოაგდო ცხენიდან და უფრო გახალისებულმა გამარჯვებით გაათამაშ-გამოათამაშა ცხენი მოედანზედ. გავიდა მესამე, გავიდა მეოთხე, გავიდა მეხუთე და ყველას ცალკე იგივე დღე დაეყენა თათარმა. ასეთი ყმაწვილი კაცები დაჰხოცა, რომ უკეთესს კაცი ვერ ინატრებდა. შეწუხდა ქართველობა: ეს სირცხვილი როგორა ვჰამოთო. შინ რა სახელით-ღა მივიდეთო. არ იცოდნენ, რა ექმნათ. ყველას შიში და ფიქრი მიეცა. ველარავინ ჰბედავ-

და გასვლას. ის ყიზილბაში კი ათამაშებდა მოედანზედ ცხენს, თითქო ყაბახობაზე გამოსულა და ამოდენა ქართველობა აინუნშიაც არ მოსდისო.

— ნიკოლოოზ სად არის, ნიკოლოოზი! დაიძახეს ქართველებმა: ის თუ გვიშველის, თორემ ჰლამის ამ ურჯულო თათარმა დედაკაცის ლეჩაქი თავზე დაგვხუროს და ისე გაგვისტუმროს შინაო.

— „ნიკოლოოზ გოსტაშაბიშვილო, ნიკოლოოზ!“ გაჰკივლეს აქედ-იქიდან ჩვენებმა.

გოსტაშაბიშვილი თურმე გაცხარებულ ომში იყო და ამ კივილზე ომიდან გამოვიდა. ჩოხის კალთით გასისხლიანებულ ხმალსა სწუმენდავდა, როცა მისცივდნენ ჩვენები და თავისი სირცხვილი უამბეს. გოსტაშაბიშვილი, მართალია, ძალიან გათქმული და სახელოვანი ვაჟკაცი იყო, მაგრამ მაშინ სიბერე მორეული ჰქონდა და უწინდებურად აღარც მკლავი ერჩოდა, აღარც მუხლი.

— სად შემიძლიან მე ეხლა დაბერებულსა და დაჩაჩანაკებულს იმასთან ომის გასწორება, უთხრა ყმაწვილებს გოსტაშაბიშვილმა: ვერა ჰხედავთ, ახლად უღვაშ-აშლილი ვაჟკაცია, კაცი ლომსა ჰგავს.

— ხუთი ვაჟკაცი მოგვიკლა, იმათ სისხლს ნუ შეარჩენ. იმ ურჯულოსაგან სირცხვილს ნუ გვაქმევ-შეევედრნენ ჩვენები.

გოსტაშაბიშვილმა ახსენა ღმერთი, აუკრიბა სადავე ცხენს და ჰკრა ქუსლი. ცხენმა ერთი ორიოდე კამარა შეეჰკრა, ისკუბა და თვალის დახამხამების

უმალ ვაჟკაცი ვაჟკაცს წინ დაუდგა. ყიზილბაშმა წამოუღღრა თავისი შუბი. გოსტაშაბიშვილმა ხელი აუკრა და აიცილინა. ეს ისე მარჯვედ მოუვიდა, რომ ქების კიჟინა დასცეს. მინამ ყიზილბაში მეორედ შეუტევდა შუბით, გოსტაშაბიშვილი ცხენ და ცხენ ეცა, წასწვდა, ერთი-ორი ღონივრად შეჰბლერტა და ცხენილამ ძირს დასცა, ასე რომ დაცემულს ფეხზედ ადგომა გაუძნელდა. ჩამოხტა ცხენილამ გოსტაშაბიშვილი, ააყენა ყიზილბაში ფეხზე და უთხრა:

— ნუ გეშინიან, მე თავს არ მოგჭრი. შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატიებია. ცოდვას შენი გაფუჭება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო.

— მეც სიცოცხლეს თუ ვისგანმე ვიჩუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისაგანაო. უპასუხა ყიზილბაშმა, სალამი მისცა და წავიდა.

ამბავად გაგონილნი

ართხელ მეფე ერეკლე II მიბძანდებოდა თურ-
მე ქალაქილამ კახეთს და თან, რასაკვირველია,
ამალა ხლებია. მზე დაწურვაზედ ყოფილა,
როცა მეფე მიბძანებულა საგარეჯოს ბოლოებზედ,
დაუნახავს, რომ ერთს ყანაში დიდ-ძალი მუშა დგას
და მკის. იკითხა—ეს ამოდენა მუშა ვისიაო. მოახსენ-
ნეს—აქ საგარეჯოში ერთი შეძლებული გლეხია და
იმისი მამითაღიაო.

— შაბაშ გლეხსაო, ბრძანა თურმე და იმისი ვი-
ნაობა იკითხა. მოახსენეს ვინც არის და თან დაა-
ტანეს: ასეთი ხელ-მოჭერილი რამ კია, რომ პურს
არავის აკმევს, თუ არას გამორჩაო.

შეაყენა მეფემ ცხენი და უბრძანა: თუ აქ არის
ის გლეხი, აქ მომიყვანეთო.

მოიყვანეს. მეფემ უბრძანა: ვახშმად ჩემის ამა-
ლით შენი სტუმარი ვარო.

— მობძანდი, შენი ჭირიმე! უპასუხა გლეხმა:
მაპატივე კი, აქ სამზადისი არა მაქვს, შინ მეწვიეო.

მეფემ ნება დართო. გლეხი გადაჯდა ცხენზედ
და ქენებიო წინ წავიდა. ვიდრე მეფე აბძანდებოდა

სოფელში, ჩამოლამდა კიდეც. გლეხი წინ მოეგება, მიიწვია მეფე მიწურის სახლის ბანზედ, რომელიც თავიდან ბოლომდე საფენით მოეფინა კიდეც. ძალიან კარგად დაჰხვდა თურმე მეფესა და იმის ამაღასაც. როცა მეფემ ვახშამი მიირთო, წასვლა დააპირა და ცხენები მოითხოვა. მოართვეს ცხენები. გლეხს მადლი უბრძანა და ზედ დაატანა:

— აკი, შვილო, შენ პურს არავის აქმევ ისე, რომ არას გამოარჩეო?

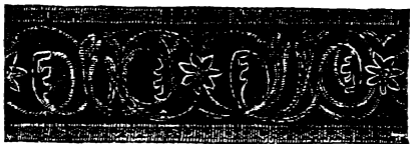
— მაინც ეგრეა, შენი ჭირიმე! უპასუხა თამამად გლეხმა: მართალი მოუხსენებიათ.

— როგორ? აბა დღეს მე რას გამომრჩი?

— აი ბანზედ მიწა ახლად დაყრილია. ამის დატკეპნას კარგა მუშა მოუნდებოდა და მე მეტი გამოარჩომა რად მინდა, რომ ჩემმა ბატონმა და ამოდენა დიდებულმა ხალხმა თავისის საკუთარის ფეხით ბანი დამიტკეპნესო.

მეფეს მოეწონა ეს მოსწრებული სიტყვა, გაეცინა და ხალათი უბოძა.

მეფე ერეკლეს II ჰხლებოდა ერთი ღარიბი მოხუცებული დედა - კაცი და მოწყალე ბაბუა.

— სხვისა მამავ და ჩემო მამინაცვალო, ერთხელ ჩემკენაც მოიხედეო—ეხუმრა დედა-კაცსა.

— რა არის, ამოდენა ხანია სულ მოწყალე ბაბუად დადიხარო, — ებრძანებინა ხუმრობითვე მეფეს: განა შვილები არა გყავსო?

— მაშ რის დედა-კაცი ვიქნები, რომ შენთვის ყმა არ გამეზარდოს, შვიდი შვილი გაგიზარდეო!

— არა გრცხვენიან, დედი, შვიდის შვილის პატრონი და საგლახაოდ დაიარებიო!?

— ეიშ, შენი კენესამე! ნეტავი ერთი მყვანდეს და შენისთანაო.

მეფე გიორგის XIII ერთი კარის-კაცი ჰყოლია. თუმცა ხნით მეფეზედ უფროსი ყოფილა, მაგრამ წვერ-ულვაშში ერთი ქალარაც არა რე-
ვია თურმე. ერთხელ მეფეს იმისათვის ებძანებინა:

— ერთი მითხარ, რისაგან არის, რომ მე ამო-
დენა ქალარა გამომერია, ლამის სულ გავეთერთდეო-
და, შენ კი, ჩემზედ უფროსს, ეგრე შავად შეგაბერდა
თმა და წვერ-ულვაშიო?

— წესიც ეგრეა, ბატონოო?! უპასუხა კარის-
კაცმა: თქვენ ხელმწიფე ბძანდებით, პირნათლად უნ-
და სუფევდეთო და მე კი თქვენი ყმა ვარ, პირშა-
ვლაც რომ ვიყო, არა მიშავს-რაო.

მეფე გიორგი XIII ერთს დროს ყაზახ-ბორჩალოს მიბძანებულა და სწვევია ერთს დარბაისელს, საქართველოს ერთგულს მოხუცებულს ალაღარსა. ჩამოვარდნილა ლაპარაკი ცხენებზედ და მეფეს უკითხავს ალაღარისათვის:

— ყაზახ-ბორჩალოს ცხენი უწინ გათქმული იყო მთელს საქართველოში, ეხლა კი იმისთანა ცხენები აღარ გამოდიან. რა იქმნენ ის უწინდელი ცხენებიო?

— იმ ცხენებზედ ის უწინდელი ქართველები შესხდნენ და წავიდნენო, უპასუხა გულ-ამოჯდომით მოხუცებულმა ალაღარმა.

თ ა რ ბ მ ა ნ ე შ ი

სიმა

„ლექსნი პროზითა“

(ტურგენიევისა)

მუსაფა

ღობების მწვერვალებია... მთელი კედლებია
ფრილო კლდეებისა... თვით შუა გულია
მთებისა.

მთებს გადმოჰფენია ციაგი, ფუსტული, ნათელი
ცა. ძლიერი, მწვავე სუსხია ყინვისა. თოვლიდამ ზო-
გან თავები ამოუყვია გაყინულს, ნაქარევს წვეტებს
კლდეებისას.

ორი უზარმაზარი, ორი გოლიათი მთა ცის
კალთებზედ ორივე მხრივ ამართულა: ერთი იუნგ-
ფრაუ და მეორე ფინსტერნაარგორნი.

იუნგფრაუ ეუბნება თავის მეზობელს:

—რას იტყვი ახალს? შენ უფრო დაინახავ, რა
ამბავია იქ, ქვევით?

გადის რამდენიმე ათასი წელიწადი: ერთი წუ-
თი. აჰა გრგვინავს პასუხად ფინსტერნაარგორნი:
—მთლად ზედ წაჰბურებია ღრუბელი დედა-მიწას.
თვალი არა სჭრის... დაიცა პატარა!

გადის კვლავ ათასობით წელიწადები: ერთი წუთი.

— აბა ეხლა-ლა? ჰკითხავს იუნგფრაუ.

— ეხლა კი ვხედავ. იქ, ქვევით ისევ ისეა: აქრელებული, დანამცეცებული. მოჩანან წყალნი ლურჯად, ტყეები შავად, თავის-ფრად უშველებელი გროვა ქვისა. მათს ახლო-მახლო ჰფუსფუსებენ ჰია-ქუანი, აი ხომ იცი, ორფეხნი, რომელთაც ჯერ აქამომდე ჩვენამდე ვერ ამოულწევიათ და მწიკვლი არ მოუცხიათ არც შენთვის და არც ჩემთვისა.

— ადამიანებს ამბობ?

— ჰო, ადამიანებს.

გადის კვლავ ათასობით წელიწადები: ერთი წუთი.

— აბა ეხლა? ჰკითხავს იუნგფრაუ.

— თითქო ჰია-ქუა შეცოტავებულა, ცოტანი-ლა სჩანან; — ჰგრგვინავს ფინსტერნაარგორნი: იქ, ძირს ნათელია, თვალი ეხლა კარგად სჭრის უფრო. წყალნი დაპატარავებულან, ტყენი გათხელებულან.

გადის კვლავ ახალი ათასი წელი: ერთი წუთი.

— ეხლა რაღას ჰხედავ? ეუბნება იუნგფრაუ.

— ჩვენს გარეშემო, ჩვენს ახლო ყველაფერი თითქო ჩაირეცხაო, — უპასუხა ფინსტერნაარგორნმა: აბა იქ კი, შორს. მინდვრებზედ კიდევე ეტყობა შიგა-და-შიგ ქუჩკი და რაღაც მოძრაობს.

— აბა ეხლა? — ჰკითხავს იუნგფრაუ, რაკი კიდევე გაიარა სხვა ათასმა წელმა: ერთმა წუთმა.

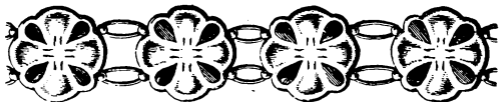
— ჰო, აბა ეხლაა კარგად, — მიუგო ფინსტერ-ნარგორნმა: ყველგან სისუფთავეა, ყველგან სულ გასპეტაკებულია, საითაც კი მიიხედავ... ყველგან ჩვენი თოვლია; ერთნაირი, თანაბარი თოვლი და ყინული. ყოველისფერი გაყინულა. ეხლა კარგია, ყველა დადუმდა, ყველამ მოისვენა.

— ძალიან კარგი, — სთქვა იუნგფრაუმ: შორი-შორს სიტყვა კია, მაგრამ ჩვენ ძალიან გაცეებით ლაპარაკსა, ბებერო! დროა ჩავთვლიმოთ.

— დროა.

სძინავთ უშველებელს მთებს; სძინავს ფუსტულს, მოწმენდილს ცას, სამუდამოდ დადუმებულის დედამიწის ზემოდ წამოდგმულსა.

ბებერი დედა-კატა

მრთს ტრიალს მინდორზედ მარტოკა მივლიოდი.
უეცრად მომელანდა, თითქო რაღაც ქურ-
დული, ფრთხილი ფეხის ხმა მომესმა უკანით.
ჩემს ნავალს ვილაცა მოსდჭვდა.

უკან მივიხედე და დავინახე ერთი პატარა, ტან-
ში-მოხრილი დედა-ბერი. თავგის-ფერ ძონძებში იყო
შეხვეული. ძონძებში მარტო პირის სახე-ღა უჩან-
და: ყვითელი, დამქენარი, ცხვირ-წვეტა, კბილებ-
ჩაცვივებული პირის-სახე.

მე მივედი... იგი შედგა.

— ვინა ხარ? რა გინდა? მთხოვარა ხარ? მო-
წყალებას ელი?

დედა-ბერმა ხმა არ ამოიღო. დავაკვირდი სა-
ხეს და ვნახე, რომ ორსავე თვალეზედ უსინათლო,
მოთეთრო ლიბრი გადაჰკროდა, როგორც ზოგიერთს
ფრინველსა აქვს ხოლმე. ფრინველი მაგ ლიბრსა
ჰხმარობს, რომ მეტმა ნათელმა თვალი არ შეუწყუ-
ხოს: ხან იფარებს ლიბრს, ხან აიცილის ხოლმე.

ხოლო ბებერს კი ის ლიბრი არ ეძროდა, თვალთა გუგას არა ჰშორდებოდა... ამით დავრწმუნდი, რომ იგი ბრმაა, უსინათლო...

— მოწყალეობა გინდა? ვკითხე ხელ-მეორედ: რად მომდევ უკან?

ბებერმა უწინდებურად ხმა არ გამცა და ცოტა არ იყო მოიკუნტა მხოლოდ.

მე გამოვბრუნდი და გავუდექე ჩემს გზასა.

ხელ-ახლად მომესმა იგივე ქურდული, ფროხილი ხმა ფეხისა.

— კიდევ ის ბებერია! ეიფიქრე მე: რას გადამკიდებია? გულში გამიარა, — ვერასა ჰხედავს, ბრმაა, უსათუოდ გზა არეგია და ჩემს ფეხის ხმას მოსდევს, რომ ჩემთან ერთად ადამიანის სადგურს სადმე მიაღწიოს. დიად, სწორედ ეგრე უნდა იყოს-მეთქი!

მაგრამ რალაც უცნაურმა შიშმა ცოტ-ცოტად ამიტანა და დაინებია ჩემი ფიქრები: ეხლა ისე მეჩვენა, ვითომც ბებერი მე კი არ მომდევს, არამედ მე თითონ იმას მივყევარ, ხან აქედ მიმატრიალებს, ხან იქით და ძალაუნებურად თავის ნებაზედ მატარებს.

მაინც კიდევ გული არ გავიტეხე და ჩემს გზას გავუდექე... ჩემ წინ, აიქ შორს, გზაზედ ეს რა გამოჩნდა შავად? თან-და-თან დიდდება და დიდდება... რალაცაა, ორმოსა ჰგავს... „სამარეა, სამარე!“ გამოიღევა თავში ამ ფიქრმა: „აი სად მივყევარ თურმე ბებერსა!“

უცბად მოვეტრიალდი და გამოვწიე უკან. ბებერი ისევ თვალ წინ ამეტუზა. ეხლა თვალი აეხილა! დამიწყო ცქერა თავისის დიდრონის, ბოროტის და უბედურობის მომასწავებელის თვალებითა... სისხლთა მსმელის სევდის თვალები იყო სწორედ. ახლო მივედი, კვლავ დავაკვირდი იმის პირი სახეს, იმის თვალებს... ხელ-ახლად იგივე უსინათლო ლიბრი, იგივე დამკნარი და მკედარი სახე დავინახე.

— „ეჰა! ვიფიქრე მე: ეგ ბებერი ჩემი წერაა, სვე-ბედია-მეთქი; იგი წერა, იგი სვე-ბედი, რომელსაც ადამიანი ვერსად ვერ წაუვა ხოლმე.“

— „ვერსად წაუვა, ვერა, ვერა!..— ეჰ, რა სულელობაა!.. რატომ ვერა?.. ცდაა საჭირო, ცდა!..“

მაშინვე გადავუხვიე გზას, სხვა მხარეზედ წავედი. მივდივარ, რაც შემიძლიან, ჩქარა... მაგრამ იგივე ქურდული ხმა ფეხისა არ მეშვება... მომდევს ზურგთ უკან უფრო ახლოსა და ახლოს. წინ იგივე შავი თხრილია...

ხელ-ახლად გადავუხვიე გზას, სხვა მხარეს ვეცი. მაინც კიდევ იგი ფეხის ხმაა უკანით და წინ იგივე საშინელი თხრილია.

ხან იქით ვეცი, ხან აქედ, გავრბოდი და გამოვრბოდი, როგორც გამოფთხალი კურდღელი... მაგრამ მაინც კიდევ იგივე ფეხის ხმაა უკან, იგივე ორმოა წინ.

— „მაშ კარგი! ვიფიქრე მე: მოდი ჩავჯდები. ვნახოთ რას იზამს ბებერი?“ მაშინვე ჩავჯექი იქვე დედა-მიწაზედ.

ბებერი უკანიდამ თავს წამომადგა, სულ ორი ფეხის გადადგმა არ იქნებოდა, ისე ახლო. ხმა, კრინტი მისი არ ისმის, მაგრამ მესმის, ვერძნობ, რომ ჩემს ახლოა.

უეცრად დავინახე: ის თხრილი, რომელიც შავად მოჩანდა შორს, ჩემკენ მოდის, ჩემკენ მოცურავს!

— აჰა, ღმერთო ჩემო!.. მივიხედე უკან... ბებერი პირ-და-პირ მე ჩამომშტერებია და უკბილო ბირი დაჭრეხია დაცინების ღიმისაგან...

— ვერ წამიხვალ, ვერა!

მ ა ლ ი

მვენ ორნი ვართ ოთახში: ჩემი ძაღლი და მე...
გარედ საშინელი ქარი ჰქრის და ჰლმუის.
ძაღლი წინ მიზის და თვალეში შემომ-
ცქერის.

მეც თვალეში შეეცქერი.

თითქო რილაცის თქმა უნდაო... იგი მუნჯია,
პირუტყვია, თვითონაც არა იცის-რა თავის თავისა,
მაგრამ მე კი ვიცი, მე ვგრძნობ...

მე მესმის, რომ ამ წუთს იმასაც და მეც ერთი
და იგივე გრძნობა გვიღვივის, რომ ჩვენს შორის
არაფერი განსხვავებაა... ჩვენ ერთნი ვართ, თვითვე-
ულს ჩვენგანს ათბობს და ანათებს ერთი და იგივე
ცეცხლი.

სიკვდილი წამოგვიქროლებს, მოგვისომს თავის
ცივსა და განიერს ფრთასა...

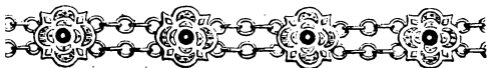
და მშვიდობით კიდევ!..

ვინ გაარჩევს მერე: თვითვეულს ჩვენგანში რა
გვარი ცეცხლი ენთო სახელდობრ.

არა! აქ პირუტყვი და ადამიანი კი არ შეჰყუ-
რებენ ერთმანეთს თვალეში... ორი წყვილი ერთ-
ნაირი თვალი ერთმანეთს შესცქერიან.

ეგ ორი წყვილი თვალი პირუტყვისა და ადა-
მიანისა—კრძალვით აწვდიან ერთმანეთს ერთსა და
იმავე სიცოცხლესა.

მ თ ხ ო ვ ა რ ა

მე ქუჩებში დავდიოდი. ჯან-მიღებულმა მოხუცმა მთხოვარამ შემაყენა.

ჩაწითლებული თვალითა ბუდენი, სველი წირპლ-მორეული თვალეზი, გალურჯებული ტუჩები, აბურძგნული თმები, ჩირქიანი წყლულები... ოჰ, რა საშინლად გამოუხრავს სიღარიბეს ეს საცოდავი ადამიანი!

გამომიწოდა აბურცებული, დასიებული, ქუქყიანი ხელი. შემომკვნესა, ძროხასავით შემომბლავლა.

მე მაშინვე ჯიბეს ვიკარ ხელი... ჯიბე-უბეები სულ გადმოვებრუნე და ღვთისაგან განაჩენი ვერა ვიპოვე-რა... არც ქისა, არც საათი, ხელთ-სახოციც კი არ გამომეპოლოდა შინიღამ.

მთხოვარა მიცდიდა. გამოწვდილი ხელი უკანკალებდა, უთრთოდა.

მე დაბნეულმა, სირცხვილგულმა ჩამოვართვი მთრთოლვარე ქუქყიანი ხელი, მაგრა მოვუქირე და ვუთხარი:

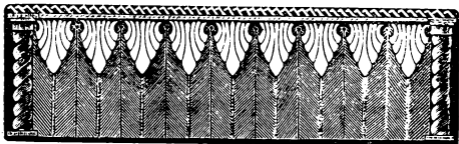
—ნუ მიწყენ, ძმაო! არაფერი არ მაქვს-რა, ძმაო!

მთხოვარმა გამისწორა თავისი ჩაწითლებული თვალები. მისთა ჩალურჯებულთა ტუჩთა შემომცინეს გულის-ტკენით. მაგრა მოკუმშა თავის ხელში ჩემი გაციეებული თითები.

— რა ვუყოთ, ძმაო! წაიწმუკუნა მთხოვარამ: მაგისათვისაც მადლობელი ვარ, ეგეც გაკითხვაა, მოწყალეაა, ძმაო!

მე შევიგენ, მე ვიგრძენ, რომ მეც განკითხულ ვიქმენ, მეც მოწყალეა მივიღე ჩემის ძმისაგან.

„ვაიგონებ მსჯავრსა სულელისასა.“
პუშკინი

ვაიგონებ მსჯავრსა სულელისასაო“... შენ ყოველთვის მართალს ამბობდი ხოლმე, ჩვენო დიდებული მწერალო! ამ ხანადაც მართალია ეს შენი ნათქვამი. „მსჯავრი სულელთა და კირთად აგდება ხროვისაგან“. ვის არ გამოუცდია ერთიცა და მეორეც? ყოველივე ესე შესაძლოა და საჭიროცა კაცმა აიტანოს, და ვისაც ძალღონე შესწევს, ილიზლოს კიდეც, ყური არ ათხოვოს.

მაგრამ არის ისარი, რომელიც შიგ გულში მოხვდება ხოლმე კაცსა და ყველა კვეთებაზედ მწვა-ვია... კაცმა ჰქმნა ყოველი, რაც კი შეეძლო; დღე-ღამე მუშაობდა, სიყვარულიანად, პატიოსნურად... და პატიოსანი კაცნივ საძაგლად პირს არიდებენ. პატიოსანი გვამნი აინთებიან ხოლმე წყრომისაგან იმის სახელის ხსენებაზედ. წარვედი ჩვენგან! გადი, გადი! მისძახის პატიოსანი ყმაწვილ-კაცობა. შენ ჩვენთვის არაფრის მაქნისი ხარ; არც შენი ნაშრომი, ნაჯა-

ფევი... შენ ჰბილწევე ჩვენს სადგურსა—შენ ჩვენი არა იცი-რა, ჩვენი არა გაგეგება-რა... შენ ჩვენი მტერი ხარ!

რა ქნას მაშინ იმ კაცმა? უნდა განაგრძოს თავისი შრომა, არამც და არამც არ ინდომოს თავის-მართვლა და არც მოელოდებოდეს უფრო სამართ-ლიანს განსჯასა.

ერთს დროს მხვნელნი და მთესველნი სწყევ-ლიდნენ მოგზაურსა, რომელმაც კარტოფილი პირ-ველად მოუტანა, რომ თუ არ პურით, იმით მაინც იკვებოს თავი ღარიბმა. გაწვდილ მათ მიმართ ხელი-დამ გააყრევინეს იგი ძვირფასი საჩუქარი, გადაჰყა-რეს ლაფში, ფეხით დაუწყეს სრესა.

ეხლა იგინი იმით იკვებებიან,—და არც კი იცი-ან სახელი თავისის კეთილ მყოფელისა.

ნუ იციან! რად უნდოდათ იმისი სახელი? იგი უსახელოდაც შიმშილისაგან იხსნის ხალხსა.

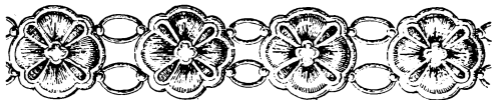
ჩვენ მარტო ის ვეცადოთ, რომ ჩვენი მოტანი-ლი მართლა-და სასარგებლო საზრდო იყოს.

მწარეა უმართლო მღურვა იმათგან, ვინც გიყვა-რან... მაგრამ შესაძლოა კაცმა ესეც აიტანოს...

„მცემე, ოღონდ კი მომიხმინეო.“ — ეუბნებოდა ათინელი მხედართ-მთავარი სპარტანელსა.

„მცემე, ოღონდ კი შენ იყავ ჯანმრთელ და მაძლარ!“ უნდა ვსთქვათ ხოლმე ჩვენცა.

სულელი

ყო და არა იყორა, იყო ერთი სულელი.

დიდხანს მიდიოდა იმისი ცხოვრება ქეითითა და შვებითა. ბოლოს ცოტ-ცოტად მოაწია იმის ყურამდინ, რომ ყველანი ქარათშუტას ეძახიან.

ეწყინა სულელს და დაიწყო ზრუნვა მასზედ, რომ როგორმე კრიჭა აუკრას ამ უსიამოვნო ხმებსა.

უცბად ამისი ბნელი ტვინი გაანათა ერთმა აზრმა. ერთს წუთს აღარ დაყოვნებულა და ის აზრი განახორციელა.

ქუჩაში შეხვდა ერთი თავისი ნაცნობი. ამან უქო ერთი გამოჩენილი მხატვარი...

— რას ბრძანებთ!.. შეჰყვირა სულელმა: ამ მხატვარს დიდხანია აბრუ გაუტყდა, დაძველდა... ნუ თუ არ იცოდით? მე ეგ თქვენგან არ მეგონა... თქვენ, ერიჭა! საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!..

ნაცნობი შეშინდა და მაშინვე თანახმა გაუხდა სულელსა.

— რა მშვენიერი წიგნი წავიკითხე დღეს! ეუბნება მასვე სულელს მეორე ნაცნობი.

— რას ბრძანებთ! შეჰყვირა სულელმა: როგორ არ გრცხვენიათ? რის მაქნისია ის წიგნი!.. რამდენი ხანია, რაც ზედ არც კი აფურთხებენ... ნუ თუ ეგ არ იცოდით? ერიჰა! საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!

ეს ნაცნობიც შეშინდა და თანხმა გაუხდა სულელსა.

— რა კაი კაცია ჩემი მეგობარი №№! ეუბნებოდა სულელს მესამე ნაცნობი: აი მართლა-და კეთილ-შობილი კაცი ის არის!

— რას ბრძანებთ! შეჰყვირა სულელმა: №№ ხომ გაქნილ, უნამუსო კაცად არის ყველგან და ყველასაგან ცნობილი. მთელი თავისი გვარეულობა გაყვლიფა. ვინ არ იცის ეს ამბავი? ერიჰა!.. საიღამ სად ჩამორჩენილხართ ქვეყნიერობას!

მესამე ნაცნობიც შეშინდა, თანხმა გაუხდა სულელსა და მეგობარს გადაუდგა. ვინც და რაც კი უნდა გექოთ სულელის წინაშე, ყოველზედ და ყველაფერზედ ერთი და იგივე პასუხი ჰქონდა.

ხანდისხან, დრო გამოშვებით ამასაც ჩაუმატებდა ხოლმე კიცხვით: ნუ თუ აქამომდე თქვენ ავტორიტეტები გწამთ?

„გესლიანი კაცია! წიწლაკიანია!“ დაიწყეს ლაპარაკი სულელის ნაცნობებმა: მაგრამ რა ჰკუაა, რა გოგრა!“

„რა ენის პატრონია, უმატებდენ სხვანი: უეკველი ნიქია, უეკველი ტალანტი!“

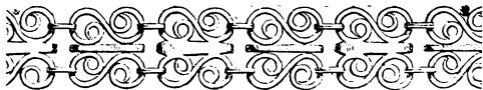
ბოლოს ისე გათაედა საქმე, რომ ერთმა რედაქტორმა გაზეთისამ მიიწვია იგი სულელი და ჩააბარა კრიტიკის ნაწილი გაზეთისა.

სულელმაც დაიწყო კრიტიკა ყველასი და ყველაფრისა. ერთი სიტყვა არ გამოაკლო თავის ჩვეულებრივს სიტყვა-პასუხსა, სულ ერთსა და იმავეს გაიძახოდა.

ეხლა იგი, უარ-მყოფელი ავტორიტეტებისა, თვითონ შეიქმნა ავტორიტეტად და ყმაწვილი კაცნი თაყვანს სცემენ, მისი დიდი შიში და რიდი აქვთ. მაშ სხვას რას იქმოდენ საცოდავნი ჭაბუკნი? თუმცა — საზოგადოდ რომ ვსთქვათ — თაყვანება რიგი არ არის... მაგრამ რასა იქმ აქა... არა სცემ თაყვანს, ძველებში, უკან-ჩამორჩენილებში ჩავთვლიან!

მხთალთა შორის სულელების ბედს ძალლიც არა ჰყეფს.

ბელურა

ენადირობიდამ მოვდიოდი ბალ-და-ბალ. მე-
ძებარი ძალლი წინ მიძუნძულებდა.

უცბად ძალლმა სიარული იკლო. ფეხ-აკ-
რეფით დაიწყო მიპარება, თითქო ნადირის, თუ ფრინ-
ველის აღლო აილოვო.

გავიხედე წინ, ვითვალთვალე და დავინახე ბლარ-
ტი ჩიტისა: იგი ბუდიდამ ჩამოვარდნილიყო (ქარი
ძალიან არხევდა ხეებსა) და უძრავად იჯდა, ახლად
აშლილი ფრთები გადაეფოფხა აქეთ-იქით უნუგეშოდ.

ჩემი ძალლი მძიმედ ეპარებოდა ბლარტსა. უეც-
რად გადმოქანდა იქავ ხილამ ხნიერი შავ-გულ-მკერდა
ბელურა და შურდულის ქვასავით ძალლის ცხვირ-
წინ დაეცა. აბურძგნულმა, გაკაპასებულმა, იმედ-და-
კარგულის და საცოდავის ხმით, ერთი ორჯერ ისკუ-
პა პირდაპირ პირდაღებულ, დაღრენილ ძალლისაკენ.

ეცა გამოსახსნელად და წინ აეფარა თავის
შვილსა... მაგრამ მაინც კი პატარა ტანი უთრთოდა
შიშისაგან, პაწია ხმა გაუხრინწიანდა, გაუბოხდა, იგი
თრთოდა, გული ელევოდა, იგი თავგანწირული იყო
შვილისათვის!

რა უშველებელ ვეშაპად უნდა სჩვენებოდა ძალი! მაინც კიდევ არ დადგა იგი, მაღალ ტოტზედ უშიშრად მჯდომარე... ძალმა, ნებაზედ უფრო ლონიერმა, გადმოაქანა იგი მაღალ ხიღამა.

ჩემი ტრეზორა შედგა, უკან დაიწია... სჩანს, იმანაც იცნა იგი ძალი.

მე ვუხმე გაშტერებულს მყეფარს და წამოვედი, ბელურის მიმართ თაყვანის ცემით გულ აღვსილი.

ღიად! ნუ გაგეცინებათ. მე მოწიწებით თაყვანის-ცემა ვიგრძენ იმ პაწია და თავ-გაწირულ ჩიტის წინაშე, წინაშე მისის სიყვარულის აღფრთოვანებისა!

სიყვარული, ვიფიქრე მე: სიკვდილსაც და სიკვდილის შიშსაც სძლევს. მარტო მითი, მარტო სიყვარულით მძლეობს და მოძრაობს ცხოვრება.

ქეთარ
ნათელა 19^წ_{xii} 486

უკანასკნელი გასაკვეთი

ნაჩობი პატარა ჰლზასელისა *)

(მოთხრობა ალფონს დოდესი)

მ დილით მე სასწავლებელში წასასვლელად
ოტად დავგვიანდი და ძალიან მეშინოდა სა-
ყვედურისა, მით უფრო, რომ ჩვენმა ოსტატმა
გამელმა წინაღვე გვითხრა ღრამმატიკა გაიკვეთეთო,
იმათა გკითხავთო და მე კი ერთი სიტყვაც არ გამე-
კვეთნა ჯერ. მსწრაფლ ფიქრად გამიარა—მოდი დღეს
არ წაეალ სასწავლებელში-მეთქი. ვსთქვი და ავას-
რულე კიდევ. მინდორში გავიქეცი.

— ასე თბილოდა, ასეთი ნათელი იყო ქვეყა-
ნაზედ მოფენილი!

ტყის პირში შაშვების სტვენის ხმა ისმოდა,
პრუსიის ჯარის კაცნი რიპერის ქარხანის ახლოს მინ-
დორზედ ვარჯიშობდნენ და სწავლობდნენ. ჩემთვის
ყოველივე ეს უფრო სასიამოვნო იყო, ვიდრე ღრა-

*) ჰლზასი ის ქვეყანაა, რომელიც პრუსიამ წართო
საფრანგეთსა ამ უკანასკნელს დროს და რომლისაც სული და
გული დღესაც საფრანგეთისაკენ არის.

მმატიკის გაზეპირება, მაგრამ ჩემი ჯიუტობა გავტეხე, მყის გამოვბრუნდი და ჩქარის სირბილით ისევ სასწავლებლისაკენ გამოვიქეცე.

მოვუახლოვდი ქალაქის სამმართველოს თუ არა, თვალი შევასწარ, რომ ხალხი მოგროვილა და რაღაც განცხადებას ჰკითხულობს. აი ორი წელიწადი იყო გასული, რაც ამ სამმართველოდამ სულ ცუდი ამბები გვესმოდა: ხან ის, რომ აი ამა და ამ ადგილას ჩვენი ჯარი დამარცხდაო, ხან ის, რომ პრუსიელებმა დაგვარბიესო, ხან ეს ბრძანება გამოვიდა პრუსიელებთაგანაო, ხან ისაო და სხვა ამ გვარი.

— „ნეტა მითხრან, რა მომხდარა კიდევ“ — გავიფიქრე გულში და სირბილით გავეშურე. გზაზედ შემეყარა მჭედელი ფანტერი. იმას და მის შეგირდს წაეკითხნათ განცხადება და, რაკი დამინახა, დამიყვირა:

— რას მიეშურები, ჯერ მაინც ადრეა, სასწავლებელში თავის დროზედ მიხვალ.

მე მეგონა რომ დამცინის. დაღალული და დაქანცული შევევარდი ბ-ნ გამელის პატარა ეზოში, სადაც ჩვენი სასწავლებელი იმყოფებოდა.

სხვა დროს, ვიდრე სწავლა დაიწყებოდა, ასეთი ალიაქოთი და ჟრიამული იყო ხოლმე სასწავლებლის ოთახში, რომ ქუჩაში ისმოდა. ზოგი სტოლის უჯრებს გამოალებდა და შეალებდა, ზოგი ხმა-მალლა იზეპირებდა გასაკვეთსა, ყურები კი დაეცოთ, რომ უფრო კარგად დაეხსოვნათ. ოსტატი კი თავისის მოზდილის სახაზავით დადიოდა და წამ-და-უწყუმ ამბობდა: ყმა-

წვილებო, თუ შეიძლება, ცოტა ნელა. მე ამ ჟრია-
მულის იმედი მქონდა ჩემს ადგილას ისე დავმჯდარ-
იყავ, რომ ოსტატს არ დავენახე. მაგრამ იმ დღეს
ასეთი მშვიდობიანობა და სიჩუმე იყო, თითქო კვირა
დღე არისო. გაღებულს ფანჯარაში შევიხედე და და-
ვინახე, რომ სულ ყველანი ჩემი ამხანაგები თავის
ადგილას სხედან, ოსტატი კი, თავისის საშინელის
რკინის სახაზავით ილლიის ქვეშ, წინ და უკან და-
დის. მეტი გზა არ იყო, უნდა გამელო კარი და იმ სი-
ჩუმეში გამებედნა ოთახში შესვლა. ვინ იცის, რა
ფერი მედო შიშისა გამო!.. რა გგონიათ? ჩემმა შიშ-
მა უქმად ჩაიარა. ბატონმა გამელმა შემომხედა მე
გაუჯავრებლად და მშვიდობიანად მითხრა:

— „ჩქარა დაჯექ, პატარა ფრანსო, შენს ადგი-
ლას. ჩვენ უშენოდ გვინდოდა დავგვეწყო კიდეც.“

გადავკოცდი ჩემს ადგილისაკენ და დავჯექი.
როცა ცოტად გული დამიმშვიდდა და მივიხედ-მო-
ვიხედე, ვნახე, რომ ჩვენს ოსტატს კარგი მწვანე სერ-
თუკი ეცვა, თეთრი, ჩინებულად გაუთოებული პე-
რანგის საყელო უჩანდა და თავზედ ეხურა აბრე-
შუმით ნაკერი ქუდი, რომელსაც იხურავდა მხოლოდ
განსაკუთრებულს შემთხვევაში, მაგალითად, როცა
უფროსი ეწვეოდა სასწავლებლის გასაჩხრეკად, ანუ
ჯილდოების დარიგების დრო იქნებოდა. თვითონ
ოთახში კი რაღაც საოცარი მედიდურობა იყო, თით-
ქო სადღესასწაულო რამ არისო.

მე უფრო იმან გამაკვირვა, რომ სასხდომი ადგილები ოთახის ბოლოს სხვა დროს ცარიელი იყო ხოლმე, ეხლა კი სულ დაეჭირათ სოფლის ხალხს, რომელნიც ისე ხმა გაკმენდილნი ისხდნენ, როგორც ჩვენ. იქ ისხდნენ ბებერი ჰაუზერიც თავისის განუშორებელის სამ-კუთხიანის ქუდითა, უწინდელი სოფლის უფროსი, მისი უწინდელი მწერალი და ბევრი სხვანი. ყველა დაღონებულის და შეწუხებულის სახით იჯდა თავის ადგილას. ჰაუზერს მოეტანა თავისი ძველი პირებ-მოქმული ანბანი, გადეშალა მუხლებზედ, გარდი-გარდმო დაედვა თავისი უშველებელი სათვალეები.

ვიდრე ყოველს ამას ვათვალიერებდი და გაკვირვებაში ვიყავ, ბატონი გამელი ავიდა თავის კათედრაზე და გვითხრა იმ ტვილის და რიხიანის ხმით, როგორითაც მე შემოსვლის დროს მომმართა:

„ყმაწვილებო! დღეს ჩემი უკანასკნელი სწავლების დღეა. ბერლინიდამ ბრძანება მოვიდა, რომ ალზას-ლოტარინგიაში მარტო გერმანული-ლა უნდა ასწავლონ. ხვალ სხვა ახალი მასწავლებელი გეყოლებათ. დღეს უკანასკნელად უნდა გაიკვეთოთ ფრანგული ენა. გთხოვთ ყურადღებით იყვნეთ.“

ეს სიტყვები, როგორც ისარი, ისე მეცა გულს. ჰოი ბარბაროსნო! აი თურმე რა გამოცხადება ყოფილა, სამმართველოს კედელზედ გამოკიდებული!..

უკანასკნელად უნდა გაიკვეთოთ ფრანგული ენაო!.. მე კი ჯერ ძლივს ვჯღაბნიდი ასოებსა!—

სჩანს, თავის დღეში ველარ ვისწავლი. ნუ თუ ამა-
ზედ-ლა უნდა გავჩერდე!... ოხ, რა რიგად ვწუხდი
დაკარგულ დროისათვის. როდესაც უნდა მესწავლა,
მაშინ დავრბოდი ჩიტის ბუდეების საქებნელად, ანუ
ვსრიალებდი ყინულზედ!.. ჩემი წიგნები, რომელნიც
იმ დღემდე თვალის დასანახავად მემძიმებოდნენ, ჩე-
მი ღრამმატიკა, სამლო წერილი ოსტატის სიტყვე-
ბის შემდეგ შემიყვარდნენ, როგორც მეგობრები, რო-
მელთც მოშორება და დათმობა ძნელია.

თვითონ ბატონი გამელი!.. რაკი წარმომიდგა,
რომ იგი მიდის და მის შემდეგ ველარ ვინახულებ,
წელი მომწყდა. მე ამ ფიქრში გართულს დამავიწყდა
მისი სახაზავით ცემაცა და ყოველივე მისგან მოყე-
ნებული სასჯელიცა.

საწყალი! ეხლა კი მივხვდი რისთვისაც ჩაეცვა
ახალი ტანსაცმელი და რისთვისაც მოსულიყვნენ
ჩვენი მოხუცებული სოფლელები. თურმე უკანასკნე-
ლის გასაკვეთის მოსასმენლად მოგროვილიყვნენ, რომ
ამით გამოეცხადებინათ ბატონის გამელისათვის თა-
ვისი გულითადი მადლობა ორმოცის წლის სამსახუ-
რისათვის, და საფრანგეთისათვის, თავისის საყვარე-
ლის მამულისათვის, რომელიც მათ ეკარგებოდათ,
პატივი მიეცათ.

მე სრულიად ფიქრებმა წამიღეს; უეცრად ჩემი
სახელი წარმოითქვა. ყურები ვაცქვიტე, თურმე ჩე-
მი ჯერი მოვიდა პასუხის გებისა. რა რიგად მინდო-
და, რომ თავიდან ბოლომდე შეუცდომელად ამე-

სხნა მშენიერი წესები ჩვენის ენის თანდებულისა. მაგრამ პირველ სიტყვაშივე ავირიე და მწუხარის გულით, როგორც კეტი, ისე ვიდევ ჩემს ადგილას, სირცხვილით თავი მალლა ვერ ამელო. ბატონი გამელი მეუბნებოდა:

„ამ ხანად, ფრანსო, მე არ გისაყვედურებ. შენ უმისოდაც დასჯილი ხარ... მით, რომ არ იცი. იქნება შენა ფიქრობდე: ეჰ, ეგ არაფერია! თუ დღეს არა, ხვალ ხომ ვისწავლიო! აი ხომ ხედავ, რა მოხდა... დიად, მაგ დღე-ხვალეობაში სწავლის გადადებამ სახვალიოდ გააუბედურა ალზასი. ეხლა გერმანელებს საბუთი აქვთ გვითხრან: რა მიგიგავთ ფრანსიელებს, რომ იძახით—ფრანსიელნი ვართო, როდესაც არც კითხვა, არც წერა თქვენს ენაზედ არ იციო?... ყოველს ამაში მარტო შენ არა ხარ დამნაშავე, ჩემო საწყალო ფრანსო! არა, ყოველმა ჩვენგანმა უნდა უსაყვედუროს თავის თავსა.

„თქვენი ნათესავეები თქვენის განათლებისათვის ბევრს არასა ჰზრუნავდნენ, ოლონდ კი ერთი მეტი გროში შეეძინათ და ისინი სხვას არას დასდევდნენ და ამისათვის ხან სამუშაოდ გისტუმრებდნენ ქარხანაში, ხან მიწის სახვნელად. არც კი მე ვარ უდანაშაულო: განა მე კი არ უნდა ეუსაყვედურო ჩემს თავს? განა სწავლის მაგიერ ხან-და-ხან ჩემს ბაღს არ გარწყვევინებდით ხოლმე? განა, როცა სადარბაზოდ მივდიოდი, თქვენის დათხოვნის ფიქრი მაწუხებდა?“

ბატონს გამელს სიტყვა ერთის საგნიდამ მეორეზედ გადაჰქონდა და ბოლოს ლაპარაკი ჩამოაგდო ფრანსიულის ენის თაობაზედაც. გვეუბნებოდა, რომ ფრანსიული ენა ყველაზედ მშვენიერი, ყველაზედ ცხადი, ყველაზედ მტკიცე ენა არის მთელ ქვეყნიერობაზედაო; იგი არ უნდა დავიწყებულ იქნასო. და თუ ვინმე მონების ქვეშ ჩავარდებოა, მისთვის სამშობლო დედა-ენა უკეთესი ღონეა, რომ უბედურებიდამ თავი იხსნასო... მერე გადახსნა ღრამმატიკა და აგეიხსნა გასაკვეთი. მე მიკვირდა, რომ ყოველი-ფერი ისე ადვილად მესმოდა. რაზედაც კი იგი იმ ქამად მოგვითხრობდა, ყოველივე მეადვილა. მე მგონია, რომ ჩემს დღეში ისეთის ყურადღებით არ მიგლია იმისათვის ყური და თვითონაც, მგონია, თავის დღეში ისეთის მოთმინებით არ აუხსნია გასაკვეთი, როგორც მაშინ. ადამიანს ეგონებოდა, რომ, რაკი გვშორდება, ჰსურსო, რაც იცის, ყოველივე ერთხანად და ერთბაშად გადმოგვცესო და სულ ერთად თავში ჩაგვიდოსო.

გასაკვეთის ახსნის შემდეგ წერა დაგვაწყობინა. ამ ჯერად ბატონს გამელს თვითვეულისათვის ცალკე ახალი დედანები შეედგინა; იმ დედანებში მხოლოდ ეს ეწერა: „საფრანგეთი, ალზასი, საფრანგეთი, ალზასი.“ ავიღეთ დედანები და მალლა ჩამოვკიდეთ; როგორც ბაირალები, ისე ფარფარებდნენ თვალ-წინა. უნდა გენახათ, როგორის ყურადღებით ვწერდით ამ სიტყვებს, რა რიგი ხმა-გაკმენდილი

მდუმარება იყო! მხოლოდ ერთი კალმის წრიპინი-
ლა ისმოდა. ზოგჯერ მაისის ბუხები შემოფრინდებ-
ოდნენ ოთახში, მაგრამ იმათ ყურს არავენ ათხოვებ-
და, პაწაწინა შაგირდებიც კი თვალს ქალაღლიდამ
არ აშორებდნენ და ისეთის გულ-მოდგინებით გამო-
ჰყვანდათ თავიანთი ხაზები, თითქო ის ხაზებიც სა-
ფრანგეთისანი არიანო... ჩარდახზედ მტრედები ჰლუ-
ლუნებდნენ და მე გავიფიქრე:

„ამათაც ხომ გერმანულად არ დააწყებინებენ
ღულუნსა“. დრო-გამოშვებით ზე აეიხედავდი და ვხე-
დავდი, რომ ბატონი გამელი მდუმარედ იღვა კათე-
დრაზედ და რალაც გულის ტკივილით თვალს აკ-
ვირვებდა ყოველს საგანს, რაც მის გარეშემო იყო,
თითქოს სცდილობსო—საუკუნოდ დაეხსომებინა ეს
პატარა სახლი და ყოველი ის, რაც შიგ არის. რო-
გორც გინდათ იფიქრეთ,—ის კაცი ორმოცი წელი-
წადი იყო ამ ადგილას, ორმოცი წელიწადი იყო მა-
ყურებელი ერთისა და იმავე ეზოსი, ერთისა და იმა-
ვე სასწავლებლისა. ყოველივეს უწინდელი ფერი და
სახე ედო, მხოლოდ შეგირდების სკამები და რუკა
დროთა ბრუნვას მოეცვითნა, კაკლის ხე ეზოში გა-
ზდილიყო, სვია, რომელიც თვითონ დაერგა, გარს
შემოჰფენოდა ფანჯრებს და სახლის სახურავამდე
ასულიყო. უსათუოდ ძალიან უკვენესდა, ძალიან სტკი-
ოდა გული, რომ ყოველს ამას თავი უნდა დაანებოს;
რომ მისი და აქედამ აყრისათვის წინა და უკან დარ-
ბოდა ზემო ოთახში და ბარგს ალაგებდა. დიალ,

ხეალ-ზევით უნდა აყრილიყვნენ და სამუდამოდ გამოსთხოვებოდნენ ამ მხარესა.

ხოლო მას მაინც კიდევ ღონე და მოთმინება შერჩა, რომ, რაც იმ დღეს სასწავლებელი იყო, ყველა შეესრულებინა. წერის შემდეგ, ისტორია გაგვიკვთა, მას მერმედ პაწაწინა ბაშვებმა ჩვეულებრივად უგალობეს თავისი ბა, ბე, ბი, ბო, ბუ. იქ კიდევ, კუთხეში ჰაუზერს ცხვირზედ გაეკეთებინა სათვალეები, ხელში აეღო ანბანი და ბაშვებთან ერთად ხმა მალლა იმეორებდა იმავე ბა, ბე, ბუ-ს, ეტყობოდა, რომ ისიც დიდ მეცადინეობაშია. შეშფოთებისა გამო ხმის კანკალი დამართოდა და ისე უცნაურად მოისმოდა იმისი ხმა, რომ ჩვენ ტირილიც მოგვდიოდა და სიცილიცა. ოხ, ჩემს დღეში არ დამაფიწყდება ის უკანასკნელი ჩვენის სწავლების დღე!..

უეცრად დაჰკრა საყდრის საათმა შუადღე. ამა-სთანავე ჩვენის ფანჯრების წინ დაიგრიალა სამხედრო მუსიკის ხმამაც: პრუსიელების ჯარს გაეთავებინა თავისი სწავლა და მიდიოდა მინდვრიდამ... ბატონი გამელი გაფითრებული და ფერ-მიხდილი ჩამოვიდა კათედრიდამ. მე იგი თავის დღეში არ მომჩვენებია იმოდენა ტანისად, როგორც იმ ჟამად მეჩვენა, თითქო ტანი აიყარაო.

„მეგობარნო!.. გვითხრა ჩვენ: მეგობარნო ... მე... მე“...

რალაცა მოაწვა გულზედ, რალაცამ სული შეუხუთა და სიტყვა აღარ დაასრულებინა.

მაშინ მიუბრუნდა კედელზედ ჩამოკიდებულს საწერ ფიცარს, აიღო ხელში ცარცი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა დააჭირა ფიცარს ცარცი და უშველე-ბელის ასოებით ეს დასწერა:

„გაუმარჯოს საფრანგეთსა!“

ამის შემდეგ შედგა. თავი დაჰკიდა და კედელს მიეყრდო. სხვა აღარა უთქვამს-რა, სიტყვის ილაჯი აღარა ჰქონდა, მხოლოდ ხელით გვანიშნა:

„ეხლა წადით!.. გასაკვეთი დასრულდაო.“

თურქოსი კომმუნელთა შორის *)

(ალფონს დოდესა)

ს იყო პატარა მედაფე აფრიკის ჯარისა. სახელად ერქვა კადური და იყო იმ ტურქოსთაგანი, რომელნიც ღენერალ ვინაოს მხედრობას მიჰყვნენ პარიეში. მან გამოიარა მთელი ომიანობა ვისსამბურლიდამ მოყოლებული შანშინიამდე, ჩიტსავით დაფრინავდა ერთ ბრძოლის ველიდამ მეორემდე, და ისეთი ცოცხალი და მარდი იყო, რომ ტყვიამაც არ იცოდა საიდამ მიჰკარებოდა. დადგა ზამთარი, და ამ აფრიკელმა, ოპის ცეცხლში ნამყოფმა და გამოვლილმა, ვერ აიტანა სიცივეში ყარაულობა, თოვლში უძრავად დგომა: ერთს დილას იანვრისას ჰპოვეს იგი მარნის წყლის ნაპირას ფეხებ დამძრალი და სიცივისაგან მოკრუნჩხული. დიდ ხანს მოუნდა სამკურნალოში წოლა. იქა ვნახე პირველად.

დალონებული და უჩივარი ვით სნეული ძაღლი, მტკნარის თვალით იყურებოდა გარშემო. თუ დაელაპარაკებოდა ვინმე, გაიღრიკებდა და კბილებს წა-

*) კომუნელებს უწოდებენ იმ რევოლიუციის მოღვაწეთ, რომელიც ასტყდა პარიეში 18 მარტს 1871 წ. თურქოსებს უწოდებენ ალჟირიელ ჯარის-კაცთ.

მოჰყრიდა, მეტი კი ვერა შეეძლო-რა, რადგანაც ჩვენი ენა არ ესმოდა. გულის გასართობად კადურს ჰქონდა მარტო დაფი. ხან-და-ხან, როცა კადური მეტის-მეტად მოწყენილი იყო ხოლმე, მიუტანდნენ ქვეშავებში დაფს—დაუკარო; მაგრამ ძალიან მაღლა დაკვრას კი უშლიდნენ—სხვა ავადმყოფნი არ შეწყუბდნენო. აი მაშინ გაცოცხლდებოდა ხოლმე მისი ნისლიანი, დაღვრემილი პირის-სახე; ტანს, ხელს, ფეხს სულ ააყოლებდა ხოლმე დაფის წყობილ ხმაურობას. ხან დაჰკრავდა დაფს თოფის სროლისას და მაშინ ღრეკა აღტაცებულ კასკასად გადაექცეოდა. ხან რომელსამე თათრულს ხმას შეუწყობდა, მაშინ თვალში ცრემლი მოერევოდა, ნესტოები გაებერებოდა და თავში ეხატებოდა ბლიდაჰის ტყე თურინჯებით დატვირთული და სხვა მრავალი სურათი თავისის სამშობლოსი.

ამ ყოფაში გაატარა ორი თთვე. ამ ხანის განმავლობაში ბევრი რამ მოხდა პარიჟში, მაგრამ კადურს ამის აზრიც ვერ აეღო. ერთხელ თვალი მოჰკრა, რომ ჯარმა ფანჯრებ წინ გაუარა; მერე მოესმა ზარბაზნების გრიალი ქუჩაში, ბოლოს სროლის ხმაცა. ამაებისა სრულად ვერა იაზრა-რა; დაიჯერა კი, რომ ჯერ ომიანობა არ გათავებულაო. მაშ კიდევ ვიომებო, წავალ მეც გავერევიო, ფეხები ხომ მორჩენილი მაქვსო. აი გადიდო ზურგზედ თავისი დაფი და გასწია თავის ჯარის მოსანახავად. დიდხანს არ დასკირებია ძებნა. კომმუნელები დაჰხვდნენ და

წაიყოლიეს მოედანზედ. ღენერალმა მისცა ათი ფრანკი, ცხენი და შერიცხა თავის შტაბში. თავის ყვითლად ნაკერ ლურჯ ტანისამოსით, თავისის ჩაღმით და დაფით ჩვენი თურკოსიც ჩაერია კომმუნის შტაბის კაცთა შორის და უფრო ააქრელა თავად ისეც კრელი და მრავალ-ფეროვანი ტანისამოსი კომმუნელებისა. მზის სხივებმა, ზარბაზნების გრიალმა და თოფ-იარაღის მრავალ გვარობამ სიხარულით აიტაცა და სრულიად დაუბნია გონება. გულ-მოდგინედ ემსახურებოდა შტაბს, ხან აქედ გააქცუნებდნენ, ხან იქით. კადური დარწმუნებული იყო, რომ ისევ პრუსიელებს ებრძოდნენ. მაგრამ ერთი რამ კი აკლდა კადურს სრულ ბედნიერებისათვის: ომი სწყუროდა, ჰსურდა აელაპარაკებინა თვით თოფის წამალი.

ერთს დილას მაისისას საშინელმა თოფის სროლამ გამოადვიდა ჩვენი თურკოსი. სამინისტრო დიდ ღელვაში და ფაცა-ფუცში იყო; ყველანი გარბოდნენ და გამოარბოდნენ. კადურიც სხვებს აჰყვა, ცხენს მოახტა და შტაბს უკან გამოუდგა. ჰნახა გონება დაბნეულნი მებუკენი, აქა-იქა დაქსაქსულნი ბატალიონები... მოკირწყლოლ ქუჩების ქვეში აჰყარეს, სანგლებს აკეთებდნენ. ცხადი იყო—რაღაცა დიდი ამბავია. რამდენად უფრო უახლოვდებოდნენ წყლის ნაპირს, იმდენად აყალ-მაყალი მატულობდა და თოფის გრიალიც უფრო მეტად მოისმოდა. ხიდზედ რომ მივიდა, კადურს შტაბი თვალიდამ დაეკარგა; შემდეგ ვიღამაც ცხენიც წაართვა (შესატყობად ქა-

ლაქის საბჭოში რა ამბავიაო.) გაბრაზებული თურკოსი გაიქცა იქით, საიღამაც სროლა მოდიოდა. მირბოდა და თან ხელ-და-ხელ თავის თოფს სტენავდა და თან ბურღლუნებდა: **Macach bono, Brissien...** რადგანაც ეგონა პრუსსიელები შემოცვივნილანო. ტიულერის ბაღში ტყვია ჰზუზუნებდა კიდევ. რივოლის ქუჩის სანგალიდამ დაუძახეს: „ეი! თურკოს! თურკო!..“ იქ მარტო თორმეტნი იყვნენ. ერთი კადური მთელს მხედრობად ჰღირდა.

კადური შედგა სანგალზედ თავ-მომწონე და თვალ-საჩინო, როგორც დროშა, და ომობდა გიჟურად და კიჟინით ტყვიის წვიმის ქვეშ. ერთს წუთს ბოლი თვალ-წინ გადევწმინდა, თვალი მოჰკრა წითელ შალვრებიანებს და იფიქრა, პრუსსიელები მატყუებენო და ხელახლად ტყვია-წამალი აალაპარაკა. უცრად სანგალმა ხმა გაიწყვიტა, უკანასკნელმა კაცმა უკანასკნელი სროლა-ლა დაცალა და გაიქცა. თურკოსი კი ადგილიდამ არ დაიძრა. ჩასაფრებული იჯდა, ერთ მუხლზედ წამოჩოქილი, მაგრა ეჭირა ნიშანში ამოღებული თოფი და ელოდდა... ქვევითი ჯარი მოადგა... აფიცრებმა დაუძახეს: „დაგვნებლიო!“ კადური ერთს წუთს შეკრთა, მერე წამოხტა, თოფი შეათამაშა და დაიძახა: **Bono, bono Française!..**

ეგონა ეს ის მეშველი ჯარიაო, რომელსაც ამოდენა ხანი ელოდდნენ პარიჟელები. რა რიგად შეჰხაროდა, რა რიგად შესცინოდა მათ მთელის თავის თეთრის კბილებითა!.. თვალის დახამხამების

უმალ სანგალი აიღეს. გარს მოეხვივნენ კადურს და მუჯლოუგუნები დაუშინეს: „გაგვასინჯე შენი თოფიო.“ თოფი ჯერ ისევ ცხელი იყო. „გვიჩვენე ხელებიო.“ ხელები გამურული ჰქონდა თოფის წამლისაგან. თურქოსი თავ-მოწონებით უჩვენებდა თოფს და ხელს და იღიმოდა თავის კეთილის ღიმილითა. კედელზედ მიაყრდინეს და დახვრიტეს...

ისე მოკვდა—ვერ გაიგო, რა ამბავი იყო.

ვაქებ, ანუ: ამასაც ხომ არ დამიშლიან!

(ისპანიური სატირა ლარრასი)

მის გარედ, რასაც სწერენ შენის გულის თქმის გამოისობით, შეიძლება კიდევ წერასხვა-და-სხვა საგნის მისალწევად. სწერ, მაგალითებრ, ან საკუთრივ შენთვის, ანუ სხვისათვის. ერთი კარგად ავხსნათ ეს ჩვენი აზრი.

რასაც სწერს კაცი „სახსოვარში“, ცხადია საკუთრივ თავის-თავისათვისა სწერს. ასე რომ, ყოველივე ამ გვარი წერილი, ანუ მემუარი, ჩაწერილი მოთქმაა და სხვა არაფერი. ამითი იმისი თქმა კი არ მინდა, მითამ ურიგობა იყოს კაცმა თავის თავს უამბოს ნამყო თავის საკუთარის ცხოვრებისა—მაშ თუ არ თვითონ, სხვა ვინ ეყოლება ზოგიერთს კაცს მოთმინებით სავსე ყურის-მგდებელი? მე მარტო ამის თქმა მინდა, რომ საკუთრივ მე დაბადებიტვე კარგი მეხსიერება დამყვა—ახ, ნეტავი არ დამყოლოდა, რამოდენად უკეთესი იქნებოდა—ამიტომაც თავის დღეში არ დამავიწყდება ის, რაც ერთს დროს ჩემთვის ღირს-სახსოვარი ყოფილა: მაშასადამე ამავების ჩაწერა მეტი იქნებოდა. ხოლო რაც ღირს-სახსოვარი არ იყო, მე ვფიქრობდი, არც ღირსია-მეთქი ჩაწერისა. თუნდ ვგეც არ იყოს, ადამიანის სიცოც-

ზღეში ათ შემთხვევიდამ ცხრა მაინც საუბედურო და სამწუხაროა. აქედამ, რასაკვირველია, სრულე-ბითაც ის არ გამოდის, რომ მეათე მაინც სასიხარუ-ლო იყოს. აი კიდევ უფრო საბუთიანი მიზეზი, რომ კაცმა „სახსოვარი“ არა სწეროს! რამოდენად უფ-რო გონიერი და სანუგეშო იქნებოდა, რომ „სახსო-ვარს“ კაცმა თავი დაანებოს და იმის მაგიერ სწე-როს „სავიწყარი.“ „ის, რაც უნდა მე დავივიწყო“ ამ სათაურით წიგნი ურიგო არ იქნებოდა. დეე მკი-თხველმა წარმოიდგინოს რამ სიდიდე წიგნი გამოუ-ვიდოდა კაცს ამისთანა სათაურით და რამდენი თა-ვისუფალი დრო-ლა დარჩებოდა თვითონ დამწერს, თუ მართლა და სინიღისიანად აასრულებდა თავის აღთქმულსა.

მაგრამ მაინც განვაგრძოთ ჩამოთვლა მათი, ვინც თავის-თავისათვის სწერს.

ის, ვინც არზასა სწერს, ანუ თხოვნასა, თქმა არ უნდა, რომ მარტო თავის-თავისთვისა სწერს. ვინ არ იცის, რომ არზას, თხოვნას არავინა კითხუ-ლობს დამწერის მეტი, რადგანაც არზას, თხოვნას მარტო დამწერისათვისა აქვს მნიშვნელობა. ამის და-საწიკიცებლად ის მომყავს, რომ თუ წინაღვე აღნი-შნული ხართ თანამდებობის მისაღებად, თქვენ მი-იღებთ თანამდებობას არზის მიცემამდინაც და თუ გეტყვიან ჯერ არზა შემოიტანეთო, ეგ აშკარა ნი-შანია, რომ თანამდებობის მიღებას უნდა გამოეთხო-ვოთ. ამიტომაც არზის წერა უფრო მეტი უქკუო-ბაა, ვიდრე „სახსოვრისა.“

ამ მხრით არზის საწერადაც ისე არ მიმიწევს გული, როგორც თვითონ ჩემის „სახსოვრის“ საწერად.

ის, ვინც იმისათვისა სწერს, რომ თავისი აზრი გამოხატვას, რჩევა რამ მისცეს, ცნობა რამ აუწყოს—ისიც მარტო თავის-თავისათვისა სწერს. ამის დასამტკიცებლად ამას ვიტყვი, რომ რჩევას ჩვეულებრივ მაშინ მიმართვენ ხოლმე, როცა საქმეს გაათავებენ და თვითონ ნაუწყიც თუ არ ექაშნიკათ, ხომ ყურსაც არ ათხოვებენ.

ვინც საყვარელსა სწერს—ისიც ისევ თავის-თავისათვის სწერს, და ამის მიზეზი ბევრნაირია. ძალიან და ძალიან იშვიათად იქნება, რომ ტრფიალები ორივეს მხრით თანასწორად იყოს; ამის გამო მხურვალეობა ერთისა მეორისათვის გაუგებარი ენაა, *vice versa*. ამას გარდა, რაკი საყვარელი მოგვეწყინდება, აღარც მივწერთ ხოლმე. აშკარა საბუთია, რომ ჩვენ საყვარლის გულისათვის არ გვიწერია.

მწერალნი ყოველთვის ქადულობენ წინა-სიტყვაობაში და იქამდინ მივიდნენ, რომ თვითონაც სჯერათ, ვითომ-და საზოგადოებისათვისა სწერენ. ცუდი არ იქნებოდა, თუ რომ ამას დაიჯერებდნენ ისინი, ვის ნაწერსაც არა კითხულობენ, ცხადია თავისათვისა სწერენ და გამოჩენილნი, გათქმულნი მწერალნი კი გამორჩომისათვის, ხან სახელ-დიდებისათვის სწერენ,—მაინც და მაინც ყოველ შემთხვევაში თავის თავისათვისა.

მაშ ვილა სწერს სხვისთვისაო? იკითხავთ. ეხლავ მოგახსენებთ. იმ ქვეყნებში, საცა ბოროტებად მიაჩნიათ, რომ კაცმა კაცს უთხრას ის, რასაც ჰფიქრობს, საცა კანონად მიღებული აქვთ, რომ კაცმა არ უნდა იცოდეს ის, რაც იცის და საცა ფეხები იმისათვის არა აქვთ, რომ იარონ—საცა, ერთის სიტყვით, წინასწარი ცენზურაა—აი სწორედ ამისთანა ქვეყნებში სწერენ სხვისთვისა და ის სხვა ცენზორია და არა სხვა ვინმე. მწერალი, რომელსაც გაუჭრელებია ერთი ოზმა ქალაქი და მიაქვს ცენზორთან, და რომელსაც ცენზორი ეუბნება არ შეიძლება ამის დაწერა, რაც დიდი ხანია დაუწერია კიდევ,—ის მწერალი თავის-თავისათვისაც არა სწერს: ის სწერს განსაკუთრებით თავის ცენზორისათვის. მარტო ამისთანა მწერალია ის განსაკუთრებითი სულიერი, რომელსაც მიეტევება სწეროს არამც თუ „სახსოვარი,“ არამედ „არზაცა.“

მტკიცედ გადავწყვიტე და დავაპირე არა დავწერო—რა თავის დღეში ცენზორისათვის და ყოველთვის ვცდილობდი გამომეხატა მხოლოდ ჰუმბარტება, რადგანაც, ვეუბნებოდი ჩემ თავს, ვინ ცენზორი იქნება ამისთანა, რომ ამიკრძალოს მართლის თქმა და რომელი განათლებული სახელმწიფო იქნება, მაგალითებრ, თუნდ ისპანია, რომ მართალს შეუშინდეს? ამ სახით, თუ ცენზორის წეს-დებაში აკრძალულია ლაპარაკი წინააღმდეგ სარწმუნოებისა, მოხელეებისა, მთავრობისა, უცხო ქვეყნებთა მმართვე-

ლებისა და სხვისა მრავლისა,—ამისათვის არის აკრძალული, რომ იგულისხმება და სამართლიანადაც, რომ ყოველს ამ საგანზედ კარგს ვერას იტყვი, თუ მართლის თქმა გინდა. ტყუილის თქმას კიდევ ისა სჯობია, სულაც არა ითქვას-რა. ყოველივე ეს ცხადია, ცხადზედ უფრო მეტი, თითქმის სრულებით მართალიც არის.

მაგრამ აი რა არის ნება-დართული,—ეგ ქებრს შესხმა, და აქ საზღვარი არ არის დადებული, რადგანაც დამტკიცებულია, რომ რამდენიც უნდა აქო, ქება მეტი არ იქნება, ნამეტნავად მისთვის, ვისაც აქებ და არც შეიძლება, რომ ქებაში ჭეშმარიტება და სიმართლე არ იყოს. ამ მიზეზით ჩემ თავს კანონად დავუდე—ყოველთვის ყოველისფერი ვაქო, და ამ კანონის მადლობელი უნდა ვიყო, რომ ჩემმა სუსტმა ნაწერებმა სახელი გაითქვეს და ხალხში ფეხი გაიდგეს. ამ გზას მე თავის დღეში არ ავცილდები, ნამეტნავად ეხლა, რადგანაც, სწორედ რომ ეთქვათ, არავითარი მიზეზი არ მაიძულებს გზა შევიცვალო.

ამ გზას რომ დავადეგ, ერთი კიდევ სხვა საბუთიცა მქონდა, ანუ, უკედ ვთქვათ, ერთი სხვა ზნეობითი დედა-აზრიც, დაურღვეველი და შეურყეველი ყველა დროების და ქვეყნებისათვის. კაცმა არ უნდა ჰქმნას არა რაიმე იმისთანა, რასაც არ ათქმევინებენ, რასაც არ აქადაგებინებენ საყოველთაო სასმენელად. ამ სახით, არც ერთს მწერალს არ შეუძლიან სთქვას, რომ ცენზორმა ამიკრძალა ესა და ეს ნა-

წერიო, იმიტომ რომ ეგ კანონით არის აკრძალული და კანონი განა ცუდი იქნება? მაშ როგორ დაეწერდი იმისთანა წერილს, რომელსაც მე ამიკრძალავდნენ? მაგისთანაები არც მიწერია და არც დაეწერ, არც ვიტყვოდი, თუ მაგგვარი რამ შემცდენოდა შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა, და არც ვისურვებდი თქმას. სულ ერთია—თუნდ რომ მდომებოდა, ხომ მაინც არ მათქმევინებდნენ. ერთის სიტყვით, არ შეიძლება! და ამიტომაც ძალიან ჭკუას ეხმარობ, რომ ემარხულობ და თავს ვიჭერ.

მე მგონია მეტი იქნება იმისი თქმა, თუ რა ხეირს შევეყარე, ასე რომ ხელ-აღებით ყველასფერს ვაქებ, რასაც ვხედავ, თუ ჩემმა კმევამ და ქებამ, რომელსაც ასე უხვად ვხარჯავ, აქამომდე,—როგორც სჩანს,—ვერაფრად გასჭრა და ერთი კაი ლაზათიანი თანამდებობა არ ჩამიგდო ხელში, ეგ იმიტომ ხომ არა, რომ თანამდებობის ღირსი არ ვიყო. იმათაც, ვინც თანამდებობას არ მაძლევენ და მეც, რომელიც თანამდებობას არ ვიღებ, გვსურს, რასაკვირველია, რომ ჩემი ქება და კმევა სრულებით დამოუკიდებელი და პირ-უთვნელი იყოს.

ჩემმა დამოუკიდებლობამ მეტად წამახალისა, წამაქება. უნდა გეყურებინათ, რა კაღნიერებით და გულ-ახდილობით ვუკმევდი ხოლმე ქებას ძალისმქონეთა, რა რიგად ვუქებდი მამობრივს გულს ძლიერთა ამა ქვეყნისათა, რომელნიც თბილ-თბილ ადგილებს ურიგებდნენ ხოლმე თავის მახლობელთ, ნა-

თესავეებს, მეგობრებს; რა რიგად შეეხაროდი, რომ ამისთანა გაჭირვებულს და არეულ დროში თვალებს იწყალებდნენ, თავებს იწუხებდნენ, აგება ახალი ფორმა მუნდირისა ბატონ სენატორების შესაფერი რამ მოვიგონოთო; რა რიგად ვუქებდი შორს-მხედველობას, რომლის წყალობითაც საცა იყო და არ იყო ორგულობას და სახელმწიფო ღალატს აღმოაჩენდნენ ხოლმე და ამით საშინელის ფათერაკისაგან იხსნიდნენ ქვეყანასა; რა რიგად ვუწონებდი მზრუნველობას და გონიერებას, რომლითაც იგინი წინ დაუხვდნენ ხოლერას; რა სისწრაფით დაამშვიდეს ურთიერთ შორისი შფოთი და ბზარვა; რა... მაგრამ ვაგრძელება რაღა საჭიროა? მე ვაქებდი ყოველის-უერს, რასაც ვხედავდი და თუ რამე გამომეპარა, გეფიცებით ჩემს სიცოცხლეს, რომელიც მომწყინდა, — ეხლავ შევუდგები იმასაც.

რაცა ვთქვი, იქიდან ისე არა მწყინს-რა, როგორც ჭლავი-ქლუვი და ყვირილი ყოველთვის და ყველწფერში მომღურავის ხალხისა, რომლის თვალშიაც ყოველივე, რაც კეთდება, ან ცუდად გაკეთებულია, ან ძალიან ნაკლებად. აქ კი მოთმინებიდან გამოვალ ხოლმე და ვეუბნები: „არა კმარობთ განა? თქვენთვის ყოველივე ეგ ცოტაა განა? მაშ მოიტათ, ჩამოვთვალოთ, რამდენი თთვეა, რაც ჩვენში შემოვიდა“...

— „რა შემოვიდა?“ კითხულობენ იგინი. — „როგორ თუ რა? აი, თუნდა სამეფო ქარტია?“ —

„ჯერ წელიწადი არ არის.“ — „წელიწადი არ არის და ორჯერ პალატნი მოწვეულ იქმნენ, შეეყვირე მე პასუხად: ორი სამხედრო მინისტრი გამოიცვალა, სამი შინა საქმეთა მინისტრი გადააყენეს, გარე-საქმეთა მინისტრი ერთი და იგივე დარჩა, მაგრამ ის ერთი სამად ჰღირს, სახელმწიფო მიწებს ერთი და იგივე მინისტრი უვლიდა, ამიტომაც ის მიწები სულ თვალწინ არიან, და რადგანაც ანდაზა ამბობს: ქონებაო, შენი პატრონი შენა გხედავსო და თუ ზღვისა და წყლის საქმეები თვალწინ არა სჩანან, ეგ იმიტომ, რომ ანდაზაში მოხსენებულნი არ არიან. ჯერ წელიწადი არ არის და რამოდენა ნიჭი და ტალანტი აღმოიჩინა ისპანიამ, იმიტომ რომ მეტი გზა არ იყო, ძალა უნდა დაეტანებინა თავის თავისათვის. რამდენი, დიდ-დიდნი სარდლები, სახელოვანი ლენერლები გამოჩნდნენ ამ მოკლე ხანში, ჯერ ხომ წელიწადი არ არის: რამოდენა აჯანყებულები დაამშვიდეს, რამდენი შესხმა, ქება და მადლობა წარმო-სთქვეს მკვერ-მეტყველმა ორატორებმა, რამდენი ლაპარაკია! განა თემისთოკლემ არ უთხრა თავის მოქიშპეს: „მცემე, ოლონდ კი მომისმინეო.“ თვითვეული ჩვენი ორატორიც თემისთოკლეა; ოლონდ თქმის ნება მისცენ და პირ-და-პირ ეტყვის ყოველს უბედურებას: მცემე ოლონდ კი მომისმინეო! სხვა რა გინდათ ამაზედ მეტი გენახათ ამ მოკლე ხანში, ჯერ წელიწადიც არ არის, თქვენ ყოველთვის მომდურავენო ადამიანნო? ერთი გვითხარით, ამაზედ მეტი რაღა გინდათ გაგეგოთ და შეგეტყოთ?“

— „ერთი ბეწვა წინმხედველობაც არსად სჩანსო,“ მითხრა ამას წინად ერთმა მათგანმა. — „არსად სჩანსო?“ შევძახე მე: ეგ ხომ უსინიღისობაა! რადაგგონიათ ეგრე? ნუ თუ იმიტომ, რომ ორიოდე უბედურება მოხდა, რომელსაც კაცი ვერ აიცილენდა, თუნდა წინაღვე დაენახა?“

აჲ-ენანო! სწორედ მაგისთანა ამბავი მოუგონეს ხალხის გულსაცა. ათასჯერ უთქვამთ, რომ ხალხს გული მოუკლესო. ვთქვათ მართალი იყოს, მაგით ვითომ რაო? განა არ შეიძლება უბრძანონ ხალხს ხელ-ახლად გული მოიციეს? განა არ შეიძლება ყველგან ბატონ გუბერნატორებს ბრძანება მისწერონ, რომ ხალხს გული გაუცოცხლონ და ყველგან საყოველთაო სიხარული გააჩინონ? გგონიათ არ გააჩენენ? გააჩენენ ასეთს, რომ თქვენს მოწონებულს, პირველის ხარისხისას.

შარშან, როცა შფოთი და ბზარვა იყო, ხალხის აღტაცება არა გვეკლებია; მაგრამ ეხლა კი შიში არსაიღამ არის და ფიქრი, ამიტომაც ხალხის გული დაწყნარდა, აღტაცებამაც იკლო. აქედამ გამოდის, რომ ყოველთვის არეულობასთან განუყრელად ჩართულია აღტაცებაცა. ეხლა კი მაგის ნებას არავინ მოგცემთ. ეხლანდელი აღტაცება უნდა იყოს დაწყნარებული, ზომიერი, ჭკვიანური და გრილი; ეხლა, ბატონებო, აღტაცება უნდა იყოს ძალად აკიდებული, ნაბრძანები, ერთის სიტყვით, ყრუ-მუნჯი დაბადებითვე; იმისთანა, რომელსაც არ უნდა მო-

ჰყვეს საპატრიოტო ლექსების მღერა, ესე იგი, საყოველთაო მყუდროების დარღვევა. აი კეწმარიტი და მოსაწონი აღტაცება ეს არის. თორემ საპატრიოტო ლექსების მღერა რომ ზედ მოჰყვეს, მაშინ აღტაცება სულაც რომ არ იყოს, ისა სჯობია. რა შეარყვეს ხოლმე მთელის წყობის დედა-ბოძსა? ზოგნი მიზეზს სდებდნენ ბეჭედის თავისუფლებასა, ზოგნი კი... არა, ბატონებო, ეხლა ჩვენ ყველანი ერთხმად აღვიარებთ, რომ მიზეზი სულ საპატრიოტო ლექსებია... განა რაცა ვთქვი, ქება არ არის თუ?! მე ქებას და გამოსარჩლებას თავის დღეში არ დავიშლი; საუკუნოდ უარ-მიყვია წინააღმდეგობა. ან რა საჭიროა, ან რა არის ეგ წინააღმდეგობა?

აი ნაწერი და დაწერილი ყველასათვის, ცენზორის გარდა. ვაქებ, ამასაც ხომ არ დამიშლიან!

დედა-მიწის ზურგზედ კაი კაცებიც არიან და კაი საქმეებიცა. კაცთა შორის არავის სახელს არ ეუხსენებთ, თორემ ბევრნი გვიწყენენ და გაგვიჯავრდებიან. საქმეთა შორის კი საჭიროა ზოგიერთის მაინც დასახელება, თუ რომ გვინდა, დაგვიჯერონ რამე. აი მაგალითებრ, კარგი რამ არის წინასწარი ცენზორა და ზოგიერთისთვის არამც თუ კარგია, უწარჩინებულესია. ვთქვათ, რომ თქვენ ადმინისტრატორი ხართ და ცუდად ასრულებთ თქვენს თანამდებობასა. შესაძლოა, რომ ეს ორი საგანი ზოგჯერ ერთად სუფევდნენ. განა ცუდია, განა საუცხოვო არ არის, რომ ამაზედ არავის არ შეეძლოს სთქვას

რამე? ვთქვათ, მმართველი ხართ რისამე და ცუდად არა ჰმართავთ, ამიტომ რომ თავის ტყენა არ გიყვართ და ხელს არა სძრავთ; ესე იგი, იმის მაგიერ, რომ კარგი რამა ჰქმნათ, თქვენ არაფერს აკეთებთ, არც კარგსა და არც ცუდსა. ერთი საიღამმე რომ გამოტყვრეს თავზედ ხელ-აღებული მწერალი და სთქვას: „საქმეები გაჩერებულიაო,“ განა არ გიამებათ, რომ მაშინვე გამოუხტეს საფარიდამ ცენზორი და დიდის, თვალ-საჩინო ასოებით ნაწერის ბოლოს ჩაურთოს: „ეს ნაწერი არ შეიძლება დაიბეჭდოს.“ ხომ მეთანხმებით, რომ ეს ძალიან კარგი რამ არის? ახლა სხვა მხრით გავსინჯოთ. თუ თქვენ განათლებული კაცი ხართ, მთავრობის ერთგული და შემოსავალზედ კი ან ცოტა ნაკლებად ბძანდებით ან სულაც უკაცრაოდ ხართ, როგორც ხშირად მოხდება ხოლმე, — ხომ თქვენც დამეთანხმებით რომ ძალიან კარგი საქმე იქმნება, თუ ერთი ოცი ათასიოდ რეალს მოგცემენ ჯამაგირად, ან მაგვარს ადგილს რასმეს დაგპირდებიან მარტო იმისათვის, რომ შრომა მიიღოთ და ნაწერის ბოლოს ჩაურთათ ხოლმე: „ეს არ შეიძლება დაიბეჭდოს.“ კარგია, ძალიან კარგი საქმეა! ვისაც გამოპასუხება უყვარს და კამათობა, რა თქმა უნდა, სიტყვას მომიჭრის და მეტყვის, რომ წინასწარი ცენზურა ერთნაირად სანუგებარი არ არის, ერთის მხრით, იმისათვის, ვინცა სწერს აკრძალულს წერილებსა და მეორეს მხრით, — საზოგადოებისათვის, რომელსაც ის წერილები რაიმე სიკეთეს მოუტანდ-

ნენ. მაგრამ ჯერ ისა, რომ, როცა ვთქვი, ქვეყანაზედ კაი საქმეებია-მეთქი, ხომ არ მითქვამს—ვისთვის არის კარგი; მეორე ისა, რომ განა ქვეყანაზედ არის იმისთანა საქმე, რომელიც ყველასათვის ერთნაირად კარგი იყოს. არიან იმისთანა სახელმწიფონი, რომელნიც ჰფიქრობენ, სანატრელი სისრულე იმაში მდგომარეობსო, რომ სიკეთე უფრო ბევრს გასწვდესო, მაგრამ ხომ იმისთანა ერნიც არიან, რომელთაც სწამთ კუდიანებზე, ქაჯები და ეშმაკები. განა ამ რწმენილამ ის გამოდის, რომ კუდიანები, ქაჯები და ეშმაკები მართლა იყვნენ ქვეყანაზედ? ძალიან ღრმად გავებით ამ ჩვენის აზრის გამოკვლევას, დროა გავათავოთ, ამიტომ რომ ამებზედ ლაპარაკი ჩვენ არც ისე ძალიან გვებერხება. სჯობს, ლაპარაკის გაუბმელად დაძეთანხმობთ, რომ ქვეყანაზედ მართლა არის კაი საქმეები.

რაკი ამაზედ დამეთანხმებით, აბა მითხარით: კარგთა საქმეთა შორის ბევრია იმისთანა, რომ პოლიციას სჯობდეს? ჯერ პირველი ამას ვიტყვი, რომ პოლიციის სათავე ადამიანის ბუნებილად არის მომდინარე. ამიტომ რომ პოლიცია შიშის შედეგია და შიში კილევ იმისთანა ბუნებითი გრძნობაა, რომ ქვეყანაზედ ადამიანი არ არის არ ეგრძნოს; მომეტებული ნაწილი ხომ თითქმის დღე მუდამ შიშს ქვეშ არის.

ყველანი ვგრძნობთ შიშსა: მხთალნი ყოველ შემთხვევაში ჰშიშობენ, ვაჟკაცნი კილევ ჰშიშობენ

მხოლოდ არვის ვეჩვენოთო, ერთის სიტყვით, ყველაზედ ბევრს ის იმოქმედებს, ვინც ყველაზედ უკეთესად იცის თავის ჯაბნობის დამალვა. მე პირველი არა ვარ, რომ ეს აზრი გამოვთქვი. ჩემზედ წინ ჩვენმა პოეტმა ერსილიამ იგივე სთქვა ორის ლექსით; თუმცა თქმა უკეთესადაც შეიძლებოდა, მაგრამ აზრით კი ძნელია ამაზედ მართალი სთქვას ვინმემ: „შიში — ჩვენი ბუნების თვისება არისო; ეს რა დასამალავიაო; ვინც მოერევა შიშს — იმას გმირს ეტყვიანო.“

მაშასადამე სრულებით ცხადია, პოლიცია საიღამ არის წარმომდგარი. ჩვენ არ გვინდა, რომ ძველთა დროთა ისტორიაში ძებნა დაეუწყოთ საბუთებს პოლიციის ყოფნის გასამართლებლად. ეგ მეტი შრომა იქნებოდა, იმიტომ რომ ეგ შრომა ჩვენზედ უწინ გაუწყვიათ კიდევ. ეხლა ხან ერთმა ორატორმა სთქვა, რომ ქვეყანაზედ ერთი ადგილიც არ არისო, საცა პოლიცია არ ყოფილიყოსო, „სხვა და სხვა სახელ-წოდებით კიო.“ გარდა ამისა ცნობილია, — და ნამდვილადაც არის ცნობილი, — რომ პოლიცია რომშიაცა ყოფილა ციცერონის დროს იმ სახელით თუ ამ სახელით, თუმცა იმისთანა დაწყობილობა კი არა ჰქონია, როგორც ჩვენში. ესე თუ ისე, საქმე იმაშია, რომ პოლიცია ყოფილა და რადგანაც რომშიაც ყოფილა, ცხადი საბუთია, რომ კარგი საქმეა. ამას ისიც რომ დაეუმატოთ, რომ პოლიცია დღესაც სუფევს პორტუგალიაში, სხვა საბუთი ტყუილი გაქიანურება-ლა იქნება სიტყვისა.

ვენეცია ერთი იმისთანა ქვეყანა იყო, საცა პოლიციამ თავის უმაღლეს წერტილამდე და ბრწყინვალეობამდე მიაღწია, იმიტომ რომ სხვა რა სახელი დაერქმის სახელოვან სამსჯავროს ვენეციის რესპუბლიკისას. სწორედ ამ სახელოვანმა სამსჯავრომ შეჰქმნა ყოველივე სიტურფე იმ საზოგადო ცხოვრების თავისუფლებისა, რომელსაც შეჰხაროდა მაშინ ვენეცია—ეგ მეფა ადრიატიკისა. თვითონ ინკვიზიციაც სხვა რა იყო, თუ არ საეკლესიო პოლიცია, და რომ ინკვიზიცია კარგი დაწესებულება იყო, ამაზედ ექვს ვინ შემოიტანს. ყოველ ამით მტკიცდება, რომ ზემოხსენებულს ორატორს მართალი უთქვამს, როცა სთქვა, პოლიცია „ამა თუ იმა სახელ-წოდებით“ ყოველთვის და ყოველგან არსებობდაო.

პოლიციის სასარგებლოდ ესეც ითქმის, რომ იგი არსებობს არამც თუ მარტო რომში და პორტუგალიაში არამედ ავსტრიაშიაც, ყველაზედ უნაშეტნავესად მის იტალიის მაზრებშია, საცა პოლიციას დიდს დანაშაულობად მიაჩნია საფრანგეთის გაზეთის ქონაც კი. პოლიცია რომ ლიბერალური დაწესებულებაა, ცხადია იქიდამ, რომ საფრანგეთში შემოიღო იგი ბონაპარტემ, ამ დიდად საიმედო მეგობარმა თავისუფლებისამ. ამას ისე ძლიერ უყვარდა თავისუფლება, რომ ყველას ჩამოართვა, წაართვა და მარტო თითონ დაისაკუთრა. ბოლოს, ისპანიაშიაც პოლიცია შემოიღო სახელოვანმა გამარჯვებულმა ტროკადეროში 1823 წელსა და მოგვცა იგი

ჩვენ ნაცვლად კონსტიტუციისა, რომელიც წავგართვა. ცხადი საბუთია, რომ იმის თვალში პოლიციადირსეულობით, თუ არ მეტი, კონსტიტუციაზედ ნაკლები აღარ არის,—და რომ უფრო სასარგებლოა, ამას თქმა აღარ უნდა. მაგალითები რა საჭიროა. უკანასკნელ ათს წელიწადში ერთს კანონით ტანჯულს ლიბერალს ვერ იპოვით, რომ რითიმე დავალებული არ იყოს ამ მართლა მშვენიერის დაწესებულებისაგან. აწ მომდინარე 1835 წელი, სრული მემკვიდრე წარსულის ათის წლისა, როგორ იკადრებდა, რომ ხელი აეღო ამისთანა კანონიერ მემკვიდრეობაზედ. ამიტომაც თვალით ნახული გვაქვს, რამოდენა ღვაწლიც გასწია ჩვენმა პოლიციამ ორგულობის აღმოჩენის შესახებ ამ უკანასკნელ დროს.

პოლიცია ორ გვარია: საპოლიტიკო და სამოქალაქო, ერთი მეორედ ჰღირს. წარმოიდგინეთ, რომ სალხინოში სადმე, თუ შინ, ყური მოჰკარით ლაპარაკსა, ანუ თუნდ ყურიც არაფრისათვის არ მოგეკრათ, წარმოიდგინეთ, რომ მტერი გყავთ ვინმე. ვის არა ჰყავს მტერი? თქვენ მიდინხართ პოლიციაში, ეუბნებით, რომ ეს კაცი ამასა და ამას ლაპარაკობდაო და უმატებთ, რომ „იზაბელიელთა“ მომხრე არისო; რომ „გაუმარჯოს კანონსა“, ამ ძახილში ორგულობა და არეულობა თავს იმაღლავსო. მაშინვე გაჰბაწრავენ თქვენს მტერ-კაცსა. განა ეს კაი საქმე არ არის? ამასთანა, ყოველ თანამდებობისათვის ცოდნა უნდა რისამე, რასაკვირველია, მხოლოდ მაშინ, როცა ნა-

თესავი და შემწე არავინა გყავს,—ასე, მაგალითებრ, თუ ექიმობა გსურთ, სენის გაძნელება და გავრცელება უნდა იცოდეთ, თუ ადვოკატობა—საქმის დახლართვაა საჭირო, თუ მღვდლობა... მაგრამ ყველამ იცის, მღვდლობაში რაც არის საჭირო და სხვა ამ გვარი. ხოლო პოლიციაში ადგილის მიღებისათვის კი მარტო ერთი რამ არის სამყოფი—ყრუ არ უნდა იყოს კაცი. განა ძნელია ყრუთ არ ყოფნა? სულაც არა. აი განგებ ყურის მოყრუება—ეგ ძნელი რამ არის. მაგას სწორედ იმოღენა მოხერხება უნდა, რამოღენდაც საჭიროა, რომ ისპანიის მინისტრობა შეიძლო.

რაც შეეხება საჩუქრებს, ბეზლაობისათვის გადადებულს, რომლებზედაც,—ექვი არ უნდა,—იხარჯება უმეტესი ნაწილი პოლიციისათვის დანიშნულ რვა მილიონიდან, ამას ვიტყვი, რომ ეგ ხარჯი ფრიად საჭიროა, ჯერ იმიტომ რომ, აბა ვინ იქნება რომ მუქთად ბეზლობა იკისროს, მერმე იმიტომ რომ ვისაც თევზი ჩანგლით უნდა დაიჭიროს, კიანყელა არ უნდა დაზოგოს. ერთის სიტყვით, ან დაჭერა უნდა, ან არ დაჭერა. თუ საჭიროა დაჭერა, მაბეზლარიც საჭიროა და თუ მაბეზლარი საჭიროა, საჭიროა იმისი კმევა და სმევაც. მაშასადამე არამც თუ მარტო თვითონ პოლიციაა კარგი რამ, არამედ ის რვა მილიონიცა—რომელიც მისთვის სახარჯავად გადადებულია.

ინგლისში, ამერიკაში ეგ საპოლიტიკო პოლიცია არ არის. მაგრამ, პირველი, რომ ყველამ იცის რა არეულობაც სუფევს ამ ქვეყნების მცხოვრებთათვისა და აზრიანობაში; იქ ყველას ნება აქვს, რაც თავში მოუვა, ის იფიქროს; მეორედ, ვნება ზომას-გადამეტებულის და ცუდად ცნობილის თავისუფლებისა იმ ქვეყნებში ყველასათვის ცხადია. ჩვენ რომ იმათ ავყვეთ, ერიპა, სად წავალთ! იმიტომ რომ ვინ იცის, იქნება მაშინ ჩვენც იმ აყვავებამდე მიგვეღწია, ჯოგორც ამერიკამ და ინგლისმა მიაღწია. მაშინ რა იქნებოდა? განა არ იცით, რომ სიმდიდრე ადამიანსა ჰრყუნის და კმაყოფილება კიდევ, სხვამ რაც უნდა სთქვას, გულს უზვიადებს და უამაყებს.

მეორე პოლიცია სამოქალაქოა. მაგასაცა აქვს თავისი სიტუტრფენი, ჩვენ მარტო პაშპორტების მიცემაზე მივაქციოთ ყურადღება. რაკი პაშპორტი უბეში გაქვთ, ყველგან გზა გახსნილია, ყველგან წახვალთ, საცა გსურს და საცა ნებას გაძლევენ. რაც დადებულია გამოგართმევენ და პაშპორტს უბეში ჩაგიდებენ. ვიგულისხმობთ, რომ ჩვენში, ვითარცა ინგლისში, პაშპორტები შემოღებული არ არის. ახლა მოდი და წარმოიდგინეთ, როგორ შეიძლება, რომ კაცი ადგილიდამ ადგილზედ გადავიდეს უპაშპორტოდ. გზები რომ სრულებით არ ვარგოდეს, ხიდები რომ არსად იყოს, თავის შესათარი რომ არსად მოიძებნებოდეს გზაზედ ამას ყველაფერს კაცი გაუძლებს და როგორმე იოლად წავა, მაგრამ უპა-

შპორტობა კი ყოვლად შეუძლებელია! ამ სახით პაშპორტს რომ იღებთ, თუმცა ორს რეალს ხარჯავთ, მაგრამ სახეში ისიც კი უნდა იქონიოთ, რომ თუ თქვენს ჯიბეს ორი რეალი აკლდება, სხვისას ემატება. ამის გამო ამ უკანასკნელთათვის საკუთრივ პაშპორტის დაწესებულება ძალიან კარგი რამ არის, ისეთი კარგი, ვითომც და ორი ნაღდი რეალი იყოს. არის, მართალია, ბევრი რამ სხვაც ამაზედ უკეთესი, მაგრამ არც კი ეგ არის ურიგო!

შეილი მოხუცებულის ჰამზასი.

სერბიული მოთხრობა

I

მ ჩვენს დროშიაც კარგი და სასიხარულო რამ არის გაზაფხული. ყვავილები ჰყვავიან, ბრწყინავს და თრთის დილის ცის ნაში, ჰყეფს ბულბული და გული, აღსავსე სიყვარულითა და ამოვნებითა, სვამს სწორედ სამოთხის სიტკბოებას. სული კაცისა აღტაცებულია, გული ადვილად და დიდის ნეტარებით ჰფეთქს, ხელნი მზად გაპყრობილ არიან სხვის მოსახვეწნელად და სიტკბოებით თრობილი ადამიანი ჰფიქრობს: ვიშ, რა ტკბილი იქნება ეხლა სული დალიოს კაცმა მშვენიერის ქალის გულზედაო...

უფრო ლამაზი, უფრო საამური იყო გაზაფხული წმინდა მეფის ნემანიის*) დროს. მაშინ სხვა დრო

---

*) XII, XIII და XIV საუკუნის დასაწყისში სერბიაში მეფობდა ნემანიის გვარეულობა, რომელთა ჩამომავალნიც იწოდებოდნენ ნემანიჩებად. ამათი დრო მეფობისა იყო უკეთესი, უწარჩინებულესი დრო სერბიის ხალხის ისტორიისა. ნემანიჩებმა მოჰსპეს წვრილ-წვრილი სამთავროები და ისეთი ძლიერი სამეფო შეადგინეს, რომ დააფიქრეს თვითონ ბიზანტიაცა. ამათს მეფობის დროს სერბიაში შევიდა ქრისტიანობა.

იყო; მაშინ არ იყვნენ მიზეზნი სიხარულთა მოწამ-
ლისა და დაშხამვისა. მაშინ შეუძლებელი იყო იმი-
სთანა წუთი, რომ კაცის გულისათვის მიზეზი რამ
მიეცა ანუ ტირილისა, ანუ რისხვა-წყევლისა; არ ყო-
ფილა ისეთი წუთი, რომლის გამოც კაცს სიცოცხლე
მოსწყინდება ხოლმე. და თუ მაშინ გული ჰშფო-
თავდა და ჰღელავდა რისთვისმე,—ეგ შფოთვა და
ღელვა წარმოსდგებოდა ახალის სახელის შოვნის
ნდომისაგან, ახალის გამარჯვების წყურვილისაგან...
როცა მოხდებოდა ხოლმე, რომ ნათელი შუბლი
მეფისა შეიკმუხვნებოდა და პირ-მქუშად მაჩრდილო-
ბელ წარბთა ქვეშ თვალნი მეფისანი რისხვით გაი-
ელვებდნენ, ვითარცა ელვა შავ ღრუბლებ შორის,
მაშინ შეუდგებოდა ხოლმე თრთოლა და ძრწოლა სერ-
ბიის მტერთა—ბერძნებსა და მადიართა; ჰგრძნობდნენ,
რომ ჭექა-ქუხილი მათს თავზედ აპირობს მოსელას...

მართალია, ეხლაც ისმის სიმღერა... მაგრამ ეხ-
ლანდელი სიმღერები სამწუხარო და სევდიანი არიან.
ასე სევდიანი, რომ დედამ უმღეროს შვილს აკვანზედა,
ბაშვი ხმას გაიკმენდს და თვით დედა კი გაფითრდება
და მთრთოლარე ბაგეთგან უნებურად მოსწყდება
მძიმე და საშინელი წყევლა... სევდიანია, სევდი-
ანი ეხლანდელი სიმღერა!.. მოუთმენლობის თრთო-
ლითა და გაბოროტებით ანთებულის სისხლითა ის-
მენს ეხლა სიმღერებს იუნაკი*) და ელის, როდის

*) იუნაკი—მეომარს ვაჟ-კაცს ნიშნავს. სერბიაში ერთ-
მანეთს იუნაკობით იხსენიებენ.

დაპკრავს საათი შურის-ძიებისა, საათი სამავიეროს გადახდისა...

იგი სიმღერა, კოსსოვის სიმღერა, სიმღერაა სერბიელთა დამხობისა!

იმ ძველს დროს კი, როცა ყოველი გატარებული საათი სახელისა და გამარჯვების საათი იყო, სულ სხვა სიმღერებს მღეროდნენ ხოლმე... მაშინ უფრო სახელოვანნი იყვნენ საქმენი და უფრო ძლიერ ვაჟ-კაცნი იყვნენ იუნაკნი! იმ სიმღერებში იყო ქება და ღიღება ვაჟ-კაცობაში გამოჩენილ იუნაკებისა, — და ვისაც ერთხელ მაინც ყური მოუკრავს იმ სიმღერებისათვის, ის სამუდამოდ და გაუთავებლად ინატრებს მათს მოსმენას. იმ სიმღერებში აღიდებდნენ სახელსა, თავისუფლებას და ძლიერებას სერბიის ერისასა!...

ოჰ, ღმერთო, ღმერთო! სადღა არიან ეხლა ის იუნაკნი? სად არის ის სახელი და ის ღიღება? სად არის პრიშტინა წმინდა ნემანიჩების სრა-სასახლითა?.

II

ნემანიჩების გვარეულობის პირველ მეფის მარმარილოს დარბაზში მწკრივად იდგნენ მარმარილოს ლუსკუმები დიდის შვილის-შვილის სახელოვანთა მამა-პაპათა: ხელოვანს ხელს სული ჩაედგა მარმარილოსათვის და გამოტვიფრულნი სახენი გამომეტყველებდნენ სიყვარულს, გულ-მართლობას, სიმტკიცეს და ძლიერებას.

ამათ შორის ბრწყინავდა ოქროს ტახტი, რომელზედაც მთელს ორს საუკუნეს ისხდნენ ნემანიჩები, ერთგულთათვის ჭირისა და ლხინისა მოზიარენი და მტერთათვის—მუსრნი.

აღსავალი ტახტისა მორთული იყო ხალებით, მქივით ქსოვილით და ოქრომკედით გარშამო ნაკერიით. ტახტის სირგვლივ აბრეშუმის ბალიშზედ ისხდნენ იუნაკნი. თვალნი მაინი ბრწყინავდნენ, როგორც დაყუდებულ შუალამისას ვარსკვლავნი, მობასწავებელნი მალღადის განთიადისა.

ტახტზედ მეფე იჯდა.

აი წყნარად დაიწყეს კვნესა ჩანგის სიმებმა და ახალგაზდა მომღერალი მოჰყვა სიმღერას. სახე მისი უფრო ცხოვლდებოდა გულის სიმხურვალისა და სულის აღფრთოვანებისაგან.

მომღერალი აქებდა და აღიდებდა მეფის სახელსა და მეფე მღუმარცდ ყურს უგდებდა; ზოგჯერ ღიმილი მოსდიოდა და მაშინ მისი ნათელი შუბლი გამოკრთოდა, როგორც გვირგვინი, რომელიც ედგა თეთრის თმით მოსილს თავზედა.

თან-და-თან მალლა და მალლა ასწია მომღერალმა და ზარივით ისმოდა სიმღერა მისი; ხან დაბალს და წყნარს ხმაზედ გადმოვიდოდა, თრთოლით და კლოძით ჩაიკაკანებდა, თითქო წყლის ნაკადული მორბის და ბუტბუტებსო; ხან ისევ აიმაღლებდა ხმას, გაგიჟებით სცემდა სიმებს; სიმები გრიალებდნენ, მისი ხმა სკექდა, თითქო მეხი წამოვიდაო

ქუხილის გრიალითა და ელვა-ჰექის ცეცხლის ისრებითაო.

იუნაკნი ყურს უგდებდნენ და თან-და თან ცეცხლი ეკიდებოდათ, თვალნი რისხვით აენთებოდათ; მათი მკერდი, როგორც აფორიაქებულის ზღვის ტალღა, ადიოდ-ჩადიოდა ისეთის ძლიერებით, რომ გულზედ რკინის პერანგები დააწყდათ. ხელი ძალა-უნებურად მივარდა ხმლის ტარს და ჰლამოდა ხმლის გაშიშვლებას. იუნაკები ააღელვა სიმღერის ლექსმა; ზიმღერაში მტერი იწვევდა მათ საომრად; მომღერალის ხმაში მათ მოესმათ კვნესა და გოდება ომში დაქრილთა, წარმოუდგათ თვალ-წინ ბოლი, მტვერი, სისხლი და მინდორი, მოჟენილი სისხლში მოსვრილ მკვდრებითა... იმათ ეგონათ, რომ ცხენებზედ სხედან კიდევ და წინ მიერეკებიან დამარცხებულს და შეძულებულს მტერსა... წამოვარდნენ ფეხზედ, ძარღვებში სისხლი აუდუღდათ, გულმა მცდვრად ცემა დაუწყო ზ, ცეცხლ-მოკიდებულნი და აფორიაქებულნი მომღერალის სიტყვებითა, ხმა-დაბლა იძახდნენ: „საომრად! საომრად! ახალის სახელისათვის! ახალის გამარჯვებისათვის!“

მეფე მღუმარებდა.

მომღერალს, რომელიც ყოველის სიმის თრთოლით, ყოველის ხმის აღმოქმენით ასე კარგად და ღირსეულად ადიდებდა სახელსა და ძლიერებას თავის ერისას, კაი ჯილდო ელოდდა.

მომღერალმა ნელა და ხმა დაბლა დააბოლოვა სიმღერა ამ სიტყვებით:

წვამსაჯივითა გესლიანი მოდის ისარი,
სმაღლა წვრიალებს, შუბი ჭკეჭით შუასეღ ტუდებს...
სეტა რა იქმნენ იუნაგნი? იგი სად არი,
გისრ შუაღულთ ქუხილს და სმლის ელვას წინ დაუ-
დგებს?

სეტა სად არის, ერთის დაკვირით დაკვიმსოას მტერი,
ქვეყანა ისსნას, ფარად ექმნას მეფისა ტასტსა!
სუ გემოს! ისეე ძღაუაა სეაბიის ერი,
მტრის არ ეშანის, კვლავ მოიქნეს ძღევისა სმაღლსა...
მას დაღთა გმიათა გვარის კარა არ დაუღება,
და ალა, ჭამისა ძეღვი კარა...

შეიძრა გვირგვინი განრისხებულის მეფის თავზედ, შეირყა ტახტი და მეფეს ფერი ეცვალა და ისე გახდა, როგორც მარმარილო, რომლიდანაც გამოტვიფრული იყო სახენი მის მამა-პაპისა. მოხუცებულის პამხის სახელი უფრო სძაგდა მეფეს, ვიდრე სახელი თავისის ქვეყნის მტრისა. დიდად სწყინდა, რომ მის გათქმულ სახელთან იხსენიეს სახელიც თავადისა, რომელიც წარმართი იყო.

— ხმა ჩაიწყვიტე, შე წინდაუხედავო! დაუყვირა მომღერალს მეფემ.

მომღერალი მაშინვე გაჩუმდა, რაკი ასეთის გულის წყრომით უბრძანა განრისხებულმა მეფემ. იუნაგნიც შეკრთნენ მეფის გულის-წყრომის შიშისაგან.

ერთი მათგანი წამოდგა და მდაბლად დალუნა თავისი ჭალარა თავი წინაშე მეფისა. მან იგრძნო, რომ მეფე განრისხდა მისის სახელის ხსენებაზედ. ჰამზამ თავ-დაბლად დაუკრა თავი მეფეს და იუნაკებს, რომელნიც ხმა-ამოუღებლივ და გაოცებით შეჰყურებდნენ, წარმოსთქვა „მშვიდობითო“ და გამოვიდა. მას აქედ ჰამზა მცფის სასახლეში აღარავის უნახავს.

III

შვენეირს ვაკე მინდორზედ, რომელზედაც დედუნით მიგრიალებს სწრაფი მდინარე ტიმოქი, იდგა მაგარი ციხე ჰამზიგრადი. მის შორი-ახლო მოფანტულნი იყვნენ სოფლები და მოჩანდნენ ახალი მონასტრები, აშენებულნი სერბიის პირველ ქრისტიანთაგან სადიდებლად ახლად მიღებულის სარწმუნოებისა. იქით შორს განზიდულიყვნენ მთის მაღალი ცერები, ტყეებით მოსილნი.

ამ ჰამზიგრადში აუშფოთებლად ატარებდა თავის სიცოცხლის უკანასკნელთ დღეთა მოხუცებულნი ჰამზა, რომელმანც თავი დაანება სამუდამოდ ბრწყინვალეს კარს მეფისას. ჭალარა თავი ძირს დაშვებოდა; ისიც კი ემძიმებოდათ ეხლა მის მხრებს, ოდესღაც ძლიერთ და მორკმულთა. მოხუცის ბრძნულს შუბლსა მოჰმატებოდა კიდევ რამდენიმე ნაოქი. არა

ერთხელ გულის სიღრმეში ამოუკენესია ოხვრა და შავ-თვალთაგან გადმოსდენია მწარე ცრემლი. ხოლო არავინ მის მახლობელთაგანმა არ იცოდა რის გამოა ასე მწუხარე და სევდიანი მფლობელი ჰამ-ზიგრადისა.

გარნა თვით მოხუცი არ იყო ამ ქვეყნად ობლად დარჩენილი; მასაცა ჰყვანდა ნუგეში, რომელსაც ბევრნი სხვანი შენატროდნენ. იგი ნუგეში იყო მისი შვილი რადიშა. მარტო იგი დაშთომიდა საყვარელის ცოლისაგან, რომელიც ამ შვილის შობა ბიარობაზედ გარდაცვლილიყო. მოხუცს სულით და გულით უყვარდა თავისი ერთად-ერთი შვილი. შეჰხაროდა და სიხარულით ვერ სძლებოდა, შეჰყურებდა და ყურებით სურვილს ვერ იკლავდა.

ახალგაზდა ლამაზი რადიშა ღირსი იყო მამის სიყვარულისა. ჯერ სულ ცამეტის წლისა იყო და უხედნს განადირებულს ცხენს იმორჩილებდა! გადარეულს ცხენს მოახტებოდა და უშიშრად მიაქროლებდა, ხევი დახედებოდა თუ ხნარცი სადმე, არათერს მოარიდებდა. მამის მძიმე ჯაჭვის პერანგში ჩამჯდარი ფეხ-და-ფეხ მშველს დაეწეოდა, მფრინავს მერცხალს ისრით შუა გააპობდა, შავარდენს თავზედ არ გადიფრენდა.

ხოლო, როცა იუნაკნი შეიყრებოდნენ ხოლმე სალხინოდ და მორიგი თასი ღვინით სავსე ჩამოივლიდა სულის გასამხიარულებლად და გულის გასათბობად, ყველამ იცოდა, რომ ყმაწვილი რადიშაც

ხელს წააკლებს მკიმე თასს და უსულოდ დასკლის მოლხინეთა სადღეგრძელოს, როგორც გამოცდილი ძველი ვაჟ-კაცი; მხოლოდ კი თვალები უფრო განუბრწყინდებოდნენ და უფრო ძლიერ დაუწყებდა ხოლმე ცემას ყმაწვილი გული.

დააყვირებდა ხოლმე რადიშა ვერცხლის საყვირს — დაიწყობდნენ აქედ-იქით რბენას ბაზიერნი და მეჯინიბენი, ძაღლები მოჰყვებოდნენ ხტომას და რამდენსამე ხანს უკან მთებსა და ტყეებში ასტყდებოდა ხმაურობა ნადირობისა, ყეფა ძაღლისა და თქათა-თქუფი ცხენის ფეხისა, ერთი ყოფა და ამბავი.

ამ რიგად ატარებდა თავის დროს მამის-ერთა შვილი მოხუცებულის ჰამზასი. ნადირობა მისთვის შექცევა იყო, შუბი და ხმალი სათამაშო და ამ სათამაშოთი ართობდა ხოლმე თავის უსაკო გულსა.

მხოლოდ მაშინ კი დალონდებოდა ხოლმე მისი ნორჩი გული, როცა მამას უყურებდა და ჰხედავდა, რომ მოხუცებული მამა წელთა სიმრავლითა თან-და თან ჰკნება და ჰკნება, როგორც ძველი ქანდარი, რომელსაც ვერა დააკლეს-რა ვერც მეხის დაცემამ, ვერც გრიგალთა ქროლამ და რომელიც კი წყნარ-წყნარად ხმება და მწუხარედ-ლა არხევს წვერზედ გაშიშვლებულს ტოტებსა.

ბოლოს მოხუცი ჰამზა დაბრმავდა და მით წაერთვა თვისის შვილის ნახვის ნუგეში. მაგრამ, როცა კი მის ხმას გაიგონებდა — ცრემლნი ლმობიერებისა და სიყვარულისა ჩამოსციოდა ხოლმე გამქრალ

თვალთაგან. ბებერი ჰამზა ჰგრძნობდა, რომ ბევრი ხანი აღარ დარჩენილიყო წუთი-სოფლად და თვით ეს წუთი-სოფელიც შესძაგდა და თვითონ სიცოცხლაც მოსწყინდა. ხოლო სწუხდა, რომ საყვარელს შვილს უნდა გამოვეთხოვო; გული სტკიოდა, შვილი უნდა დამრჩეს აქ მსხვერპლად მტრობისა და დევნულებისაო...

ამ მოხუცის თავადის სასახლეში არც ერთი ხატი არ იყო ქრისტიანობის ნიშნად. ზოგიერთს მაშინდელს თავადებს კი ესვენათ სახლში ხატები, რომელთაც ცბიერი ბერძნები ურიგებდნენ ხოლმე ახლად მონათლულებს. ამ ხატების მაგიერ ბებერს ჰამზას სახლში იდგნენ ბუთნი წარმართთა ღმერთებისა, რომელთაც ჰლოცულობდნენ ჰამზას მამა-პაპანი და რომელთ წინაშეცა თვით ჰამზას ხშირად მუხლ-მოღრეკით აღმოუთქვამს თავისის სულის მწუხარება. არამც თუ თვით ჰამზა იყო მხოლოდ წარმართი, არამედ ყოველნი მისნი მხლებელნიცა, შინამოსამსახურენი და თვით სტუმარნიც, რომელნიც ეწევიოდნენ ხოლმე ჰამზიგრადში, ვერა სცნობდნენ ღმერთსა ქრისტიანებისასა.

მოხუცს გასჯიქებოდა კიდევ გული და მალალი მცნება ქრისტიანობისა მას ველარ მიეკარებოდა: იგი გარდასრული იყო და ბრმა. იგი შენატროდა მხოლოდ წარმართთა ღმერთებს, ღმერთებს ომისას და ბრძოლისას და თაყვანს სცემდა მამა-პაპის ღმერთების ბუთთა.

ერთხელ დილით ჰამზამ მოიხმო შვილი, გადუსო აღერსით ხელი უბლზედ, რომელზედაც ჯერ სევდას და მწუხარებას არ დაეჩნია თავისი ნიშანი, და უთხრა ნელისა და მისუსტებულის ხმით, რომელიც აღსასრულის მოახლოვებას მოასწავებდა.

— მიიღე ჩემგან ლოცვა და კურთხევა, შვილო ჩემო! ღმერთნი შენთა წინაპართა, ღმერთნი, რომელნიც მრავალ საუკუნეს ჰპატრონობდნენ და ჰფარავდნენ სერბიის ერსა და რომელთაც თავყანს ვცემდი მე, იყვნენ მფარველ და მეოხ შენი, ჩემო კარგო! შენ გული გაქვს გმირისა! ეძსახურე შენს ქვეყანას და შენს მეფეს,—და როცა საყვირი ბრძოლისა მიგიწვევს შენ საომრად, წადი და გულ-და-გულ დახვდი რაზმსა მტრისასა, ეგ იმისთანა თავგაწირვაა, რომლისათვისაც ღმერთნი შენთა მამა-პაპათანი მიანიჭებენ ხოლმე კაცს სამარადისო სახელს და დიდებას. შვილო ჩემო, ნუ დაივიწყებ ჩემს ანდერძს! ნუ ჰგმობ და ნუ უღალატებ შენთა წინაპართა ღმერთებს! ნუ ჰგმობ და ნუ უღალატებ შენს საშობლო ქვეყანას და შენს მეფეს: გმობა და ღალატობა წყეულია მთელის ქვეყნისაგან! ხოლო მოერიდე მეფის კარსა და სიკვდილი გერჩივნოს, ვიდრე ნახვა იმ ტახტისა, რომელზედაც სხედან ნემანიჩების შთამომავალნი. მეფეს ეჯავრები შენ იმიტომ, რომ შვილი ხარ დაცემულის მთავრისა; შენ ეჯავრები მას იმიტომ, რომ თავყანს არა სცემ იმ

ღმერთს, რომელსაც სცემენ მეფენი ნემანიჩების გვარისანი. კურთხევა შენდა, ჩემო შვილო!..

IV

ღებერი ჰამზა გარდაიცვალა.

დაიკეტა რკინის ქიის-კარნი ქალაქისა და შავად შეიღება მგლოვიარობის ნიშნად; დადუმდა ხმა მონადირეთა; მხლებელნი შავად შეიმოსნენ, თმა და წვერი გამოუშვეს; გუშაგნი შუბს ატარებდნენ, წვერით ძირს დაშვებულს და თავადთა ქუდის თეთრი ფრთა შავზედ შეიცვალა. თითქმის ცხენებიც კი როგორღაც გლოვის ხმით ჭიხვინებდნენ თავიანთ გომურებში.

კაბუკი რადიშა დაღონებული და შეწუხებული დადიოდა მამის ქალაქში. სახე გაუფითრდა და შუბლზედ დაეწერა მძიმე ფიქრნი, რომელთაც გარემოიცივეს ეხლა კი მისი სული. თუ დაინახავდა ხოლმე იუნაკებს სადმე ერთად მსხდართ, მივიდოდა ისიც იშვიათად, მიუჯდებოდა ხოლმე და ისმენდა მათგან ნაამბობს ამბავს თავისის მამის საქმეებისას.

ერთს დილას, როცა ბრწყინვალემა ამომავალის ცისკრისა ჯერ კიდევ ებრძოდა ღამის სიბნელეს, როცა ბალახზედ ჯერ კიდევ თრთოდა ცის ნამი და რადიშას მკმუნვარე თვალეებში ბრწყინავდა ცრემლი და გაფითრებულ ბაგეთაგან გამოისმოდა სევდიანი

ოხვრა, სევდიანი, როგორც ყეფა ბულბულისა, რომელიც მიყრუებულ ღამეში დაჰკენეს ეს თავის დაქცეულს ბუდეს, მაშინ მეთქი, — რადიშას ნატკივარ გულიდამ უეცრად აღმოხდა ხმა სანადიროდ გაწვევისა. მამის შემდეგ ეს პირველი ნადირობა იყო.

გაისმა თუ არა რადიშას საყვირის ხმა, ასტყდა ერთი ფაცა-ფუცი მოსამსახურეებისა, ქორებმა ფოთები გაიშალეს, ცხენები მხიარულებით შეტოკდნენ და ძაღლთა ზარიანი ყეფა გაითანტა დილის რიჟრჟის მყუდროებაში.

სულ მზად იყვნენ.

და აჰა გაიხმაურა მთამა და ბარმა, შორს ისმოდა გიჟური ჰენების ხმა მონადირეთა ცხენებისა. მგელი, შიშით გაღეული, ხშირ ტყეში მირბოდა და სამალავად, გახურებული ძაღლები ჩარბოდნენ და ამორბოდნენ ხეებიდამ და ხან სირბილით გამალებულნი იშვერდნენ ფეხს და სკუპით გადავარდებოდნენ ხოლმე კლდე-ღრეში.

მონადირენი უფრო და უფრო შორს მიდიოდნენ და მათის ძახილით და ყვირილით ტყე ხმაურობდა.

შორს წავიდნენ მონადირენი, მაგრამ ყველაზე წინ და შორს ჰაბუკი რადიშა წავიდა. მას უნდოდა, რომ გაცოფებულ და გიჟურ ჰენებით მოეკლა თავისი წუხილი გულისა და უკან ამხანაგებს აღარ მოჰხედა. იგრძნო თუ არა თამამმა ცხენმა ჩემს ნებაზე მიმაგდესო, გაფრინდა როგორც ფრინველი. ბევ-

რო კლდე-ღრე გადიარა, ბევრს ხევზედ გადავიდა როგორც ქარი; ბევრს ხანს შირბოდა ტყე-ტყე ცხენი, მაგრამ რადიშამ მაინც არ აუკრიფა სადავე დასაყენებლად და ერთხელაც არ შეშინებია იმ უცნობის და ხაშის ადგილებისა. მაინც ნძიმე ფიქრნი ვერ დაიფრთხო, ვერ შოიშორა თავიდან ქაბუკმა მხედარმა და სულ მიარბეინებდა და მიარბეინებდა ცხენს გაფოთებით. ხან ის ფიქრები ჩამოეცლებოდნენ და მაშინ რადიშა სტკებოდა ახალის ადგილების სილამაზის ხილვითა.

მიაკენებდა ცხენს რადიშა და უეცრად თვალწინ წამოუდგა მშვენიერი, ყვავილოვანი ველი, იმისთანა, რომელიც მოეჩვენება ხოლმე სიზმრად უფოთველს და მშვიდობიანს სულს. დაინახა ღიმილისა და თურინჯის ხეები, მათზე ასული ვაზები; ხშირ მწვანეთა შორის წითლად ღვიოდნენ ვარდები; ყურთ მოესმა მშვენიერი ყეფა ბუღბუღლისა და შურშური წყაროსი; ოქროს-ფერი თევზები მკვირვალე წყაროში თამაშობდნენ და დიდთა მუხათა მაგრილებელ ჩრდილოში მოჩანდა სათავე მეფის სრასასახლისა.

რადიშა გაოცებული შედგა; ყველაფერი, რასაცა ჰხედავდა, ხამად და უცნაურად ეჩვენა. „რა ექნა? ეს სამოთხეში ვარ, თუ რა არისო“, — იფიქრა. რადიშას შეეშინდა კიდევ ამ მშვენიერის სანახავისა: ველარც თვალის მოშორება შესძლო და ველარც უკან დაბრუნება, მაგრამ, რაც მოულოდნელად და

უცრად თვალწინ გამოეცხადა, იგი უფრო უმშვენიერესი იყო ყოველსავე მასზედ, რასაც წუთის წინად ასე ძლიერ შენატროდა.

იგი იყო მშვენიერი ახალგაზდა ქალი, იმისთანა ქალი, რომლის მსგავსი რადიშას არას ოდეს არ ენახა და რომლის წინაშე ყოველი ადამის შვილი მუხლს მოიყრიდა და სიყვარულის სიტყვებს კი ვერ გაუბედავდა. იგი მხოლოდ სასოებით და თაყვანისცემით დაუწყებდა ყურებას ხმა-გაკმენდილ ალტა-ცებითა, როგორც ციდამ მოვლენილს მოჩვენებასა.

რადიშას ძლიერ დაუწყო გულმა ცემა; უნდოდა ეთქვა რამე, მაგრამ ენა არ დაემორჩილა, თუცა აზრით კი ეუბნებოდა მშვენიერს ქალსა: „ზე აიხედე მაგ მშვენიერის თვალებითა, ჰოი, ღმერთავ, და შემომხედე მე. გამიცოცხლე სული ჩემი შენს ღვთაურის შემოხედვითა!“

რადიშას მოაგონდა ბოლოს, რომ ეს სახე სხვა დროსაც უნახავს. სახელდობრ, იმ ღამეს, როცა თავით ეჯდა სულთ-მობრძავს მამას, ქვითინებდა და სწყველიდა თავის გაჩენის დღეს, თითქო წინად ჰგრძნობდა, რომ მამის შემდეგ სიცოცხლე მისი მოწამლული იქნება მწუხარებით და მარტოობითა. სწორედ იმ ღამეს, როცა სევდა ისე ძლიერ მოაწვა გულზედ, რომ აღარ იცოდა, რა ექმნა, მაშინ უცრად მოველინა საკვირველი მოჩვენება, წარმოუდგა თვალ-წინ მშვენიერი ახალგაზდა ქალი, რომლის ციურმა ღიმილმა სწრაფლად შეუშრო ცრემლი და სა-

შინელი წვა სულისა შეუსუბუქა. იგივე მშვენიერი ქალი ეხლა ხელმეორედ ედგა თვალ-წინა.

ეს მშვენიერი დანაბადი იყო კრინა, სერბიის მეფის მამის-ერთა ქალი, რომელიც, როგორც წმინდა წვეთი ცის ნამისა ვარდის ყვავილის ფოთოლზედ, ისე წმინდად და სათუთად იზრდებოდა თავისის მამის სასახლეში. იმისთანა სურვილი რა იქნებოდა, რომ მის ხნიერს მეფეს, მის მამას მაშინვე არ აესრულებინა.

ის აღგილი, რომელმაც თავისის სიტურფით და სიუხვით გააოცა რადიშა, მეფის ქალის კრინას საკუთარი ბალი იყო; აქ მარტო მისთვის ჰყვოდნენ და სუნნელობდნენ ვარდ-ზამბახნი, ბულბული მარტო მისთვის ჰგალობდა, მშვენიერი და დიდრონი ხეები მარტო მისთვის დააყენებდნენ ხოლმე ჩრდილსა და გრილოს. რადიშას ცხენი გაქვავებულივით უძრავად იდგა მეფის ქალის წინაშე და თვით რადიშაც გულის კდომით ელოდდა, აცა ან ეხლა შემომხედავს და ან ეხლაო.

კრინამ შემპოხედა. თვალნი მისნი ღამეზე უფრო ბნელნი იყვნენ და სახე უმტვერო თოვლზედ უფრო თეთრი ჰქონდა. შავი ნაწნავები გველებსავით ეყარა თოვლივით თეთრს მხრებზედ იმ ხორციელს ანგელოზსა.

— სწორედ ის არის, ის! მაშ სიზმარი კი არა ყოფილა, ცხადი იყო, როცა მე ეს პირველად ვნახე. ჩემი მაცხოვარი, ჩემი სიცოცხლე ეგ არის! ოჰ,

ღმერთო, ღმერთო, — იძახდა მთრთოლარე გულში ნეტარებით სავსე რადიშა.

კრინამ შემოჰხედა და გაწითლდა. თვალნი განუბრწყინდნენ, როგორც გაზაფხულის მზე ღრუბლებ შორის და ალის ფერი ტუჩები აუთრთოლდნენ. რალაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ ხმამ უღალატა: იგი ვერ ჰპოულობდა სიტყვას თავისის გრძნობის გამოსატქმელად. კრინას ეგონა, რომ მის წინაშე სდგას ხორციელი ადამიანი კი არა, რალაც სულიერი, ციღან მოვლენილი.

— საიღამა ხარ შენ, უცნობო ყმაწვილო კაცო? ძლივს წარმოსთქვა ბოლოს კრინამ და ხმა მისი იყო ისეთი საამო და ნარნარი როგორც ღულუნი გვრიტისა: შენ მაში-ჩემის კარის კაცი არა ხარ; მისთა თავადთა შორის შენ მე არ მინახავხარ...

რადიშამ თავისი მწვაფი თვალი თვალში გაუყარა; კრინამ ამ თვალთა სიმწვავეს ვერ გაუძლო, აირია და თავი ჩალუნა. მერე კი ისევ აიხედა მალა და შეხედა რადიშას, თითქოს უნდაო საუკუნოდ დასტკბეს რადიშას თვალთა მომხიბლავის ძალითაო.

— მე ვთხოვ მამა-ჩემს, შენს მეფეს, რომ მივიღოს სასახლეში დიდებულთა შორის, უთხრა კრინამ: შენ ისეთი მშვენიერი რამა ხარ....

ახალგაზდა მხედარი გაფითრდა, ენაზედ შეაკვდა პასუხი.... მსწრაფლ მოატრიალა ცხენი და როგორც ფრინველი თვალთაგან დაიკარგა.

მეფის ქალმა მწუხარებით ვააყოლა მხედარს თვალი, მკლავები ჩამოჰყარა, თითქო დაუდუნდაო, და სახილამ მსწრაფლად გაუქრა ლამაზი ვარდისფერი....

რადიშა ამას იქით აღარ ნადირობდა. თავის მამის საფლავის სანახავადაც კი ზოიშალა სიარული. აღარც ცრემლი მოსდიოდა და აღარც ოხვრეკენესა.

დაუჟანგდა შვიმე რკინის აპჯარი, დაუჟანგდა ბრწყინვალე რკინის პერანგი; სქელი შტვერი დაედო ცხენის იარაღსა. ამ ქვეყნიერობაზედ აღარაფერი არ იტაცებდა რადიშას გულს, აღარაფერი ესიამოვნებოდა. მას ერთის ნახვით შეუწყვარდა კრინა და მზად იყო სიცოცხლე მიეცა, რომ ერთხელ კიდევ თვალით ჰნახოს, ჰნახოს და იქავე მოკვდეს კიდევ.

ხოლო წელიწადი წელიწადზე მიდიოდა და რადიშა მამის ანდერძისა გამო ვერ ჰპედავდა მეფის კარზედ მისვლას, თუმცა იქ ჰნახავდა თავის ღმერთას, თავის გულის სანატრელსა.

მეფის სრა-სასახლე ძალიან გაჩაღებული იყო; მდიდრად მორთულნი მოსამსახურენი გარბოდნენ და გამოვრბოდნენ დიდს დარბაზში; მრავალნი თავადნი სერბიის საშეფოსანი ჯკუჟ-ჯგუჟად წინ და უკან დაიარებოდნენ მდიდრად მოჟენილ ხალებზედა.

საბჭო დარბაზში ისხდნენ ტახტის დედა-ბოძნი — უხუცესნი სერბიის ხალხისა. მოუთმენლად ელოდდნენ, რომ მეფემ ბრძანოს რამ ტახტიდამ და ბჭობა გაიმართოსო.

მეფე წამოდგა ფეხზედ და მრისხანებით წარმოსთქვა:

— მეფე მთელის საბერძნეთისა, ბოლგარიისა და სერბიისა ჰთხოულობს ხარკსა ურჩთა სერბთაგან!

მთელს დარბაზში ერთბაშად გაიხმაურა გულის-წყრომის ხმამ; რისხვამ გაუფლვა თვალებში ამ მოხუცთა კრებას და მეფემ ხელ-ახლად დაიწყო:

— ომს ირჩევთ, თუ ხარკის მიცემას? ჰკითხა მეფემ.

— ომს, ომს! დაიგრიალა კრებამ, დედა-ბოძმა ტახტისამ.

— ომს! ამბობდა გულის-წყრომით ანთებული თვალი, — ომს! წკრიალებდა ხმალი, ქარქაშიდამ ამოწვდილი.

— მაშ ომი იყოს და სრვა მტრისა! დაასკვნა მეფემ.

პრიშტინაში წინანდელი უღარდელი მხიარულება შესწყდა; ეხლა ქალაქის ქუჩებში დაიარებოდნენ შეიარაღებულნი იუნაჟნი, თავადნი, მორთულნი აბრეშუმსა და ოქრომკედით ნაკერის ტანისამოსითა. იგი იყო მხედრობა, რომელთაც წინ ეღვათ დამარცხება გაზვიადებულის ბერძნისა.

იუნაკთა შორის რადიშაც იყო; იგი ერთგულობით შერჩა თავის სამშობლო ქვეყანასა და თუმცა ჯერ ქაბუკი იყო და ამასთან ძალიან მდიდარი, მაგრამ უხაროდა, რომ თავის ყმაწვილ-კაცობაშივე თავს დასდებს თავის ქვეყნისათვის.

მოხუცებულის ჰამზას შვილს გულ-მკერდს უშვენებდა რკინის პერანგი ოქროთი დაფერილი, საომარს ჩაჩქანზედ გადმოშვებული ჰქონდა ფრთა, ძვირფასის თვლებით მორთული. გვერდზედ ეკიდა ხმალი მდიდრად შემოსილი. თვალები მისი უნდა გენახათ, თვალები!.. რამდენს მშვენიერს ქალს მდიდარის პრიშტინისას ამოუოხზვრია იმ თვალებისათვის, მაგრამ კი ეერც ერთს ვერ გაებედნა შიგ ჩახედვა იმ წყვილადსავით ბნელ თვალებში!

რადიშა იყო მშვენიერი როგორც ღმერთი, თავ-მომწონე როგორც არწივი, რომელიც თამამად თვალს უსწორებს მზეს, თავისუფალი როგორც ლომი, რომელმაც არ იცის, რა არის ხუნდი, და ტანადი როგორც კვიპაროსი.

მარტო ერთი რამ აწუხებდა რადიშას. როცა მეფის სრა-სასახლის ახლო გაივლიდა, რაღაც უცნაური ხმა ჩასჩურჩულებდა ხოლმე ყურში: „მეფეს შენ სძულხარ და ეჯავრებიო. შენ არ გრწამს იგი ღმერთი, რომელსაც თაყვანს სცემს შთამომავალი ნემანიჩისა!“ რადიშა ჰძრწოდა, სული ყელში უგუბდებოდა. ხოლო გული მიუწყევდა ნახვად იმ სამეფო ტახტისა, რომლისათვისაც მამამ ანდერძად დაუდო თავის დადება საომარს მინდორზედ და რომელსაც იგი იმავ ანდერძით ახლოც არ უნდა მიჰკარებოდა.

მზე დაწურვაზე იყო; უკანასკნელი სხივნი თანდა-თან ჰქრებოდნენ წითლად მღვიმარე ცის კამარაზედ. შვილი ჰამზასი მკმუნვარის სახით შეჰყურებდა ჩამავალს მზეს, თითქო სიცოცხლეს ესალმებო. თვითონაც ვერ გაიგო, როგორ მოხდა, როცა თავის თავი უეცრად დაინახა მეფის ქალის კრინას ბაღში. მთელს პრიშტინში რადიშას არც ნაცნობი ჰყვანდა, არც მეგობარი, გარდა ამ ოქროვან სხივებისა და წითლად მღვიმარე ცისა. მარტო ამათ უმკლავებდა თავის გულის ტკივილსა.

ობოლი იყო, ობოლი! მას გაახსენდა თავისი დამარხული ბედნიერება—მოხუცებული მამა; მას

წარმოუდგა ტიმოკი აბიბინებულის ნაპირებიანა, ნავარდი ნაღირობისა და ქორ-შავარდნისა. ფიქრში გაუარა იმ წყარომ, საცა შეხვდა კრინას, გაუარა დაუვიწყარმა შემოხედვამ კრინას შავ თვალებისამ. რადიშამ თვალები დახუჭა და თვალ-წინ წამოუდგა, როგორც ცოცხალი, მეფის-ქალი, შუქ-შესხმული ჩამავალის მზის სხივებითა; იგი უღიმოდა რადიშას ანგელოზის ღიმილითა და ისე წყნარად უოხვრიდა გული, თითქო საღამოს ნელი ნიავი ჰკენესისო.

რადიშამ თვალი აახილა. მის გარემო მწუხრი ჩამოვარდნილიყო საოცარის ზაფხულის საღამოსი; ხოლო მან თვალი არ ათხოვა იმ საღამოს შვენიერებას, იგი ეჩვენებოდა მას საბნელეთად. კაბუკის იუნაკის გონება მიჰქროდა მეფის ქალისაკენ და ამ ყოფაში ფიქრადაც არ მოსდიოდა, რომ იგი ქალი იმ წუთში მის ახლო იყო.

შის აქედ, რაც რადიშა მამეულის სახლიდამ წამოვიდა, ეს მეორედ ამოდიოდა ახალი მთვარე. ამ ხანში მოხსენებულის ჰამზას შვილი ყოველ დღე ჰხედავდა ხოლმე სრა-სასახლეს სერბიის მეფისას, მაგრამ არ იცოდა კი, რომ მარმარილოს ოთახებში მისთვის ჰკენესდა მისი ღმერთა შვენიერებისა.

ცა მოიკაზმა ვარსკვლავებით; სადღაც ჰგალობდა ბულბული, ყველგან დუმილი იყო; ერთი ფოთოლიც არ ირხეოდა; შეუშლელად ისმოდა მხოლოდ ერთი გალობა შუალამის მგალობლისა. ამ დროს მოისმა ნელი ფეხის ხმა... რადიშა შეჰკრთა,

გულის ფეთქა დაუდგა, ძარღვში სისხლი გაუშრა... მის წინ კრინა იდგა!..

— ჩემო ღმერთავ! შესძახა რადიშამ და დაეცა მუხლებზედ: განა შენ არა ხარ იგი ბუთი, რომელსაც თაყვანს სცემენ, ვითარცა ღმერთს, ჩემნი წინაპარნი? მეც უნდა გიწამო და თაყვანი გცე!... იქნება შენ ხარ მოციქული იმა ღმერთისა, რომელსაც თაყვანსა სცემს მეფე ჩემი?... იქნება შენ სირინოზი ხარ?.. თუ აგრეა, მომიღე ბოლო!.. ხოლო თუ შენ ხორციელი ხარ... შემიყვარე მე!

მეფის ქალს თრთოლა მოუფიდა, შებარბაცდა, წაქცევას ჰლამოდა. მაგრამ რადიშამ მკლავები გაშალა და იგი შვენიერება მიეყრდო მის გულმკერდსა.

კრინა ჰთრთოდა, როგორც ფოთოლი ქარისაგან; მხურვალე კოცნამ იუნაკისამ გაფითრებული სახე წითლად აუნთო.

ეს წუთი იყო წუთად განუზომელისა, უსაზღვრო ნეტარებისა, რომლის შემდეგაც ჩვეულებრივი ცხოვრება უფერულია და უგემური.

— ერთხელ კიდევ მიგიკრა გულზედ, ჩემო სიხარულო, ჩემო სიცოცხლევ!.. ერთი კიდევ მაკოცნინე... ევედრებოდა რადიშა.

— მითხარ, ვინა ხარ, ვინ? ჰკითხა მეფის ქალმა: მე მიყვარხარ, მიყვარხარ!—მე მეფის ქალი ვარ! ჩემის სიყვარულისა არავინ არა იცის-რა, არც მეფემ, არც ერმა... მაგრამ დასამალავი აქ არა არის-

რა. რისთვის უნდა დავეუბლო ვისმეს ჩემი სიყვარული?..

— მე ვარ შვილი მოხუცებულის ჰამზასი, უბასუხა რადიშამ თრთოლვით.

კრინა შეძრწუნდა. სახელი, რომელიც აწ მოისმინა, არ იხსენიებოდა მის მამის სასახლეში; ვერც ერთი დიდებული ვერ ჰბედავდა იმ სახელის ხსენებას. კრინამ ეს იცოდა; ისიც იცოდა, რომ მისი სატრფიალო შვილია წარმართისა და კერპთ-მსახურისა... იცოდა ეს ყოველი, მაგრამ მით არ შემეცირებია ერთხელ აღზნებული სიყვარული მისდამი.

— მე ქრისტიანი ვარ, წარმოსთქვა აუჩქარებლად მეფის ქალმა: ხოლო შენ კი? კერპთ-მსახური ხარ? შენ შენი ღმერთები გყავს?...

— დიალ, შენ ხარ ღმერთი ჩემი! შენს მერმედ მე მყავს კიდევ ღმერთი ბრძოლისა, ღმერთი მშვიდობიანობისა, ღმერთი ნათელისა, ღმერთი წყვილისა, ღმერთი მძულვარებისა და ღმერთი სიყვარულისა?

— ჩვენს სარწმუნოებაში ეგ ღმერთები არ არიან! ჩვენ ერთი ღმერთი გყავს! მაგრამ სიყვარული შენი საუკუნოდ იცხოვრებს ჩემს გულში!...

კრინამ სთქვა ესა და თავი თვისი მიაყრდო ქაბუკის გულსა.

სერბიის მხედრობა წავიდა საომრად.

საშინელი ომი მოუხდათ; სერბიელნი ომობდ-

ნენ თავისის ქვეყნის თავისუფლებისა და სახელისათვის; დიდების გვირგვინი დაედგათ თავზედ მათ, რომელნიც დაიხოცნენ იმ უწმინდაესს ომშია!..

VI

ქვეფის სრა-სასახლეში ხმაურობა შესწყდა და ყოველსა მწუხარების ფერი დაედო; ისინი, რომელნიც ამხიარულებდნენ აქაურობას, ეხლა შორს იყვნენ; მხოლოდ იშვიათად კი მეჩანგეები მოვიდოდნენ ხოლმე და გალობით ადიდებდნენ სახელსა და ვაჟკაცობას, რომელნიც სერბიელთ შეიძინეს ახალს ბრძოლაშია.

კრინა ისვენდა ამ სიმღერებს მეჩანგეებისას, ხშირად მამის სახელსაც გაიგონებდა ხოლმე, ქებით სიმღერაში ჩართულს, მაგრამ ყოველს ამ ქებას გულგრილად მიიღებდა; ერთი მარცვალი ცრემლიც არ წამოსდენია თვალთაგან. ხოლო, როცა ქაბუქმა მომღერალმა ერთხელ დაიწყო ქება და დიდება რადიშას ვაჟ-კაცობისა, მაშინ კი კრინას აუთრთოლდა გული და წამოჰყარა თვალთაგან ცრემლი.

მომღერალი ამას მოსთქვამდა:

„კრინის პერანგზედ ცემით შუბნი ზე იმსხვრევიან, სისხლში მოსვრილ ხმალთაგან ნაპერწკალნი ცვივიან.... უწყალოდ სრვენ ცხენს და კაცს შუბე-

ბი და ისარნი, ცხენიდგან ძირს ცვივიან იუნაკნი, მხედარნი.

აჰა, მოჰქრის რადიშა, მტერს არღვევს ვით გემი ზღვას. მაგრამ უწყალო ხელი გულში უმიზნებს ისარს, მოხვდა და, ვაი ღმერთო, ის ჰაბუკი ვაჟ-კაცი გადმოვარდა ცხენიდან...“

მეფის ქალმა ველარ შესძლო შემდეგის მოსმენა; სახე გაუფითრდა და დაეცა გელ-შემოყრილი.

ჯარი შინ დაბრუნდა.

მეფის სასახლეში დიდი ნადიმი გაიმართა. შეიკრიბნენ იუნაკნი, რომ მეფის ხელიდან მიიღონ ჯილდო ვაჟ-კაცობისა. ხოლო მათ შორის არ იყო იგი, ვისთვისაც მეფეს მოემზადებინა ყველაზედ უკეთესი და უწარჩინებულესი ჯილდო—სახელდობრ, ხმალი მოკვდილი აღმასებითა და ძვირფასის თვლებითა. იმ დროს იმისთანა ხმლებს ატარებდნენ მხოლოდ მჭფენი და სპასალარნი.

ეს ჯილდო ამორჩეული იყო თვით მეფის ქალისაგან, რადგანაც წინაღვე ჰგრძნობდა, ვინც იქნებოდა მისი ღირსი. კრინას დიდი ხანია უნდოდა გაემჟღავნებინა თავისის მამისათვის სახელი მისი, ვინც ეგრე მხურვალედ უყვარდა; უნდოდა გაემჟღავნებინა, რომ სიკვდილს ვირჩევ და იმის სიყვარულის დავიწყებას კი არაო. კრინა ფერ-მკრთალად იყო, რო-

გორც ზამბახი და სხვილი ცრემლი ჩამოსდიოდა მარ-
მარილოს ლოყებზედ.

— ღმერთო ჩემო! ნუ თუ ომში მომიკლეს!...
თრთოლვით და კანკალით ამბობდა ნელის ხმით
კრინა.

— იგი აღარ არის, არა! ერთმანეთს ჩუმად ეუ-
ბნებოდნენ იუნაკნი, ომიდამ დაბრუნებულნი.

— ის ცოცხალი არ უნდა იყოს, არა! ამბობ-
დნენ მწუხარებით დიდებულნი, რომელთაც ენახათ
გალომებული ვაჟ-კაცობა რადიშასი.

მეფე წამოდგა ფეხზედ ტახტიდამ და გადააფ-
ლო რა შეწუხებული თვალი ყველას, ბრძანა:

— სად არის იგი, რომელმაც დაიმსახურა ყვე-
ლაზედ უმაღლესი ჯილდო? რომელიც ყოველთვის
იქ იყო, საცა მოსისხარი ხმალი მტრისა უფრო ძლი-
ერ მოქმედებდა! რომელიც სახელოვანის ვაჟ-კაცო-
ბითა გაუსწორდა თვის წინაპართა! ვინ არის იგი?
და რატომ არ არის იგი დღეს ჩვენთან?

— იგი რადიშაა, შვილი მოხუცებულის ჰამზასი,
უპასუხეს მოხუცთა დიდებულთა, რომელთაც ჰშურ-
დათ, რომ რადიშამ მათს შვილებზედ უფრო დიდი
სახელი იშოვნა.

ამ სიტყვებზედ მოიღრუბლა მეფე, თითქო ბნე-
ლი ღრუბელი მოადგა შუბლზედაო. კრინამ მწუხა-
რებით ჩაჰკიდა თავი, გამოვიდა დარბაზიდამ და წა-
ვიდა ცალკე, რომ თავისუფლად მიეცეს თავისის სე-
ვლის ცრემლსა.

ამ დღიდან მეფის ქალმა დაიწყო ჭკობა, როგორც ნაზმა ყვავილმა. იგი თავის მოახლეებს აღარ ელაპარაკებოდა ისე მხიარულად, როგორც ადრევე; აღარ იცინოდა; აღარავისთვის არ შეუჩივლია თავისი გულის-ტკივილი და ნორჩ გულშივე ჰკლავდა კენესას და ოხვრასა.

მოხუცი მეფე სწუხდა, რაკი ჰხედავდა, რომ მის მამის-ერთა ქალი დღე-და-დღე სანთელივით დნება რაღაც უცნაურის კაეშნისა გამო.

ერთხელ მეფე ფეხთ უჯდა კრინას, ავად-მყოფად მწოლარეს. კრინას ეძინა: მისი სახე ზამბახზედ უფრო ფერ-მკრთალი იყო. ცრემლი ჩამოსცვიდა ბებერს მამას თვალთაგან, მძიმედ ამოიოხრა და აკოცა ფერ-მკთალს შუბლზედ თავის საყვარელს ქალსა. კრინას გამოეღვიძა, ისევ ბურანში იყო, რომ დაინახა თავისი მტირალი მამა და წყნარის ხმით წამოსთქვა:

— შენ რადიშა არა ხარ!.... გამეცალე, გამეცალე!.... მე მარტო ის მიყვარს!.... რადიშა მოუკლავთ!... მეც მინდა მოგვედე!

მეფის ლოყაზედ ცრემლი თითქო გაიყინაო; მეფე ხან ჰფირთღებოდა, ხან ჰწითლდებოდა; მსწრათლ წამოდგა და წავიდა იმ განზრახვით, რომ თავის დღეში აღარ ინახულოს თავისი ქალი, რომელსაც შეუყვარებია შვილი მოხუცებულის ჰამზასი.

VII

მროს დაბურულს და მიყრუებულს ტყეში, საცა ხეთა სიხშირე ძირს არ უშვებდა მზის სხივსა-ცა, საცა არ სმენილა თავის დღეში ფრინგლის ვალობაცა, იქ ერთი ბნელი და უდაბური ნაპრალი იყო. მხოლოდ მაშინ გაიხმაურებდა ხოლმე ეს უდაბური ადგილი, როცა დაიქროლებდა გრიგალი და ხეთა წვერს, როგორც საქანელს, აქანებდა. მხოლოდ მაშინ კი ის უდაბნო ხმას ამოიღებდა და ისმოდა საშინელი გრგვინვა გრიგალისა, უზარმაზართა ხეთა რხევის შუილი და მიკიოტის ძახილი. იმ უდაბურ ნაპრალის პირზედ იდგა ქვითკირის ციხე, საცა შეამწყვდევენ ხოლმე მამულის მგმობელთა და ეკკლესიისაგან შეჩვენებულთა. ამ ციხის ძველ კედლებს შორის თავის დღეში არავის სმენია სიტყვა შენდობისა და მიტევებისა; მხოლოდ წყევა-ქოქვა იყო წარწერილი შესისხლულის ასოებით ამ ციხის ნამიან თლილ ქვებზედა. რკინის კარი ამა ციხისა მარტო იმისთვის გაიღებოდა ხოლმე, რომ მიიღოს ახალი მსხვერპლი და იმ წამსვე ისევ დაიკეტოს მისთვის საუკუნოდ.

აი ეხლაც გაიღო იგი კარი და სამმა კაცმა მოიყვანეს რკინის ჯაჭვით მეფისაგან შერისხული მსხვერპლი იმ განზრახვით, რომ იმ უბედურმა თავის დღეში აღარ ინახულოს ვარსკვლოვანი ცა,

აღარ ინახულოს მზის სხივი, აღარ გაიგონოს სიტყვა შეწყალეზისა... მეფემ ამისთანა სასჯელიც დასდვა, რომ არასოდეს არ ინახულოს მშვენიერი მეფის ქალი—კრინა. ის მსხვერპლი რადიშა იყო.

მზე ჩადიოდა და ღამე წყნარ-წყნარად შლიდა თავის შავს კალთას ვარსკვლავებით, როგორც აღმასებით, მოჰკედილს. რადიშამ უკანასკნელად შეხედა ტანჯვით და წუხილით ჩამავალის მზის სხივსა, რომელიც ერთნაირად დაჰნათის როგორც სიყვარულსა, ისეც სიძულვილს. მწუხარებით ქანც-გაწყვეტილი გული მისი ესალმებოდა ყოველს მას, რაც ხსოვნამ ამ ჟამად წამოაუყენა თვალ-წინ. მოეჩვენა, ვითომ ერთ გიჟ ცხენზედა ზის და მიაქროლებს მამეულს ტყეში, თავზედ ხელ-აღებულსავით, გაბედვით და უშიშრად; თვალ-წინ მოეჩვენა პრიშტინა, ყურთ მოესმა საომარი საყვირი და ნალარის ცემა; ჰგრძნობდა, ვითომ თავზედ ადგა გვირგვინი გამარჯვებისა. მსწრაფლ გაუქრნენ ეს გულის მიმტაცნი ხილვა-ზმანებანი და მათ მაგიერ წარმოუდგა წინ თვისი შავი ბედი სრულის გულსაკვდავის სამკაულითა.

— აი საბნელეთი, — ეუბნებოდა თავის-თავს საწყალი რადიშა: აი ცოცხალის კაცის ადრეული სმარე! აი ეს არის ჯილდო მეფისა!.. ჰოი, ცაო, ცაო, მშვიდობით, მე შენ ვეღარ გნახავ ამას იქით! ოხ, ღმერთო, ღმერთო! რა მოწმენდილი იყო იგი, რა უღრუბლო, რა განათებული, როცა მე იარაღში

ჩამჯდარი თავისუფლად დავდიოდი მამის-ჩემის სასახლეში. რა რიგის ალერსით გამილიმებდა ხოლმე იგი ცა, როცა მე ვნადირობდი ტყეებში.... დიად, ნათელი ცა იყო, ნათელი იმ დროს! ვიშ რა რიგად ბრწყინვალეობდა, რა რიგად, როცა მან თვისი შუქი მიაყენა მეფის ქალის ღვთიურს სახესა!... ვიშ, მზეც ჩავიდა. მშვიდობით, მშვიდობით შენ ცისა ხელმწიფავ! მშვიდობით შენ მანათობელო ქვეყნიერებისავ! „მე შენ მიყვარხარო! შენ ხარ ჩემი სიცოცხლეო!“ მეუბნებოდა ის მშვენიერი ქალი. უჰ, რა ნათელი და მაღლი იდგა მაშინ ჩემს გარეშემო!... ეხლა?... ეხლა კი წყვდიადია, წყვდიადი! დამიბნელდა მზე, და დამიბნელდა ყოველისფერი! გაჰქრნენ ვარსკლავნიცა! ეს რა საშინელი ღამე დგება, მშვიდობით შენც, ღამის მანათობელო! შენს ვერცხლის-ფერს სხივებს ვუმეღავენებდი ხოლმე ჩემს სულსა და გულს!.. რა რიგად ჩამობნელდა! რა რიგად შავად შეიმოსა ყოველივე... განა უყვარვარლა ვისმეს? ნუ თუ ყველამ გულიდამ ამომიღო და დავიწყებას მიმცა?... არა, არა?... „შენ უყვარხარ მეფის ქალსა“ — ამოსძახა გულმა თავისის სიღრმიდამ და ციხის ბნელ და ნესტიან თაღებ შორის ყრუდ გაიხმაურა ამ ძახილმა. ციხის გუშაგნი ხმა გაკმენდილნი შეჰყურებდნენ რადიშას, როცა იგი ეგეთის ღმობიერებით ესალმებოდა ქვეყნიერობასა, თვით ამ გულქვა კაცებსაც კი გული აუტირდათ სიბრაღულითა. ხოლო როცა მოესმათ ის უკანასკნელი ძახილი: „შენ უყვარხარ მე-

ფის ქალსაო“ — მუქარით და რისხვით წასწვდნენ რადიშას.

ხელახლად დაიპრიალა დაქანგებულმა რკინე-
ფლობამ ციხის კარისამ, ხელახლად გაიტკაცუნა
კლიტემ და რადიშა დარჩა მარტო გაუთენებელ სა-
ბნელეთში, საცა ცის ნამის მაგიერ ზედ ეცემოდა
ხოლმე ცივნი წვეთნი სველისა და ნესტიან კედლები-
სა და საცა რკინის ბორკილის ჩხრიალის მეტი სხვა
არა რაიმე ხმა აღარ ისმოდა. ამ ყოფაში მიდიოდნენ
საათნი ისე გძლად, როგორც წელიწადნი და დღენი
მდინარებდნენ, როგორც საუკუნენი.

. . . . .

ღეშ

VIII

ქაპურობილეში ეწვია რადიშას ერთი მოხუცე-
ბული მღვდელი. მის თეთრს წვერ ქვეშ გულ-
ზედ ბრწყინავდა ოქროს ჯვარცმა.

— კურთხევა ღვთისა იყოს შენზედა, ჰოი ძეო
მოხუცებულის ჰამშისავ! გიხსნას შენ იესო ქრისტემ,
წარმოსთქვა მღვდელმა გულმტკივნეულად.

— ღმერთნი ჩემთა მამა-პაპათა არ დასტოვებენ
თვისთა თაყვანის-მცემელთა, მიუგო პურობილმა.

— ღმერთი ერთია! მხოლოდ მას ერთს უნდა
სცეს კაცმა თაყვანი. მას ყოვლად მოწყალეს და
ყოვლად შეძლებელს თაყვანი-ეც შენცა! იმ ერთ-

მა ღმერთმა შეგიწყალა შენ... მეფეს აღარა სძულ-
ხარ... მიიღე სარწმუნოება ქრისტესი და მეფის ქა-
ლი კრინა თვის ბედს შეაუღლებს შენს ბედთან...
მეფის ქალს უყვარხარ!

შვილი მოხუცებულის ჰამზასი ათრთოლდა.

— არა ვიქ მაგას, წმინდაო მანავ, განდგომა
და გმობა შერისხული და შეჩვენებულია მთელის
ქვეყნისაგან! მე ვერ ვიწამებ იმ ღმერთს, რომელსაც
თაყვანს სცემენ მეფენი, შთამომავალნი ნემანიჩები-
სა.

მღვდელი ადგა და გამოვიდა საპრობილედაჲ.

წავიდა მღვდელი და წარმავალის ფეხის ხნა
როგორც ლახვარი, ისე განეწონებოდა ხოლმე გულ-
ში შვილსა მოხუცებულის ჰამზისას.

უფრო გრძლად, უფრო უფერულად და მოსა-
წყენად ვიდოდნენ ამას იქით დღენი პურობილისა.
უბედური! საპრობილის სიბნელეზე უფრო ბნელთა
ფიქრთა შეიპყრეს მთელი მისი არსება და მწარე
კრემლი ჩამოუგორდა მიმქრალთ თვალთაგან გაფი-
თრებულს და ტანჯვით მიქანტულს ლოყებზედა.
ზოგჯერ სიზმრად მოეჩვენებოდა, რომ ვითომ მე-
ფის სასახლეშია, მხიარულს მეჯლისში, სახელოვან
იუნაკთა შორის და გვერდთ უდგა დაუეწიყარი კრინა.

ამისთანა სიზმრებ შემდეგ გამოღვიძება რადი
შასი უფრო გულსაკვდავი იყო; საპრობილე უფრო
ბნელად ეჩვენებოდა და სიციცხლე უფრო აუტანე-
ლად და სამძიმოდ.

ერთხელ ღამით, როცა გრგვინავდა გრიგალი, როცა გაცოფებული ქარი ჰლეწდა უხარ-მახართა ხეთა, კლდის წვერებიდამ ჰგლეჯდა ქვებს და თვით საპყრობილის კედლებს ახანზარებდა, რადიშა იჯდა თავ-ჩაკიდული და გულზედ დაეკრიფა ხუნდ გაყრილი ხელები. მას ეგონა, რომ მის მამა-პაპათა ღმერთნი გასწყრომიან ქვეყნიერობას და ჰსურთ შემუსრონ ის დედა-ბოძი, რომელზედაც დამყარებულნი არის დედა-მიწა, მზე, მთვარე და ვარსკვლავნი. ქეჩა-ქუხილი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა, მეხი აქა-იქ გამოიქეჩებდა ხოლმე, თითქო იბრძვის, რომ შელეწოს რკინის კარი საპყრობილისა.

უეცრად კარი გაიღო და სიბნელეში გამოკრთა სინათლე ჭრაქისა, მოისმა ადამიანთა ხმაურობა და გოცებულ რადიშას წარმოუდგა თვალ-წინ იგი, რომელიც არასოდეს ფიქრიდამ არ მოუშორებია. იგი იყო მისი ნეტარება თავისუფლების დროს და მისივე სიყვარული ასულდგმარებდა მის სიცოცხლეს, რომელიც უამისოდ უნდა გამქრალიყო საპყრობილეში.

კრინა ფერმკრთალი იყო, როგორც მთის თოვლი, დაღონებული—როგორც მოტეხილი ზამბახი. მარცხენა ხელში ეჭირა ჭრაქი და მარჯვენაში ოქროს თასი, იქნება ის თასიც, რომლითაც მეფეს უნდოდა დაეღია სადღეგრძელო გამოჩენილის გმირისა მაშინ, როცა გამარჯვების შემდეგ წვეულობა ჰქონდა,

— მე შენ მიყვარხარ!... ეს ქვეყანა მომწყინდა და შევიძულე!... საათნი საუკუნოებად მეჩვენებიან... მე თვალით ველარ დამინახავს ვერც მამა, ვერც დედა, ვერც ძმები! მე შემძულდა ყოველისფერი, — ქვეყანა, ადამიანი და თვით ჩემი თავიცა!... შენ კი... მარტო შენ კი მიყვარხარ!... მე არ ძალმიძს უშენოდ სიკვდილი... მე მოვსულვარ, რომ შენთან ერთად სული დავლიო!...

— დავიხოცნეთ ერთად, ჩემო ნეტარებავ! დავიხოცნეთ, უწარჩინებულესო ასულო სერბიის ერისავ! შენს მკერდზედ სიკვდილი საუკუნო ცხოვრებაა!

— ერთი წვეთი ამ თასილამ მიგვიყვანს ჩვენ მამათა შენთა ღმერთებთან... მეც შეეტრფი იმ ღმერთებს, რადგანაც იგინი შენნი ღმერთნი არიან. დალიე და დავიხოცნეთ! სთქვა კრინამ.

საწამლავის წვეთმა გაიბრწყინა რადიშას და კრინას ფერ-მიხდილს ტუჩებზედ; კრაქი ძირს დაეცა სველს მიწაზედ და გაქრა.

— მშვიდობით!...

— მშვიდობით!... მშვიდობით... მშვიდობით... წელის ხმით აღმოკვნესოდენ მომაკვდავნი ბაგენი ორის შეტრფიალებულის გულისა.

✻

IX

მეფემ მოახდინა კრება.

ყველანი დიდებულნი იუნაკნი და ხუცესნი შეიკრიბნენ მეფის სასახლეში მეფის ბრძანების მოსასმენლად.

მეფის ტახტთან იდგნენ სამნი იმედნი სერბიის ერისანი—მეფის შვილნი: სტეფანე, ვუკი და რადცკო.

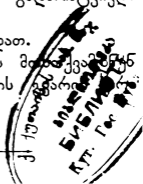
მოხუცებული მეფე წამოდგა ფეხზედ.

— ბატონებო, დიდებულნო, იუნაკნო და მოძღვარნო! მხრები ჩემნი დაუძლოურდნენ და სამეფო პორტირი ემძიმებათ. ხელს ვეღარ შეუმაგრებია სკიპტრა, გვირგვინს ვეღარ იმაგრებშ თავი... მე აღაძალმიძს გვირგვინის ტარება! შემინდეთ, დიდებულნო და იუნაკნო! წავიდეთ, შევავედროთ ყოვლად შემძლებელს ღმერთსა ერი ჩემი, ვევედრნეთ, რომ მთარველ ექმნას სერბიის თავისუფლებას, სახელსა და დიდებას! ვევედრნეთ, რომ უზენაესმა სიბრძნემან სიბრძნე მიანიჭოს ჩემსა და სერბიის მეფის მემკვიდრესა—სტეფანეს!

მოხუცებულმა მეფემ სხვა აღარა სთქვა-რა და დაჩუმდა; აიხადა გვირგვინი თოვლივით გათეთრებულ თავიდამ, ჩამოვიდა თვისგანვე დამყარებულ ტახტიდამ და ორი სხვილი კრემლი გაღმოსცივიდა თვალთაგან თეთრს წვერზედ.

დიდებულთაც კრემლი მოუვიდათ.

მას შემდეგაც კილევ დიდხანს მთავრდებოდნენ ხოლმე სიმღერით ლექსსა ნემანიჩების ველს მეფეზედ.

ს ა რ რ ე ვ ი

	გვერ.
1) გლესთა განთავისუფლების ჰირველ- დროების სტენები	3
2) სარჩობელაზედ	41
3) ოთარაანთ ჭკრივი	69
4) ნიკოლოზ გოსტაშვილი	183
5) ამბაკად გაგონილი	193

თ ა რ გ მ ა ნ ე ბ ი :

6) ლექსნი ჰროზითა	203
7) უკანასკნელი გასაკვეთი	220
8) თურგოსი კომმუნელთა შორის	231
9) ვაჭებ, ანუ: ამასაც სომ არ დამიშლიან!	237
10) შვილი მოსურებულის ჭამსასი .	255

